

Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta

Ústav románských studií – Románské literatury

Vladimíra Polišenská

Italský modernismus a jeho podoby v dobových časopisech

*Italian Modernism and its forms in the magazines from the beginning of the 20th
century*

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Pelán, Ph.D.

2016

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala především doc. PhDr. Jiřímu Pelánovi, Ph.D., bez jehož mnohaleté trpělivé podpory by tato práce nikdy nebyla napsána. Rovněž děkuji Davidu Vopřadovi, Dr. za konzultace a Magdaleně Bartákové za pomoc s grafickou úpravou práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal/a samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Cílem této práce je představit italský modernismus v jeho rozličných podobách tak, jak je můžeme pozorovat optikou dobových časopisů. Ty díky svému dlouhodobějšímu působení představují vhodný nástroj pro pozorování procesů probíhajících ve společnosti. Pro analýzu byly vybrány čtyři periodika zastupující jednotlivé oblasti: časopis Leonardo, ve kterém můžeme pozorovat moderní filozofické proudy, časopis Il Rinnovamento přinášející obraz modernistického hnutí v katolické církvi, časopis Lacerba zastupující výtvarnou a literární modernu a konečně časopis La Voce, který díky šíři témat a dlouhé době vydávání představuje jakousi syntézu témat týkajících se italské společnosti na začátku dvacátého století. Po představení historického a kulturního kontextu doby je pozornost věnována samotným časopisům, a to s ohledem na motivaci jejich vzniku, programové prohlášení a především analýzu tematických okruhů. V souvislosti s daným periodikem jsou také představena specifická témata, která ukazují působnost časopisu v jedné ze zkoumaných oblastí. V závěru analytické části pak následuje zhodnocení vlivu časopisů na probíhající dění. V závěru je pak formulována odpověď na úvodní otázku, zda se pod pojmem „modernismus“ skrývá více na sobě nezávislých skutečností, nebo zda jsou mezi těmito skutečnostmi ještě další vazby kromě faktu, že se objevily na scéně ve stejném dějinném momentu.

Klíčová slova: italský modernismus, časopis Leonardo, Il Rinnovamento, La Voce, Lacerba

Abstract

The aim of this work is to present Italian modernism and its forms as we can find them in the magazines from the beginning of the 20th century. Due to their long-term activity magazines are a useful mean for studying social processes. For our analysis four magazines were chosen from which everyone represents a specific area: Leonardo magazine offers an overview of modern philosophic thoughts, Il Rinnovamento magazine reports on modernist movement within the Catholic Church, Lacerba magazine represents area of modernist art and literature and finally La Voce magazine can be considered a synthesis of topics with regard to processes going on in the Italian society at the beginning of the 20th century. After introductory part with description of historical and culture context the attention is focused on the magazines themselves explaining what was the motivation of their origin, how their program declaration developed and especially offering thematic analysis of their content. One of the examined areas is also described with regard to the concrete magazine and the effect it had on it. At the very end of the analytic part there is an evaluation of the magazines and their influence within the social transformation. Conclusion part offers an answer to the initial question, whether the word “modernism” is used for different independent realities or if these realities have some common background that allows calling them with the same name.

Keywords: Italian modernism, Leonardo magazine, Il Rinnovamento, La Voce, Lacerba

Obsah

1. Úvod	8
2. Dějinné kontexty	11
2. 1. Historický kontext.....	11
2. 2. Společensko-politický kontext.....	12
2. 3. Kulturní kontext.....	14
3. Periodika.....	16
3. 1. Leonardo.....	19
3. 1. 1. Motivace vzniku časopisu.....	19
3. 1. 2. Název časopisu a podtitul.....	21
3. 1. 3. Programové prohlášení a jeho vývoj.....	22
3. 1. 4. Časopis Leonardo a italský pragmatismus.....	23
3. 1. 5. Analýza tematických okruhů	27
3. 1. 6. Ukončení činnosti časopisu.....	35
3. 2. Il Rinnovamento.....	38
3. 2. 1. Církevně-dějinný kontext.....	38
3. 2. 2. Motivace vzniku časopisu.....	40
3. 2. 3. Název časopisu a podtitul.....	42
3. 2. 4. Programové prohlášení a jeho vývoj.....	43
3. 2. 5. Časopis Rinnovamento a modernistické hnutí v církvi.....	44
3. 2. 6. Analýza tematických okruhů.....	52
3. 2. 7. Ukončení činnosti časopisu.....	61
3. 3. Lacerba.....	63
3. 3. 1. Motivace vzniku časopisu.....	63
3. 3. 2. Název časopisu a podtitul.....	64
3. 3. 3. Programové prohlášení a jeho vývoj.....	65
3. 3. 4. Futurismus+Lacerba=Futuristická Lacerba?.....	69
3. 3. 5. Analýza tematických okruhů.....	86
3. 3. 6. Ukončení činnosti časopisu.....	93
3. 4. La Voce.....	94
3. 4. 1. Motivace vzniku časopisu.....	94
3. 4. 2. Programová prohlášení a jejich vývoj v době trvání časopisu.....	96

3. 4. 3. Časopis La Voce a proměny italské společnosti.....	100
3. 4. 4. Analýza tematických okruhů.....	103
3. 4. 5. Ukončení činnosti časopisu.....	140
3. 5. Zhodnocení přínosu časopisů.....	142
3. 5. 1. Časopis Leonardo.....	142
3. 5. 2. Časopis Il Rinnovamento.....	144
3. 5. 3. Časopis Lacerba.....	146
3. 5. 4. Časopis La Voce.....	148
3. 5. 5. Časopisy a jejich vliv na proměnu italské společnosti.....	150
4. Závěr.....	152
 Bibliografie.....	 155
 Dodatky	
Seznam citací.....	159

1. ÚVOD

Tato práce navazuje na diplomovou práci s názvem *Časopis La Voce a italský modernismus*, jejímž cílem byla analýza časopisu a jeho vlivu na kulturně-společenské dění na začátku dvacátého století. Při zkoumání intenzivní činnosti italských intelektuálních kruhů tohoto období vyšla najevo potřeba více se zabývat pojmem „modernismus“ a různými skutečnostmi, které v sobě zahrnuje. Hovoříme o modernismu v literatuře a výtvarném umění, ale také v souvislosti s hnutím obnovy v katolické církvi. Vystává otázka, zda dění v těchto rozdílných oblastech může být nějakým způsobem úžeji propojeno, či se jedná pouze o užívání jednoho termínu pro obsahy bez další souvislosti. Cílem této práce pak není samotná definice pojmu „modernismus“, ale právě podrobnější analýza zmíněných oblastí, která by měla ukázat, jestli procesy v nich probíhající mají více společných charakteristik kromě časového faktoru. Již zmíněná diplomová práce ukázala, že zkoumání časopisů je vhodnou formou pro sledování společenských změn. Ty jsou komentovány, analyzovány a jinak zohledňovány v průběhu publikování daných periodik. Časopis *La Voce* byl proto doplněn o další tři časopisy z různých oblastí tak, aby jejich porovnáním bylo možné konstatovat spřízněnost nebo nezávislost jednotlivých procesů v té které oblasti. Zjednodušeně lze říci, že společenská rovina *La Voce* je doplněna o rovinu uměleckou, filozofickou a náboženskou, z nichž každou zastupuje významný časopis s celonárodní působností. Výsledné porovnání zjištění vyplývajících z analýzy by pak mělo vést k závěru, zda jednotlivé oblasti označované jako modernistické mají nebo nemají společný základ, a v jakém smyslu je tedy lze za modernistické považovat. Této úvaze odpovídá také členění práce. Po vysvětlení základních kontextů doby a společnosti následuje vlastní analytická část. Ta je uvedena stručným zdůvodněním výběru zkoumaných periodik a jejich zasazením do pestrého dobového panorama italských společensko-kulturních časopisů. Analýza pak spočívá ve vysvětlení okolností, které motivovaly vznik daného periodika, dále v rozboru programového prohlášení a jeho změn v průběhu vydávání časopisu. Následuje analýza tematických okruhů, se kterými se čtenáři mohli setkat, a kapitolu pak uzavírá informace o

okolnostech ukončení publikace. Na závěr je pak uvedena kapitola shrnující přínos zkoumaných časopisů a hodnotící jejich úlohu coby nositelů modernistických myšlenek. Po této analyticko-komparativní části přichází závěr nabízející syntézu, která zhodnotí reportované procesy probíhající v rodící se moderní italské společnosti a odpoví na otázku položenou výše.

Prameny

Vzhledem k faktu, že jádro práce spočívá v analýze časopisů, jsou primárním pramenem časopisy samotné, tedy *Leonardo* (1903-1907), *Il Rinnovamento* (1907-1905), *Lacerba* (1913-1915), *La Voce* (1908-1916). Kromě časopisů jsou některé články dostupné v antologiích, z nichž nejvýznamnější je řada *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste*, (Italská kultura 20. století prostřednictvím časopisů), která přináší ukázky hned ze tří z nich – *Leonardo* vol. 1¹, *La Voce* vol. 3² a 4³ a *Lacerba* vol. 4⁴. V průběhu práce bude na tuto antologii odkazováno zkratkou C.I.A.R. s doplněním konkrétního dílu. Dalšími antologiemi jsou *La Voce 1908/1916*⁵, která bude uváděna jako *Antologia*, a dále *Antologia del Leonardo*⁶ pod zkráceným odkazem *Antologia Leonardo*. Ty přinášejí články vždy jen z daného časopisu. Mimo již zmíněné prameny je možné použít také internetovou bázi C.I.R.C.E. (Catalogo Informatico Riviste Culturali Europee)⁷, v rámci níž jsou v digitální podobě dostupné obsahy čísel všech zkoumaných časopisů a v případě *Lacerby* dokonce časopis celý. Lze předpokládat, že časem budou doplněna i digitalizovaná čísla ostatních periodik. Citované pasáže budou odkazovat jednak na primární zdroj, v případě, že je daný článek zastoupený v některé z antologií, bude uveden

¹ FRIGESSI, D. *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste. Leonardo*, Hermes, Regno. Torino: Einaudi editore, 1960, vol. 1.

² ROMANÒ, A. *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste. La Voce (1908-1916)*. Torino: Einaudi editore, 1960, vol. 3.

³ SCALIA, G. *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste. Lacerba. La Voce (1914-1916)*. Torino: Einaudi editore, 1960, vol. 4.

⁴ Ibid.

⁵ FERRATA, G. *La Voce 1908/1916*. Roma: Landi editore, 1980, vol. 1 a vol. 2.

⁶ BALLERINI, C. *Antologia del Leonardo*. Galatina: Edizioni dell'albero, 1957.

⁷ Catalogo Informatico Riviste Culturali Europee. [online]. [cit. 2016-03-16]. Dostupné z: <<http://circe.lett.unitn.it>>.

odkaz i na ni. Kromě primárních zdrojů lze pro bližší informace doporučit hlavně úvodní texty k uvedeným antologiím, a to především úvody k jednotlivým dílům *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste*, které přinášejí údaje jak o kontextu, ve kterém časopisy vycházely, tak základní přehled o jejich náplni. Důležitým zdrojem informací pro tuto práci byla také další díla osobností podílejících se na činnosti časopisů, zvláště pak díla biografická a autobiografická. K dokreslení představy o jejich intencích v souvislosti s orientací a působností časopisů pak velmi dobře posloužila také zpřístupněná korespondence, například vznik časopisu Leonardo je takto velmi plasticky zachycen díky disertační práci Vincenza Reginy⁸.

Jelikož tato práce přesahuje hranice čistě literárního zkoumání, bylo nutné podklady doplnit také o díla věnující se jednotlivým oblastem. Především šlo o prameny z oblasti filozofické, náboženské a uměnovědné. V posledních letech je přitom možno pozorovat nárůst prací zabývajících se zmíněnými tématy a kulturním děním v Itálii, potažmo v Evropě. Do značné míry je to dáno výročími sta let od studovaných událostí, které vede k zamyšlení a pokusu o nové hodnocení, jež by nabízelo větší odstup než ta dosavadní, často psaná ještě za života přímých účastníků.

⁸ REGINA, V. *Giovanni Papini dal Leonardo a Lacerba (1902-1913) attraverso i suoi carteggi inediti ed editi*. Napoli: Università degli studi di Napoli Federico II, anno academico 2005-2006.

2. DĚJINNÉ KONTEXTY

2.1. Historický kontext

Než přistoupíme k analýze jednotlivých časopisů, je třeba alespoň stručně zmínit situaci, v níž se nacházela Itálie na začátku 20. století a která byla mezi evropskými státy poměrně specifická, což spočívalo především v odlišném politickém a společenském vývoji. Avšak i navzdory těmto odlišnostem byly proměny, ke kterým docházelo v italské společnosti, tytéž jako v ostatních zemích. Celkové ovzduší v Evropě této doby můžeme podle úhlu pohledu charakterizovat mnoha způsoby. Zaměříme-li se na diplomatické vztahy mezi národy, nebo lépe řečeno mezi mocnostmi, zjistíme, že na přelomu století došlo ke změnám, které situaci poněkud vyhrotily. Způsobily to v první řadě snahy o upevnění pozic jednotlivých států a jejich sfér vlivu jak v rámci samotné Evropy, tak v koloniích. Hlavními „jablky sváru“ byl v tomto případě Balkán a africké kolonie. Německo po nástupu císaře Viléma II. a Bismarckově odchodu nebylo schopné udržovat blízké styky zároveň s Ruskem i Rakousko-Uherskem, které dělily právě mocenské spory o vliv na Balkáně. Němci se rozhodli pro Rakousko-Uhersko, se kterým uzavřeli Dvojspolek. Francouzské a ruské zájmy pak navzdory všem rozdílům spojil strach ze vzrůstajícího vlivu Německa. Spolupráci obou států podpořily mimo jiné i půjčky francouzských bankéřů poskytnuté Rusku na jeho průmyslový rozvoj. Vzájemné přiblížení vyústilo ve vznik Dvojdohody. Francii se navíc v rámci Srdečné dohody (Entente Cordiale) podařilo urovnat rozpory s Británií týkající se kolonií. Ačkoli dohoda jako taková nebyla namířena proti Německu, přispěla značně k prohloubení vzájemné spolupráce mezi Británií a Francií, která po začátku první světové války vedla k formálnímu uzavření spojení. Když ještě poté Británie v roce 1907 vyřešila své spory s Ruskem ohledně vlivu v Asii a po podepsání formální úmluvy se připojila k Dohodě, ocitlo se Německo v již poměrně citelné izolaci.

Itálie, která se v prvních desetiletích po sjednocení potýkala především s vlastními vnitřními problémy, byla nucena zvolit, ke komu se v této nové situaci stále více polarizující evropskou politickou scénou připojí. Ani jedna z variant – Francie či Rakousko – však nebyla optimální. Na obě země zůstaly v italských dějinách nepříjemné vzpomínky. Jestliže Depretisův kabinet rozhodl o připojení se k Dvojspolku, nebyl v tomto ohledu rozhodně zajedno s širokým veřejným míněním.⁹ Roku 1882 přesto vzniká Trojspolek, od kterého si Itálie slibuje především překročení dosavadní politické izolace a garanci, že její případné budoucí koloniální nároky budou přijímány a respektovány dalšími evropskými mocnostmi.¹⁰

Z tohoto úhlu pohledu by se mohl začátek 20. století jevit jako čas politických tahanic a závodů ve zbrojení, v nichž se předháněly především Británie a Německo. Stačí však změnit přístup a máme před sebou dobu v mnoha ohledech velmi dynamickou a pestrou. Rozvoj průmyslu, všeobecný vzrůst obchodu a ekonomické úrovně jednotlivých zemí, technický pokrok usnadňující každodenní život, budování železnic, nové vynálezy a objevy přinášející nový pohled na svět, vznik nových sociálních směrů politiky, rozvoj kultury a umění, to vše přinášelo do života lidí naději a důvěru v pokrok a v budoucnost. Doba označovaná jako Belle Époque byla nostalgicky připomínána a oplakávána zvláště v období poválečné deziluze.

2. 2. Společensko-politický kontext

Jak už bylo uvedeno výše, situace Itálie mezi ostatními evropskými státy byla přece jen poněkud specifická. Celá staletí mezi rozpadem Římské říše a sjednocením Itálie v roce 1861 zde nebyl žádný státní útvar, který by zahrnoval celou rozlohu dnešní Itálie. Některá území byla pod nadvládou jiných evropských států – Španělska, Francie a Rakouska,

⁹ Srov. SABBATUCCI G., VIDOTTO V. *Il mondo contemporaneo. Dal 1848 a oggi*. Bari: Editori Laterza, 2004, s. 153.

¹⁰ Ibid. s. 154.

zbytek byl rozdělen mezi různě velké správní celky počínaje Papežským státem a Benátskou republikou až po malé městské státy.

V době, o které píšeme, oslavilo italské království teprve 50 let své existence. Během těchto padesáti let muselo čelit mnoha důsledkům plynoucím z odlišného vývoje v jednotlivých regionech. Propastný rozdíl vidíme mezi chudším a zaostalejším jihem země a rozvinutějším průmyslovým severem. Bylo třeba vytvořit pokud možno jednotnou státní správu. Velký problém znamenala absence jednotného jazyka. Významní autoři 19. století jako Foscolo, Leopardi a Manzoni označili italštinu za mrtvý jazyk.¹¹ Literární italština byla skutečně vzdálena potřebám moderního jazyka a mluvený jazyk se tříštil do velkého počtu dialektálních variant vzájemně natolik rozdílných, že lidé z různých částí Itálie si rozuměli jen stěží, pokud vůbec. Situaci jistě neulehčovala okolnost, že v době sjednocení bylo v Itálii, jak uvádí Tullio De Mauro,¹² téměř 80% obyvatel negramotných. Jedním z hlavních úkolů nového státu bylo tedy především vyřešení otázky základních škol a s jejich pomocí i otázky jazykové. Situace se samozřejmě nedala změnit ze dne na den, ale na začátku 20. století již byla neporovnatelně lepší. V době, kdy vycházely zkoumané časopisy, klesla už například v Toskánsku negramotnost na cca 37%.¹³ Pozornost se ve vzdělávání postupně přesunula ze škol základních na školy střední, ale i na univerzity.

Prosazování nového jednotného jazyka byl proces velice komplexní, na němž se podílela také řada mimojazykových, zvláště sociálních faktorů, které se v mnoha ohledech shodovaly s procesy probíhajícími v ostatních zemích. Šlo především o migraci obyvatel. Přesuny probíhaly jednak v rámci státu – tedy z venkova do měst, ve kterých rozmáhající se průmysl a obchod dávaly větší naději na obživu. V Itálii navíc často tyto pohyby míří z jihu na sever. Kromě vnitřní migrace proběhlo několik vln emigrace, a to jak do Evropy, tak i za oceán do Severní i Jižní Ameriky. Navrátilivší se emigranti pak v mnoha ohledech zpětně ovlivňovali místní společnost. Jedním z hlavních faktorů byl opět důraz na vzdělání. Dalšími

¹¹ DE MAURO, T. *Storia linguistica dell'Italia unita*. Bari: Editori Laterza, 2003, s. 31.

¹² Ibid. s. 37.

¹³ Ibid. s. 95.

společenskými faktory, které se podílely na utváření nové společnosti a jejího jazyka, byl také vznik a nárůst úřednictva a vojenská služba, v rámci níž byli muži záměrně posíláni do vzdálených částí země. Podrobněji se těmito jevy a jejich vlivem na italský jazyk zabývá Tullio De Mauro.¹⁴ Italští političtí představitelé před sebou měli řadu úkolů. Avšak omezené volební právo umožňovalo účast v politice pouze úzké skupině lidí. I po volební reformě z roku 1882, díky níž byl rozšířen počet voličů, mohlo stále volit jen 7% obyvatelstva.¹⁵ Otázka všeobecného volebního práva bude otevřená ještě v době vydávání *La Voce*, na jejíž stránkách bude tomuto tématu věnováno nemálo prostoru¹⁶ stejně jako kritice politiků za jejich zkorumpovanost, nekompetentnost a vazby na úzké zájmové skupiny či přímo na podsvětí.¹⁷ Například v souvislosti s bankovní krizí, ke které došlo na samém konci 19. století, vysvitlo, že vztahy mezi politikou a finančními domy nejsou zrovna transparentní a na jejich pozadí bylo objeveno předivo politické korupce a intrik.¹⁸ Všechny tyto události a procesy probíhající v italské společnosti, jak jsme si je přiblížili, byly pochopitelně vnímány a reflektovány i soudobým tiskem. K tomu, jakým způsobem byly prezentovány ve zkoumaných časopisech, se vrátíme v analýze jejich tematických okruhů.

2. 3. Kulturní kontext

Začátek 20. století ovšem není jen dobou hospodářských, politických a společenských proměn. Svým způsobem na tyto změny reaguje také umění. To se promítá nejen v nových tvůrčích postupech, ale i v přístupu k umění jako takovému a v chápání jeho významu. Dochází k revizi dosavadních hodnot a k odklonu od všeho, co bylo do této doby platné. Hodnotu má vše nové a moderní. To je jedním z důvodů, proč je toto

¹⁴ DE MAURO, T. *Storia linguistica dell'Italia unita*. op. cit.

¹⁵ PROCACCI, G. *Dějiny Itálie. (Storia degli italiani)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 277.

¹⁶ Například SALVEMINI, G. Il partito socialista nel presente momento. (1910, *La Voce*, roč. 2, č. 44, s. 412), v C.I.A.R. vol. 3, s. 241.

¹⁷ Například článek: PREZZOLINI, G. Che fare? (1910, *La Voce*, roč. 2, č. 28, s. 343), v C.I.A.R. vol. 3, s. 206.

¹⁸ PROCACCI, G. *Dějiny Itálie*. Op. cit., s. 297.

období v umění označováno jako modernismus. Zvláštní proměnou prochází, a to především v malířství, vztah k viděné realitě, který byl uměleckým kritériem pro akademismus triumfující v druhé polovině 19. století. K tomuto vývoji přispěl v první řadě objev fotografie. Umělecké vyjádření se stává stále více subjektivním. Důležitá je autenticita prožitku a sdělování podstaty. Liší se forma, kterou je toto sdělení předáváno. Různé avantgardní směry vznikají v malířství (např. fauvismus, kubismus, futurismus), architektuře (kubismus) i v literatuře (krepuskolární poezie, futurismus). Obrácení pozornosti do nitra se odráží i na novém způsobu psaní, zachycujícím „proud vědomí“, kterým je myšlenkový proces protagonisty.

Dalším výrazným rysem je snaha intelektuálů zapojit se aktivně do života společnosti a přímo se podílet na procesech a transformacích, kterými procházela.¹⁹ Dokonce i jistá pasivita nebo spíše odmítnutí vlastní angažovanosti je interpretováno a chápáno jako stanovisko a póza. Nejvíce to bude platit v otázkách zapojení Itálie do války – ať už do války koloniální či světové.

Velký vliv v této době má také rozvoj věd jako sociologie, psychologie a psychoanalýza, fyzika a teorie relativity: to vše otevírá oči a učí vnímat okolní realitu zcela novým způsobem. Tyto nové pohledy se uplatňují i v umění a dokonce také v kritice.

¹⁹ FERRONI, G., CORTELLESA, A. aj. *Storia e testi della letteratura italiana. La nuova Italia (1861-1910)*. Mondadori Università, 2004, s. 150.

3. PERIODIKA

Zkoumané období, které spadá do počátku dvacátého století, je zde konkrétně vymezeno rokem 1903, kdy byla zahájena publikace prvního časopisu, a uzavírá se ukončením vydávání posledního analyzovaného periodika v roce 1916. První světová válka je pak zásadním předělem v dějinách společnosti i kultury, a proto v této práci považujeme vymezené období jako samostatný celek za dostačující. Původně zkoumaný časopis *La Voce* představuje jakousi syntézu různorodých dějů a témat, kterými žila italská předválečná společnost. Pokud však chceme konkrétním oblastem porozumět lépe, je třeba zvolit takové časopisy, které umožní vidět větší míru detailu a tím i hlouběji porozumět okolnostem a vlivům formujícím jejich vývoj. Jelikož je pojem „modernismus“ nejvíce spojován s oblastí uměleckou, a to jak literární, tak výtvarnou, a dále s oblastí náboženské obnovy v katolické církvi, je logickou volbou některý z časopisů reprezentujících právě tato témata. Uměleckých časopisů vycházelo více, ale žádný zřejmě nemůže dění v této oblasti zastoupit lépe než *Lacerba*, která byla nositelkou programu italské avantgardy, především futuristické. Přesto si na hnutí ponechala jistou nezávislost a její přínos se jím neomezuje. Zároveň jde o časopis, jehož vliv na kulturní scénu je nezpochybnitelný. Oblast náboženskou zastupuje časopis *Il Rinnovamento*, jehož posláním bylo šířit myšlenky a poznatky související s obnovou katolické církve. Mezi modernistickými periodiky bychom kromě něj našli ještě římský časopis *Nova et Vetera*, ten však vycházel pouze jediný rok a také jeho obsah byl přece jen diskutabilnější. Zároveň postrádal silnější osobní vazbu na představitele katolického modernismu z jiných zemí, kteří aktivně podporovali právě *Rinnovamento*. Proto považujeme tento časopis za lepší volbu, a to i vzhledem k šíři publikovaných témat. Tuto oblast zastupují i poněkud akademičtější *Studi religiosi*, ty se však věnovaly více odborným tématům a samotná (anti)modernistická krize je tak nejlépe zachycena opět v *Rinnovamento*. Jelikož obě oblasti, umělecká i náboženská, byly významně propojeny s moderními filozofickými proudy, doplnili jsme do analýzy také časopis *Leonardo*, který reprezentuje vývoj moderního myšlení, přestože není obvyklé

hovořit přímo o modernistické filozofii. Mezi centra kulturního a společenského života patřila v té době především dvě města, a to Florencie a Milán. Nepřekvapí, že všechny zkoumané časopisy pocházejí právě z těchto měst. Ve Florencii založili Giovanni Papini a Giuseppe Prezzolini časopis Leonardo, po jehož ukončení v roce 1907 navázali o rok později dalším časopisem La Voce. Po názorovém rozchodu zakladatelů založil v roce 1913 Papini ve spolupráci s Ardengem Sofficim, a to opět ve Florencii, Lacerbu. Na základě této časové osy by se zdálo logické řadit časopisy v tomto pořadí. Vzhledem k faktu, že Lacerba ukončila svou činnost již v roce 1915, zatímco časopis La Voce vycházel až do roku 1916, jsme se rozhodli umístit La Voce na závěr. K tomuto rozhodnutí přispěla i již zmíněná skutečnost, že právě tento časopis v sobě zahrnuje všechna témata, a je tedy vhodné uvést jej před následující závěrečnou syntézou. Zbývajícím časopis, Il Rinnovamento, vycházel v Miláně a chronologicky se doba jeho vydávání kryje s koncem činnosti Leonarda a začátkem La Voce, proto bude v našem analytickém přehledu zařazen jako druhý.

Zmíněné časopisy pochopitelně nebyly jediné, které svou činností ovlivňovaly italskou kulturní scénu. Z uměleckých periodik můžeme zmínit například časopis Marzocco, který byl spojen s osobností Gabriela D'Annunzia a představoval především antipositivistický postoj mladé umělecké generace, která však stále zůstávala více spojena s kulturou dekadence než rodící se moderny. Časopis tak představuje jakýsi přechodový článek, spojnicí mezi doznívajícími vlivy a novým myšlením. V Miláně od roku 1905 vycházel Marinettiho časopis Poesia, jehož činnost byla ukončena v roce 1909 po publikování prvního futuristického manifestu. Rozdíly ve smýšlení v rámci redakce Leonarda vedly k založení dvou dalších časopisů s odlišnou orientací. Umělecké zaměření našlo uplatnění v časopisu Hermes a politicky nacionálně profilovaní spolupracovníci založili časopis Regno. Vzájemné propojení všech tří časopisů navzdory jejich rozdílnosti shrnují slova G. A. Borgeseho, který časopis Hermes spoluzaložil:

Časopisy Hermes, Leonardo a Regno budou vzájemně spolupracovat. Leonardo v oblasti filozofické a Regno v politické sledují cíle, které nejsou odlišné od cílů časopisu Hermes. Tři bratři budouorat jako dobří sousedé, každý na vlastním poli.²⁰

Podobné vyústění bude mít i určitá názorová krize v rámci redakce La Voce, kdy v průběhu libyjské války opustí redakci časopisu Gaetano Salvemini a založí vlastní týdeník L'Unità, aby se mohl věnovat výhradně politickým tématům. Řada spolupracovníků La Voce se bude podílet také na obsahu časopisu La Riviera Ligure. V rámci přehledu nejdůležitějších periodik můžeme zmínit také časopisy La Critica, který vydával Benedetto Croce v Neapoli, a La Ronda, jehož činnost začala až po první světové válce a který se stal jakýmsi pokračovatelem La Voce.

²⁰ BORGESE, G. A. Leonardo. (*Hermes*, 1904, roč. 1, č. 1, s. 59.), C.I.A.R. vol. 1, s. 374.

3. 1. Leonardo

První číslo: 4. ledna 1903

Poslední číslo: srpen 1907

Místo vydávání: Florencie

Periodicita: nepravidelná

První ročník: *(leden 3 čísla, únor 2 čísla, březen 2 čísla, duben 1 číslo, květen 1 číslo, listopad 1 číslo, prosinec 1 číslo)*

Druhý ročník: *3 čísla (březen, červen, listopad)*

Třetí ročník: *4 čísla (únor, duben, červen-srpen, říjen-prosinec)*

Čtvrtý ročník: *4 čísla (únor, duben, srpen, říjen-prosinec)*

Pátý ročník: *3 čísla (únor, duben-červen, srpen)*

3. 1. 1. Motivace vzniku časopisu

Leonardo je první z řady časopisů, kterými se budeme zabývat. Za jeho vznikem stáli tehdy teprve dvaadvacetiletý Giovanni Papini, který bude své články podepisovat jako Gian Falco, a o rok mladší Giuseppe Prezzolini s pseudonymem Giuliano il Sofista. Z dochované korespondence vyplývá, že Papini byl hlavní postavou celého projektu. Se svými florentskými přáteli utvořil jakýsi neoficiální spolek, vinciovskou skupinu, jejíž hlavou byl právě on. Zatímco ostatní, mezi nimiž byli především malíři a literáti, například De Carolis, Costetti, Borgese a další, se měli věnovat především umění, jeho vlastní záměr se týkal hlavně společnosti a snahy o obrodu myšlení. Prezzoliniho pak požádal, aby se do činnosti časopisu zapojil nejen jako řadový přispěvatel, ale aby si vzal na starosti filozofickou část plánu. Prezzolini po krátkém váhání souhlasil, čímž začala spolupráce delší než existence samotného časopisu. Oba hlavní představitelé reprezentují novou generaci, která přišla na svět už po sjednocení Itálie a dospěla na přelomu století. Mohli tak pozorovat proměnu společnosti, v níž doznívaly staré hodnoty, které již neodpovídaly potřebám nové situace. Tato krize hodnot, umocněná dříve zmíněným rozvojem věd, industrializací a demografickými změnami, vedla k naléhavé potřebě přehodnocení a formulování nových

hodnot a hledání dalšího směru vývoje především v oblasti duševní, tj. filozofické, vědecké a umělecké.

Leonardo není první časopis, který můžeme zařadit do skupiny periodik této moderní doby. Ve Florencii již od roku 1896 vycházel časopis *Marzocco*, mezi jehož významné představitele patřil například Gabriele D'Annunzio či Enrico Corradini a do něhož přispívali také Papini s Prezzolinim. Zatímco sdíleli jeho anti-pozitivistický postoj, lišili se především důrazem na intelekt, který kladli nad umění. Delia Frigessi to v úvodu k antologii *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste*²¹ hodnotí takto:

A nebyl to rozdíl nevýznamný: podporovat důležitost, primát myšlení znamenalo poukazovat na nutnost revoluce hodnot. To mohlo vést k uznání potřeby angažovanosti a ideologického boje inteligence, jež bude stát jako hlavní motivace u zrodu celé skupiny florentských časopisů s výjimkou De Robertisovy *La Voce*.

Dokladem této skutečnosti jsou mimo jiné i úvahy o založení intelektuální strany, o které se zmiňuje Papini v dopisu zaslaném Prezzolinimu už v roce 1902.²² Postoj, který motivoval vznik Leonarda, však nebyl nijak blíže specifikován či vymezen. Proto se na počátku setkáváme s poměrně různorodou skupinou přispěvatelů, kterou kromě dvou hlavních protagonistů tvořili především spisovatelé a umělci, jejichž zájem a angažovanost se týkaly především roviny estetické, nikoli etické či morální. Sám Prezzolini tuto skutečnost komentuje slovy:

Zde v Leonardu jsme spojeni spíše společnými nepřáteli než společnými cíli; to je vsutku nejlepší pojivo; sjednocují nás více síly nepřítelů než síly vlastní. Pozitivismus, erudice, verismus, historická metoda, materialismus, měšťanské a kolektivistické varianty demokracie – všechno ten zápach dezinfekce, mastnoty a kouře, lidského potu, skřípot strojů, obchodní ruch, povyk reklamy – to všechno jsou věci propojené nejen racionálně, ale které jdou ruku v ruce spojené sentimentálním

²¹ FRIGESSI, D. Introduzione C.I.A.R. vol. 1, s. 15.

²² Srov. C.I.A.R., vol. 1, s. 13.

poutem, pro něž bychom jimi opovrhovali, kdyby byly vzdálené, a pro které je nesnášíme tím spíš, že jsou nám blízko.²³

3. 1. 2. Název časopisu a podtitul

Onu zmíněnou různorodost dokládá také příhoda, kterou Papini zmiňuje ve své knize *Hotový člověk*²⁴ a která se týká výběru jména časopisu. Jak se představa o časopisu vyvíjela, objevilo se postupně také několik variant jeho názvu.

Měl se nazývati *Plamen* a měl přijímati jen díla mistrovská. Rukopisy prostřední ceny a hloupé knihy měly se každý týden spalovati v slavnostním ohni na náměstí. (...) Později jsme s jinými pomýšleli na časopis věnovaný vysoké filozofii a boji transcendentálnímu: *Dění*, v záhlaví se vznešeným mottem heraklitovským *Panta rhei*. Když naše duše toužící po svobodě za každou cenu vzkypěly více, počali jsme mluvíti o jiném časopise, který by byl věnován zvláště útoku a nemilosrdné ofenzivě proti mýtům, teoriím, věrám a lidem: *Obrazoborec*. (...) Bylo třeba naléztí jméno, symbol, název, který by je všechny spojil: básníky a myslitele, malíře a snílky. Mezi posvátnými jmény naší domácí, toskánské, italské tradice nehodilo se žádné lépe než jméno *Leonardo*.²⁵

Vybrané jméno pak bylo doplněno ještě leonardovským mottem *Non si volge chi a stella è fisso* (Neohlíží se, kdo míří ke hvězdám). Podtitul tak zdůrazňuje nejen sledování ideálu jako takového, ale i odhodlanost a neústupnost, které toto následování doprovázejí. Navzdory faktu, že název časopisu měl mít deklarovanou sjednocující funkci, byl od počátku skutečně spíše symbolem různorodosti zakládajících členů. Nakonec ani toto spojující hledisko, ani ono Prezzolinim zmiňované „nejlepší pojivo“ nedokázaly převládnout nad odstředivými silami rozdílných zájmů, a tak se složení redakce v průběhu trvání časopisu několikrát poměrně zásadním způsobem změnilo.

²³ PREZZOLINI G. Alle sorgenti dello spirito. *Leonardo* 1903, roč. 1, č. 3, s. 4., C.I.A.R., s. 14.

²⁴ PAPINI, G. *Hotový člověk (L'Uomo finito)* Přeložil Jaroslav Skalický. Praha: Ladislav Kuncíř, 1926.

²⁵ Ibid. s. 75-79.

3. 1. 3. Programové prohlášení a jeho vývoj

Ve výše uvedené citaci Prezzolini negativně formuluje ideovou pozici redaktorů nového časopisu tím, že vyjmenovává, proti čemu se vymezují. Podívejme se nyní, jak je tato pozice představena v jeho programovém prohlášení v úvodu prvního čísla. Dočteme se, že za časopisem stojí

[...] skupina mladých lidí, toužících po svobodě, usilujících o univerzalitu a dychtících po vyšším intelektuálním životě, kteří se sešli ve Florencii pod symbolickým a příznačným jménem *Leonardo*, aby zintenzivnili svou existenci pozdvihnutím vlastního myšlení a umění.²⁶

I tato stále ještě poměrně vágní formulace nicméně dokládá zmíněnou důležitost intelektu a myšlení jako takového. Dále se zakladatelé *Leonarda* prohlašují za „*pohany a individualisty milující krásu a inteligenci*“, přičemž v oblasti myšlení jsou „*personalisty a idealisty stojícími nad všemi systémy a hranicemi*“.²⁷ Právě důraz na individualitu a kreativitu, ať už myšlenkovou či uměleckou, bude pro časopis typický po celou dobu jeho vydávání navzdory všem obsahovým a personálním změnám. O něco konkrétněji se k svému programu Papini vyjadřuje v článku²⁸ z roku 1906, když píše:

Můj program vzhledem k Itálii je tak prostý, že se mnohým bude zdát absurdní: Chci, aby několik set mladých Italů přišlo o určité kvality a aby nabyli kvality jiné. (...) Měnit lidi, ořezávat a zvětšovat duše, proměňovat ducha, to je mé oblíbené umění. Můj záměr je tedy jasný: nejedná se o hnutí politické či náboženské, ale čistě duchovní a vnitřní. Morální, to především, ovšem ne v běžném významu toho slova, normativním a omezujícím. Naopak, co činí mou kampaň odlišnou od ostatních, je toto: nepřicházím s připravenými, líbivými pravdami, nebo abych hlásal dogmata, stanovoval normy, ale přicházím probudit duše, vzbudit síly, vyvolat emoce, upevnit člověka.

²⁶ Leonardo Programma sintetico. *Leonardo* 1903, roč. 1, č. 1, s. 1., C.I.A.R., vol. 1, s. 89.

²⁷ Ibid.

²⁸ PAPINI, G. Campagna per il forzato risveglio. *Leonardo* 1906, roč. 4, č. 3, s. 193. C.I.A.R. vol. 1, s. 312, Antologia, s. 219.

Vzápětí ovšem dodává, že nechce blíže specifikovat, jaký úkol mají mít ti, které chce touto svou kampaní probudit ze spánku. Ačkoli nepíše explicitně, jakými způsoby chce vyburcovat společnost, nabízí se samo, že časopis a aktivity s ním spojené jsou vhodnými nástroji, které mají tomuto záměru posloužit. Když se podíváme na historii Leonarda, můžeme rozlišit tři základní období. První lze označit za estetické a je charakterizováno již zmíněnou spoluprací dvou hlavních tvůrců se skupinou umělců a spisovatelů. Poté, co na začátku roku 1904 tato skupina založila vlastní časopis *Hermes*, nastává hlavní, pragmatické období časopisu, na jehož obsahu se podíleli také představitelé italské matematiky a logiky. Spolupráce s nimi se však ukázala jako nemožná pro jejich „*malou toleranci a neschopnost porozumět umělecké a dobrodružné stránce našeho díla*“.²⁹ Závěrečnou fází pak určuje spolupráce s okruhem okultistickým. Toto partnerství však bylo rázně ukončeno po vydání druhého čísla pátého ročníku, které obsahovalo „*dlouhou přehlídku článků okultistických či okultisticky laděných*“.³⁰ Po něm následovalo už jen číslo závěrečné, ve kterém Papini s Prezzolinim ohlásili konec časopisu.

3. 1. 4. Časopis Leonardo a italský pragmatismus

Výše zmíněné tematické rozdělení jednotlivých etap ukazuje, že nejdůležitější a nejdéle trvající bylo období pragmatické. Co to ovšem v praxi znamená a existuje skutečně filozofické hnutí, které lze označit za italský pragmatismus? Těmito otázkami se zabývají G. Maddalena a G. Tuzet v knize *Italští pragmatisté. Mezi spojenci a nepřáteli*³¹ (I pragmatisti italiani. Tra alleati e nemici). Jde v podstatě o snahu italských i zahraničních vědců nově zhodnotit přínos italských pragmatistů tomuto filozofickému proudu, a to právě ve vazbě na působení florentského časopisu. Nacházíme zde také jakousi rehabilitaci účastníků, jejichž role byla často zpochybňována či přehlížena. Autoři dospěli k názoru:

²⁹ PAPINI, G., PREZZOLINI, G. La fine. *Leonardo* 1907, roč. 5, č. 3, s. 257. C.I.A.R. vol. 1, s. 361.

³⁰ PAPINI, G. Franche spiegazioni. (A proposito di rinascenza spirituale e di occultismo). *Leonardo* 1907, roč. 5, č. 2, s. 129. C.I.A.R. vol. 1, s. 351.

³¹ MADDALENA, G., TUZET, G. *I pragmatisti italiani. Tra alleati e nemici*. Milano: Edizioni Albo Versorio, 2007.

Italští pragmatisté rozuměli pragmatismu více, než by se zdálo. Papini s Prezzolinim byli sice mladí, ale ne zcela nezkušení, a jejich přátelství s Vailatim jim bylo velikou pomocí pro rozvoj a schopnost identifikovat podstatné body filozofických problémů, kterými se zabývali.

Podívejme se tedy nyní blíže, co konkrétně se na stránkách Leonarda odehrávalo a s čím jeho tvůrci chtěli své čtenáře seznámit. Předně je třeba zdůraznit, že Papini s Prezzolinim nebyli jediní představitelé pragmatismu, kteří se podíleli na rozšíření přístupů a myšlenek tohoto filozofického směru. Za hlavní osobnost pragmatismu v Itálii můžeme označit Giovanniho Vailatiho, který byl, jak vyplývá i z citovaného úryvku, jakýmsi mentorem ostatních členů *Florentského klubu pragmatistů*. Šlo o neoficiální skupinu, která mimo akademické kruhy sdružovala příznivce hnutí. Můžeme zde spatřovat jakési pokračování vinciovské skupiny z doby před vznikem časopisu. Papini sám vznik klubu popisuje takto:

O pragmatismu se v těchto dnech hojně hovoří a píše ve Spojených státech, v Anglii a vinou Leonarda také v Itálii. Středisko italského pragmatismu se nalézá ve Florencii a ve Florencii se také utvořil jakýsi klub, který, ačkoli nemá ani předsedu, ani sekretariát, dokonce ani stálou adresu, dokázal objasnit řadu otázek vztahujících se k této šťastné nauce.³²

Dalším významným představitelem klubu byl Mario Calderoni, Vailatiho žák. Tato čtveřice reprezentuje hlavní přispěvatele Leonarda, kteří seznamovali italskou společnost s objevy americké a anglické moderní filozofie. Složení samotného pragmatického klubu však bylo mnohem pestřejší; mezi spolupracovníky patřil mimo jiné anglický pragmatik F. C. S. Schiller. Ostatně Papini i Prezzolini se osobně znali také s Williamem Jamesem, jehož kniha *Vůle věřit* (Will to Believe) byla nejčastěji zmiňovaným dílem pragmatické filozofie na stránkách časopisu. V písemném kontaktu byli rovněž s Miguelem de Unamunem, jehož úvahy o víře byly do jisté míry

³² PAPINI, G., The Florence Pragmatist Club, Il pragmatismo messo in ordine. *Leonardo* 1905, roč. 3, č. 2, s. 45. C.I.A.R. vol. 1, s. 225.

ovlivněny právě Jamesovým dílem.³³ Časopis *Leonardo* však nebyl jen pouhým pasivním zprostředkovatelem myšlenek zahraničních představitelů tohoto směru, ale svým čtenářům přinášel kromě překladů také recenze jejich díla a především diskuze, v nichž je pragmatická filozofie nejen představována, nýbrž interpretována a dále rozvíjena na základě vlastního hledání každého jednotlivého autora. Mezi příspěvky tak nalezneme například diskuzi mezi Calderonim a Prezzolinim k samotnému pojmu „pragmatismus“, jejímž cílem bylo lepší vymezení a upřesnění jeho významu. Na počátku diskuze stál Calderoniho článek z podzimu roku 1904 s názvem *Varianty pragmatismu*³⁴ (Le varietà del pragmatismo), ve kterém poukazoval na rozdíly mezi Peirceovou filozofií a novým vývojem myšlení, reprezentovaným především Jamesovou *Vůlí věřit*, které jsou dle autora v rozporu. Článek byl publikován spolu s Prezzoliniho reakcí,³⁵ jejíž argumentace se opírá především o psychologickou dimenzi Jamesova díla. Prezzolini zde připouští dvě varianty pragmatismu, z nichž jedna je aplikována v oblasti logiky a fyziky a jejímiž představiteli jsou Peirce a Mach, zatímco druhá, zastoupená Jamesem, Schillerem a Caldwellem, je spojována s morálkou. Tento posun však Prezzolini považuje za obohacení Peirce, nikoli za rozpor. Diskuze pokračovala i v následujícím roce, kdy Calderoni upřesnil různé cíle obou směrů s tím, že takto rozdílně pojaté teorie by měly být také vnímány a hodnoceny na základě rozdílných měřítek, tedy jako samostatné myšlenkové směry. V následujícím čísle pak vychází ještě článek s podpisem *Florentský klub pragmatistů*³⁶ (The Florence Pragmatist Club), za nímž se skrývá Papini, který svou úvahu o pragmatismu shrnuje do „*teorie chodby*“ – pragmatismus sám je podle něj neutrální. Je jako chodba velkého hotelu, kde sice v každém pokoji bydlí někdo jiný, všichni ale procházejí stejnou chodbou, kde se mohou potkat a komunikovat.

³³ Srov. MADDALENA, G., TUZET, G., op. cit. *Introduzione*.

³⁴ CALDERONI, M. Le varietà del pragmatismo. *Leonardo* 1904, roč. 2, č. 3, s. 3. C.I.A.R. vol. 1, s. 165.

³⁵ PREZZOLINI, G. Risposta a Calderoni. *Leonardo* 1904, roč. 2, č. 3, s. 7. C.I.A.R. vol. 1, s. 172.

³⁶ PAPINI, G. Il pragmatismo messo in ordine. *Leonardo* 1905, roč. 3, č. 2, s. 45. C.I.A.R. vol. 1, s. 225.

Další vývoj pragmatismu sleduje Papini v článku *Kronika pragmatismu*³⁷ (Cronaca pragmatista), v němž jednak uvádí příklady aktuálních článků a přednášek o pragmatismu, a to na evropské úrovni, a dále podává poměrně plastický obraz o vývoji směru:

Řekl jsem, že pragmatismus se mění. Ve skutečnosti v něm dochází, nebo lépe řečeno je stále více vidět jeho diferenciaci. (...) Tyto protiklady jsou stále jasnější a momentálně můžeme identifikovat následující dva: ten mezi *puritánskými* pragmatiky a pragmatiky *smířčími* a mezi zastánci pragmatismu *sociálního* a *magického*. Jsou tací (Calderoni), kteří mají za to, že pod tímto stejným názvem nelze držet pohromadě tolik různých věcí, že původní pragmatismus je ten Peirceův, který spočívá v úmyslu upřesnit smysl teorií, a je tedy pouze logickou metodou, zdokonalením pozitivismu, v přímém rozporu s nebezpečnými teoriemi *Vůle věřit*, které se zabývají více tím, co je dobré, než tím, co je pravdivé. Potom jsou tu další (Vailati), kteří uznávají, že existují dva rozdílné typy pragmatismu, logický a psychologický, ale přesto mezi nimi existují styčné body, spřízněnosti, které nelze popřít a které ospravedlňují jednotný název.

Mezi těmi, kteří přijímají teorie pragmatismu souhrnně, je pak ještě další rozdíl. Jedni (Vacca) v něm vidí především teorii vhodnou pro lidi praxe, pro politiky, organizátory apod. A potom jsou tu další (Papini), kteří vidí onu vzrušující, tvůrčí, magickou stránku pragmatismu.

Poslední z pokusů pragmatismus určitým způsobem uchopit je patrný v *Úvodu do pragmatismu*³⁸ (Introduzione al pragmatismo), pod nímž je opět podepsán Papini. Jedná se v podstatě o souhrn dřívějších diskuzí a úvah s opětovným konstatováním nemožnosti dát pragmatismu jednotnou definici. Tato nemožnost je dána především jasnou preferencí psychologické aplikace, čistě filozofické kategorie nejsou tudíž pro Papiniho dostačující. Při studiu leonardovského uchopení tohoto myšlenkového směru je nutno přiznat jeho propagátorům originalitu. Celkově lze říci, že před Peircem dávali redaktoři časopisu přednost Jamesovi a Schillerovi, přičemž hlavní důraz kladli na ryze osobní rovinu. Na druhou stranu je potřeba také poukázat na fakt, že tento

³⁷ PAPINI, G.. Cronaca pragmatista. *Leonardo* 1906, roč. 4, č. 1, s. 58. C.I.A.R. vol. 1, s. 308.

³⁸ PAPINI, G.. Introduzione al pragmatismo. *Leonardo* 1907, roč. 5, č. 1, s. 26. C.I.A.R. vol. 1, s. 335.

přístup nedokázali nijak hlouběji propracovat. Jak poukazují i Maddalena a Tuzet,³⁹ chyběl Papinimu a Prezzolinimu dostatečně široký filozofický rozhled a hloubka znalostí, díky nimž by mohli téma lépe propracovat.

3. 1. 5. Analýza tematických okruhů

V souladu s Papiniho záměrem klást důraz na myšlení a jeho rozvoj nacházíme v časopisu Leonardo řadu teoretických oblastí. Tato široká otevřenost se netýkala pouze tematických okruhů samotných, ale také snahy předložit domácí společnosti informace o nejnovějším vývoji filozofie a věd v ostatních státech. V následující analýze se blíže zaměříme na jednotlivé oblasti, které mohli čtenáři Leonarda sledovat. Je však třeba upozornit, že rozdělení na jednotlivá témata je spíše orientační, protože řada příspěvků se pohybovala na hranici dvou nebo více oblastí. Téma psychologie je například často nazíráno skrze pragmatickou teorii. Podobně tomu je i u dalších oblastí.

Filozofie

Oblastí, která je v časopisu nejvíce zastoupena, je filozofie. Vyplývá to samozřejmě ze zapojení dvou hlavních představitelů Leonarda v rámci florentského pragmatického klubu. Pragmatismus nicméně nebyl jediným směrem, kterému věnovali pozornost. Východiskem filozofických úvah vlastních Papinimu je krajní individualismus, vyjádřený nejlépe monopsychismem či solipsismem, který „*považuje všechny skutečnosti vesmíru za redukovatelné na vědomou a přítomnou bytost*“. Jeho analýza je zaměřena především na „*psychické skutečnosti, ve kterých usiluje postihnout hluboké a skryté 'já', v němž se nachází, ne-li vysvětlení, tedy alespoň počátek veškerých fenoménů*“.⁴⁰ Jak jsme viděli už v části věnované pragmatismu, je tato individualistická idea optikou, skrze niž vnímá a interpretuje ostatní teorie. Toto spolu se snahou zůstat mimo hranice jednoho konkrétního systému a ponechat si veškerou svobodu v posuzování dosavadních teorií vede Papiniho k přehodnocení základů filozofie jako takové a definování jejího

³⁹ Srov. MADDALENA, G., TUZET, G. Op. cit. *Introduzione*.

⁴⁰ Srov. např. PAPINI, G.. Io e non io. *Leonardo* 1903, roč. 1, č. 2, s. 2. C.I.A.R. vol.1, s. 106.

úkolu a obsahu.⁴¹ Ve své úvaze dochází k přesvědčení, že filozofie není schopna dostát svému trojímu úkolu, tj. být racionální, univerzální a odhalující skutečnost, a proto musí zemřít. Nicméně na závěr formuluje způsoby, jak může filozofie pokračovat: buď bude překonána a nahrazena jinou formou s odlišnými cíli, nebo bude pokračovat ve svém nedokonalém způsobu alespoň jako teoretický štít, hra ducha a dokument vývoje lidského myšlení, a to jak na konkrétní úrovni v případě daného filozofa, tak univerzálně na úrovni celé společnosti. Obnovení filozofie pak vidí v obrácení pozornosti k detailu.

Zde je tedy převrat staré filozofie. Dnes filozofie tíhne k jednotě, k teorii, k poznání skutečnosti, k oživení konkrétna, zítra se bude muset obrátit k detailu, k praxi, k utváření reality.⁴²

V souvislosti s touto úvahou jsou zajímavé ještě další dvě skutečnosti. Tou první jsou již viditelné dispozice pro příští vývoj jeho postojů, které najdou své explicitní vyjádření v ideovém základu Lacerby. Když totiž Papini hovoří o citových základech filozofie, jmenuje prvky, které se na jejím utváření podílejí, mezi nimi také „*estetický cit, obliba nového, potřeba ovládat, radost z boje a nadřazenost*“. Druhá skutečnost spočívá v důrazu na tvůrčí činnost ducha, který můžeme pozorovat napříč všemi Papiniho teoriemi. Podobné směřování filozofických úvah můžeme sledovat i u Prezzoliniho, kde vidíme překonání nietzscheovské fáze ve formulaci Člověka-Boha.

Člověk-Bůh není ideál, ale skutečnost; ideál je totiž něco, čeho jsme ještě nedosáhli. (...) Nadčlověk je nám představen jako vrchol, jako maxima života, již máme v současné chvíli obětovat své síly, touhy, život; Člověk-Bůh však není otrokem budoucnosti a již zpřetrhal pouta s minulostí.⁴³

I zde nacházíme důraz na vyhrocenou individualitu, pro kterou jsou ostatní bytosti pouze její součástí, odrazem její mysli. Opět nalézáme také důraz na schopnost tvořit:

⁴¹ Srov. PAPINI, G.. Morte e resurrezione della filosofia. *Leonardo* 1903, roč. 1, č. 11-12, s. 1. C.I.A.R. vol. 1, s. 135.

⁴² Ibid. s. 145.

⁴³ PREZZOLINI, G. L'Uomo-Dio. *Leonardo* 1903, roč. 1, č. 3, s. 3. C.I.A.R. vol. 1, s. 115.

Jediný existující, stvořitel světa, univerzální, nekonečný a věčný, schopný zázraků, pán pravdy, vládce světa skrze vědecké poznání, prorok budoucnosti – už nic nechybí tomuto Člověku, vědomému si vlastního božství, k tomu, aby byl bohem.⁴⁴

Postoje, na jejichž počátku můžeme identifikovat myšlenky Nietzscheho, Feuerbacha či Stirnera, jsou dále formovány setkáním s moderními filozofy. Největší vliv měl vedle Jamese a Schillera pravděpodobně Bergson, jehož dílo je představeno hned v prvním čísle časopisu. Jak Papini, tak Prezzolini se s Bergsonem setkali a Prezzolini s ním dokonce udržoval písemný kontakt. Mezi další myslitele, kteří tvůrce Leonarda nepochybně ovlivnili, patřil i Unamuno, jehož esej o quijotismu byla v časopisu publikována. Mezi domácími představiteli měl na oba největší vliv zřejmě Vailati. Časopis přinesl řadu jeho článků zabývajících se především problémy na pomezí filozofie a dalších věd. Nejčastěji se zabýval blízkostí pragmatismu a nových postupů a teorií v matematice či fyzice. V jeho člancích je však patrné i morální hledisko,⁴⁵ především jako vztah mezi vývojem lidského vědění a jeho hodnocení v morálních kategoriích. Představitele italské filozofie zastupuje kromě již zmíněného Vailatiho a Calderoniho především Benedetto Croce, s nímž Papini také vedl drobnou výměnu názorů. Ve svém článku *Croceho Logika*⁴⁶ (La Logica di Croce) píše, že se v Itálii utváří dvě myšlenkové školy; neapolská, ovlivněná německou filozofickou tradicí, zaměřená racionalisticky a univerzálně, a dále škola florentská s anglo-americkým vlivem, zabývající se jedinečností a osobitostí. Tento protiklad poté také používá při komentáři Croceho díla, které je dle něj příliš abstraktní a univerzální na to, aby mělo nějaký skutečný přínos pro život člověka. Croce se ve své reakci⁴⁷ jednak ohrazuje vůči oné dvojí filozofické tradici a zároveň rozebírá některé Papiniho argumenty. Na jeho článek bezprostředně navazuje Papiniho reakce, kde poukazuje na fakt rozdílného pojetí pravdy, a tudíž nutného nesouladu mezi

⁴⁴ Ibid. s. 119.

⁴⁵ Srov. VAILATI, G. La ricerca dell'impossibile. Leonardo 1905, roč. 3, č. 4, s. 146. C.I.A.R. vol. 1, s. 283.

⁴⁶ PAPINI, G.. La Logica di Croce. Leonardo 1905, roč. 3, č. 3, s. 115. C.I.A.R. vol. 1, s. 255.

⁴⁷ CROCE, B. Intorno alla Logica. Leonardo 1905, roč. 3, č. 4, s. 177. C.I.A.R. vol. 1, s. 292.

oběma teoriemi. Prezzolini zase ve svém zamyšlení nad přínosem Croceho časopisu *La Critica* oceňuje více než časopis osobnost jeho zakladatele. S jistou kritikou se vůči Crocemu ohradil i Giovanni Vacca, který upozornil na fakt, že jakkoli Croce sám odsuzuje často kulhající snahy některých myslitelů vše pojmout rozumem a klasifikovat, dopustil se také podobných chyb, když se vyjadřoval k problémům matematiky.⁴⁸ Kromě výše jmenovaných bychom na stránkách Leonarda objevili díla či myšlenky mnoha dalších filozofů a myslitelů od Mistra Eckharta po Poincarého, od Nietzscheho po okultisty. Jejich texty však byly zpravidla představovány na již zmíněném základě vlastního filozofického přesvědčení autorů časopisu. O snaze držet krok s nejmodernějšími filozofickými trendy svědčí mimo jiné i zpráva o kongresu, který se konal v Ženevě na podzim roku 1904 a na kterém vystoupil také Papini. Zprávu⁴⁹ o něm podává v listopadovém čísle Leonarda, kde nejprve hodnotí své zážitky ze setkání s velkými osobnostmi soudobé filozofie. Za všechny jmenujme alespoň Bergsona, Couturata či psychologa Flournoye. Následuje krátké shrnutí Papiniho příspěvku, v němž se zabýval protikladem filozofie racionalistické a filozofie intuice.

Psychologie

Není nijak překvapující, že vedle filozofie zaujímala v časopisu důležité místo také psychologie, zvláště ve vazbě na pragmatickou teorii Williama Jamese. V centru zájmu bylo především jeho pojetí vědomí a vztah mezi přesvědčením a jednáním. V této oblasti můžeme sledovat zajímavou diskuzi, kterou vedli Ettore Regàlia a Papini. Regàlia se ve svých úvahách zabývá otázkou, co je příčinou, která motivuje člověka k akci nebo jakékoli změně aktuálního stavu. Dospívá k názoru, že za každou takovou změnou stojí pouze bolest. Papini argumentuje tím, že motivace může být i pozitivní, například očekávaná radost. Samo její očekávání jakožto předpoklad stačí ke změně stavu, aniž by radost byla již prožívána. Celá diskuze končí zcela příznačně poukázáním na rozdílné chápání slov. Papini s Calderonim a Vailatim se také v roce 1905 zúčastnili psychologického kongresu, který se konal v Římě.

⁴⁸ Srov. VACCA, G. In difesa della matematica. *Leonardo* 1905, roč. 3 č. 3 s. 120.

⁴⁹ PAPINI, G.. I filosofi a Ginevra. Il congresso. *Leonardo* 1904, roč. 2, č. 3, s. 32. Antologia, s. 115.

Jejich příspěvky se vesměs zabývaly otázkou vůle, a to s důrazem na volní jednání a vztah mezi vůlí a poznáním.

Společnost a politika

Téma italské společnosti samozřejmě nemohlo v časopisu chybět, uvážíme-li, že hlavní Papiniho motivací pro vznik časopisu byla snaha a vůle vzdělávat. První článek na toto téma je publikován hned v úvodním čísle a týká se imperiální politiky,⁵⁰ proti které se zároveň vymezuje. Papini kritizuje především ideu nadvlády založené na fyzické síle a vojenské moci. Proti ní klade moc ducha:

Náš individualismus není tak zastaralý a zúžený, aby si bral za symbol meč, leč něco mnohem silnějšího, hlubšího, co uniká každé představě. Pokud nás snad v zápalu hry napadne nějaká myšlenka nadvlády, pak nás nezajímají lidé kolem nás, kteří nám jsou tak smutně nepodobní, ale usilujeme o kořist širší, hodnotnější: intelektuální říši zahrnující veškerou podstatu univerza.⁵¹

Prezzolini přichází s článkem kritizujícím měšťanskou společnost.⁵² Opírá se o definici života jakožto reakce na prostředí a ukazuje, že v politickém smyslu jediná schopnost odporu italské měšťanské společnosti spočívá v její lhostejnosti a lenosti. Tato netečnost pak pro ni může být fatální v třídním boji hlásaném jejími nepřáteli, protože ona sama ve skutečnosti nebojuje. Když Papini uvažuje o italské společnosti,⁵³ cítí potřebu ji probudit ze spánku s tím, že je třeba „*podniknout něco důležitého*“:

Co tak důležitého tedy my, Italové dvacátého století, můžeme vykonat? Novou renesanci italského ideálu. Udělat z Itálie velké kulturní centrum a z některých Italů generály nových podmanění ducha. Vrátit Itálii zpět její primát intelektuální, nemůžeme-li znovu získat ten politický a ekonomický.⁵⁴

⁵⁰ PAPINI, G.. L'ideale imperialista. *Leonardo* 1903, roč. 1, č. 1, s. 1. C.I.A.R. vol. 1, s. 90.

⁵¹ Ibid. s. 95.

⁵² PREZZOLINI, G. Decadenza Borghese. *Leonardo* 1903, roč. 1, č. 5, s. 7. C.I.A.R. s. 129, Antologia s. 7.

⁵³ PAPINI, G.. Campagna per il forzato risveglio. *Leonardo* 1906, roč. 4, č. 3, s. 193. C.I.A.R. vol. 1, s. 312, Antologia s. 219.

⁵⁴ Ibid. C.I.A.R. vol. 1, s. 314, Antologia s. 220.

I zde již můžeme identifikovat náznaky budoucí rétoriky Lacerby, a to navzdory tomu, že jedním z Papiniho požadavků je skoncovat s rétorikou:

Současná duše Italů je zbabělá: řekl jsem to vícekrát a budu to opakovat, dokud nezískám důkaz, že tomu tak není. (...) Ale je třeba, aby se toto vše změnilo a aby do duše mladých Italů vstoupila chuť riskovat, touha po dobrodružství, plné nasazení, veliké sny a plány hodné věčnosti. Pouze tak budeme moci položit základy nové italské civilizace, druhé renesance ducha.

Náboženství a mystika

Zajímavým tematickým okruhem je oblast náboženství, která se na stránkách Leonarda vyskytuje jednak jako předmět polemiky nebo komentářů k současnému stavu náboženského života v Itálii, ale také, a to ještě výrazněji, jako zdroj pro úvahy nábožensko-filozofické povahy. Víra, a to ve své obecnosti a bez příslušnosti ke konkrétnímu hnutí, byla také důležitou součástí díla Williama Jamese, a proto nepřekvapí, že je jí věnována pozornost. V tuto chvíli nás ale bude zajímat ještě jiný zdroj inspirace, který je pro časopis typický, totiž vliv mystiky, a to především křesťanské. I v článcích, které nejsou přímo zaměřeny na dílo mystiků, nacházíme často odkazy na jejich myšlenky. Například již zmíněný Prezzoliniho článek, kde rozvíjí své teze o Člověku-Bohu, je uveden citátem z Mistra Eckharta a v textu se k němu ještě znovu vrací. Papini zase jiný svůj článek uvádí citátem svatě Terezie z Avily⁵⁵ a její výklad evangelijní perikopy o Martě a Marii mu slouží jako východisko k úvaze o vztahu vnitřního a vnějšího, vůle a činnosti. V jiném textu, uvedeném úryvkem z listu sv. apoštola Pavla, se zabývá otázkou napodobování Boha a splnutí „já“ s tvorstvem. V časopise dále nacházíme například také soubory citátů svatého Augustina či Angela Silesia a dalších. Tématem víry se mimo jiné zabýval také Giovanni Amendola, se kterým Papini později, v roce 1911 založí časopis *L'Anima*. Za zmínku v tomto kontextu stojí také Papiniho recenze Fogazzarova románu *Světce*, ve které udává některé své postřehy k modernistickému hnutí v katolické církvi. Píše:

⁵⁵ PAPINI, G.. Non voglio più essere ciò che sono. Leonardo 1905, roč. 3, č. 2, s. 58. Antologia s. 142.

Chci vyjádřit svůj obdiv dvěma věcem, které jsou v této knize a odhalují duši silnější, než by se čekalo.

První z nich je velkolepost perspektivy. (...) Vytvořit světce v naší moderní společnosti, nechat ho jednat a mluvit, konat zázraky, učinit z něj symbol hluboké reformy jednoho z největších náboženství světa, postavit ho tváří v tvář papeži a předsedovi vlády, představitelům nejvyšší moci v Římě, aby jim vyložil své názory, to je pojetí, kterého by se v Itálii odvážil jen málokdo. (...)

Další dobrou věcí, kterou jsem v knize objevil, je odvaha vložit do základu románu problém katolické církve a ukázat ji jako (...) instituci, kterou je možno obnovit. (...) Těm, kdo již znají reformní modernistické hnutí, které se navzdory obavám Vatikánu šíří všude, *Světce* mnoho nového nepřinese, ale Fogazzaro udělal dobře, že využil svou popularitu, aby upoutal pozornost Italů na problém, o kterém přemýšlejí příliš málo a mnozí vůbec.⁵⁶

Takto pozitivního přijetí na stránkách Leonarda se mnoha knihám nedostalo a můžeme za ním identifikovat Papiniho sympatie ke katolickému hnutí obnovy, které v té době skutečně sílilo. Ostatně zanedlouho sám několika články přispěje do časopisu *Rinnovamento*, který bude nejvýznamnějším periodikem založeným s úmyslem poskytnout prostor pro nové myšlenky křesťanské teologie. K tématu modernistického hnutí se Papini vyjádřil například ještě v článku⁵⁷, ve kterém zmiňuje kroky, které představitelé katolické církve podnikli právě proti tomuto časopisu. Bylo by ovšem nepřesné omezit téma mystiky pouze na její křesťanské prameny. V Leonardu najdeme také úvahy a články zabývající se mystikou východní, zejména starých indických nauk. Náboženská zkušenost je představena mimo jiné i z pohledu jógy.⁵⁸ Na některé podobnosti a rozdíly východní a západní mystiky poukázal také Amendola.⁵⁹

⁵⁶ PAPINI, G. Il Santo *Leonardo* 1905 roč. 3 č. 4 s. 207. *Antologia Leonardo* s.175.

⁵⁷ PAPINI, G. La resistenza cattolica. *Leonardo* 1907 roč. 5 č. 2 s. 228. *Antologia Leonardo* s. 271.

⁵⁸ VIVERKANANDA Svami La Raya Yoga. *Leonardo* 1906, roč. 4, č. 2, s. 184. *Antologia Leonardo* s. 211.

⁵⁹ AMENDOLA, G. Fra due primavere. *Leonardo* 1905, roč. 3, č. 3, s. 104. *C.I.A.R.* s. 250.

Okultismus

Filozofické hledání představitelů Leonarda po jistou dobu sledovalo i méně vědecké proudy a hnutí. Tak se čtenáři mohli setkat i s tématem okultismu. Ten nebyl od začátku přijímán nijak nekriticky. Prezzolini se vůči němu naopak vymezuje poměrně razantně v článku⁶⁰ z roku 1906 a rýsuje jasnou dělící čáru mezi filozofií a mystikou na jedné straně a okultismem na straně druhé. Papiniho postoj byl poněkud otevřenější. Například už v roce 1905 publikoval článek, který sice nese kritický název *Sedm okultistických hříchů*⁶¹ (I sette peccati degli occultisti), ale je uveden slovy vyjadřujícími sympatii vůči představitelům oblastí, které se zabývají „*problémy duše*“; následuje avizovaná polemika. Časem však docházelo ke sblížování a ve své konečné fázi se Leonardo dokonce na čas stal časopisem okultistickým. Nutno říct, že ryze okultistické bylo jedno jediné číslo, po jehož vydání byla spolupráce ukončena, jak bylo již řečeno v úvodu. Papini sám zahajuje toto číslo svým zamyšlením nad změnou italského duchovního klimatu.⁶²

Umění

Zatímco problematika okultismu byla přítomna v závěrečné fázi publikování časopisu, umění představuje oblast zájmu, s níž se setkáváme nejvíce v jeho začátku. Bylo to dáno spoluprací se skupinou, jejímiž členy byli například literární kritik Borgese, malíř Costetti či De Carolis. Ze série čistě uměleckých článků je ještě cítit svázanost s historií a tradicí. Typickým příkladem je kritika nového umění, kterou napsal De Carolis po shlédnutí mezinárodní výstavy moderního dekorativního umění v Turíně⁶³. Odvolává se na klasické vzory italské renesance a odmítá nový směr vývoje umění. De Carolis také opustil leonardovskou skupinu již během prvního roku a místo něj se grafické úpravy časopisu ujal Costetti, který sám přispíval například recenzemi z výstav. Později se i on přidal ke skupině, která se od Leonarda odloučila a založila vlastní umělecky zaměřený časopis Hermes.

⁶⁰ PREZZOLINI, G. Pragmatismo e occultismo. *Leonardo* 1906, roč. 4, č. 4, s. 354. C.I.A.R. s. 329.

⁶¹ PAPINI, G.. I sette peccati degli occultisti. *Leonardo* 1905, roč. 3, č. 4, s. 184. Antologia Leonardo, s. 165.

⁶² PAPINI, G. Franche spiegazioni. *Leonardo* 1907, roč. 5 č. 2 s. 129. C.I.A.R. vol. 1 s. 351.

⁶³ DE CAROLIS, A. L'Arte nuova. *Leonardo* 1903 roč.1 č.1 s. 5. C.I.A.R. vol. 1 s.101.

Schermaglie

Svébytnou rubrikou časopisu byly *Schermaglie* neboli půtky. Většinou zde nacházíme útržkovité zprávy přinášející recepci Leonarda v jiných periodických, a to italských i zahraničních, nebo naopak kritiku jiných periodik či osobností. Autorům časopisu ovšem nemůžeme upřít schopnost sebeironie. V prvním čísle druhého ročníku nacházíme v této rubrice například následující „*Neuvěřitelné zprávy*”⁶⁴

“Gian Falco [pseudonym Papiniho] přestal ve svých textech používat zájmeno ‘já’”.

“Našla se dvě čísla Leonarda, která si neprotiřečí.”

“G. A. Borgese dovolil, aby D’Annunzio vydal knihu, aniž by se k ní on vyjádřil.”

“Italští literáti se rozhodli, že rok nebudou tisknout žádné příspěvky na téma Dante Alighieri.”

3. 1. 6. Ukončení činnosti časopisu

O ukončení vydávání časopisu informuje článek s prozaickým názvem *Konec*,⁶⁵ který zahajuje srpnové číslo roku 1907. Papini s Prezzolinim zde vysvětlují své rozhodnutí definitivně ukončit činnost Leonarda. Udávají několik důvodů, z nichž hned první se může jevit poměrně překvapivě: „*Začneme bez vytáček věcmi nejnižšími. Leonardo nekončí kvůli nedostatku financí. Končí spíš pro jistou hrozbu budoucí prosperity.*“ Nabídky financování časopisu odmítají s tím, že nechtějí riskovat, aby kvůli výhodnosti či ve snaze vyjít vstříc očekáváním čtenářů museli slevit ze svých předsevzetí. Novost a nezávislost si mohli udržet právě díky tomu, že byli sami svými pány. Dalším důvodem byl fakt, že na sebe Leonardo začal poutat příliš mnoho pozornosti, a to pozornosti nechtěné, nakolik lidé nedokázali vždy ohodnotit jeho skutečný význam a přínos. Z časopisu se stala jakási móda. O poznání závažnějším důvodem k tomuto kroku však byla nevydařená spolupráce s několika okruhy společníků. Dočteme se:

⁶⁴ PREZZOLINI, G. Schermaglie. Notizie meravigliose. *Leonardo* 1904, roč. 2, č. 1, s. 30. Antologia, s. 102.

⁶⁵ PAPINI, G., PREZZOLINI, G. La fine. *Leonardo* 1907, roč. 5, č. 3, s. 257. C.I.A.R., vol. 1, s. 361, Antologia, s. 275.

Dalším důvodem této sebevraždy Leonarda je špatná zkušenost s partnerstvími, která jsme uzavřeli s ostatními skupinami. Právě díky zájmu, který jsme vzbudili, nebylo možné, abychom časopis, snad vyjma krátkého času, pojali čistě osobně, tedy abychom ho psali pouze my dva. Třikrát jsme se spojili s dalšími lidmi a třikrát jsme museli konstatovat, že tato partnerství nejsou možná.⁶⁶

Na základě těchto zkušeností už nechtějí zakladatelé časopisu riskovat, že by dalšími spojeními změnili charakter Leonarda, protože:

Výsledky těchto našich dočasných spojení nebyly vždy potěšující, a jakkoli až do posledního čísla Leonardo neztratil vlastní hrdost a spontánnost, které byly jeho nejlepšími vklady, přesto různé vlivy, které se v něm projevovaly, zanechaly své stopy, takže v některých chvílích byl Leonardo až příliš elegantní a dekadentní, jindy zase příliš vážný až akademický a nakonec, nakolik je toto přiznání pro nás překvapivé, příliš absurdní a fantaskní.⁶⁷

Ovšem zřejmě nejvíc k definitivnímu konci časopisu přispělo jisté rozčarování a nespokojenost jeho tvůrců s vývojem. Nevidí příliš velký vliv na obrodu myšlení v Itálii a i lidé, kteří se zdáli být novými a originálními duchy, se nakonec ukázali stejní jako ostatní, pouze hlásající dosud neznámé teorie. Samotnou činnost časopisu však autoři hodnotí pozitivně a jeho přínos vidí především v představení nových myšlenkových směrů, kritice a diskuzi nad hnutími společenskými i myšlenkovými v příkladu, kterým ukázali, že „*ideje nejsou jen slova, která se máme naučit, ale že je také možné je prožívat, vychutnávat a zabíjet*“. Původní až megalomanská představa o poslání časopisu (a definují ji tak autoři sami) vedla oba jeho zakladatele k horečné činnosti, která se však časem stala rutinní, a zatímco rostl zájem příznivců, jejich vlastní klesal až do té míry, že v práci na časopisu pokračovali více méně mechanicky: „*v každém čísle bylo třeba představit Itálii nějakého cizince, předložit nějaký nový program a naplnit určitou míru pohrdání a zlosti do našich 'půtek'*“. Nyní tedy nastal čas stáhnout se do ústraní a znovu promyslet své původní závěry a soudy, opět si klást otázky, konfrontovat se

⁶⁶ Ibid. C.I.A.R. s. 363, Antologia s. 278.

⁶⁷ Ibid.

s problémy již řešenými a ověřit předchozí řešení. K tomuto „zpytování svědomí“ vybízejí i své příznivce. Je srpen roku 1907; v prosinci následujícího roku založí tatáž dvojice časopis La Voce, který bude vycházet dalších osm let.

3. 2. Il Rinnovamento

První číslo: leden 1907

Poslední číslo: prosinec 1909

Místo vydávání: Milán

Periodicita: leden-červen 1907 měsíčník, následně dvouměsíční periodicita

3. 2. 1. Církevně-dějinný kontext

Pokud chceme dobře porozumět významu časopisu a jeho vlivu, je třeba nejdříve rozšířit obecné informace z úvodu této práce o kontext dějin katolické církve.⁶⁸

Po sjednocení Itálie byl v roce 1870 obsazen i Řím a území papežského státu se tak stalo součástí nově vzniklé země. Tím byla ovšem zrušena suverenita papeže jakožto vládce. Pius IX., za jehož pontifikátu k těmto událostem došlo, reagoval stažením se do zdí papežského paláce. Zcela odmítal komunikovat s nově vzniklou vládou a dále prostřednictvím dekretu „Non expedit“ zakázal italským katolíkům účast na politickém životě. Negativní důsledky těchto rozhodnutí bohužel poznamenaly nejen život církve v Itálii, ale také nově se utvářející italskou společnost, kdy řada katolíků rezignovala na svá práva a povinnosti při utváření občanské společnosti a jejích norem.

Ztráta politické moci byla kompenzována utužením papežské moci uvnitř církve, což se odrazilo ve vyhlášení definice o papežské neomylnosti. Byl rovněž vyhlášen papežský primát, aniž by byl ovšem jednoznačně definován vztah papeže k biskupům a vymezeny jejich vzájemné kompetence. K jistému uvolnění napětí došlo až za pontifikátu Lva XIII. v letech 1878–1903. Nový papež byl nejen úspěšný v navazování diplomatických vztahů s evropskými zeměmi, ale prokázal i citlivost pro aktuální problémy společnosti. V encyklice *Rerum novarum* navrhl řešení palčivé sociální otázky a v encyklice *Providentissimus Deus* poskytl větší prostor pro biblické bádání.

⁶⁸ Podrobnější informace lze nalézt např. v: FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. GIBELLINI, R. *Teologické směry 20. století*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011. SALE, G. *‘La civiltà cattolica’ nella crisi modernista (1900-1907)*. Milano: Jaca Book, 2001.

Umožnil zpřístupnění vatikánských archivů pro učence různých vyznání. To přispělo k otevření nových otázek a oblastí bádání, a to jak na poli biblistiky, tak v eklesiologii. Za pontifikátu Lva XIII. mohli konečně katoličtí exegeté uplatnit své znalosti a aplikovat nové vědecké poznatky na výklad biblického textu. Za tímto účelem a jako příprava pro další kapacity byla v Jeruzalémě zřízena Biblická škola vedená dominikánem M.-J. Lagrangem. Nově nabytá svoboda pro vědecké bádání ovšem neměla dlouhého trvání a už během pontifikátu Lva XIII. se ukázala řada úskalí. Koneckonců i v celkovém vyznění samotné encykliky *Providentissimus Deus* převládl konzervativní postoj a progresivní katoličtí exegeté se museli smířit s jen velice opatrným souhlasem představitelů církevní hierarchie. Navzdory povzbuzení Lva XIII. K aplikaci nových metod byli nuceni vypořádat se také s řadou administrativních překážek, jakým byl například zákaz vlastnit a číst zakázané knihy protestantských biblistů či zákaz účasti na konferencích pořádaných mimo katolické akademické kruhy.⁶⁹ Situace se ovšem měla ještě zhoršit. Jak poukazuje T. Petráček,⁷⁰ změna kurzu římské kurie směrem k potlačení jakýchkoli nových interpretací Písma nastala ihned s příchodem nového pontifika, Pia X.⁷¹ Ten mezi své nejbližší spolupracovníky jmenoval výrazně integristicky profilované osobnosti, které situaci pevně uchopily do rukou. Hned v roce 1903 bylo na Index zařazeno pět prací francouzského biblisty Loisyho, čímž v podstatě začal antimodernistický hon na čarodějnice. V roce 1907 bylo publikováno šedesát pět tezí, které byly odsouzeny dekretem *Lamentabili sane exitu*. V září téhož roku pak vyšla slavná antimodernistická encyklika papeže Pia X. *Pascendi dominici gregis*, která oficiálně odsoudila modernismus jakožto souhrn všech herezí, aniž by ovšem poskytla konkrétní definici pojmu. V důsledku toho bylo možno za modernistu označit téměř kohokoli. Byla vydána nařízení, která ustanovovala cenzory a výbory bdělosti, a biskupové a představení řádů museli povinně posílat čtvrtletní zprávu o situaci v diecézi či v řádu. Po vzniku Sapiniéry, neoficiální organizované

⁶⁹ Srov. PETRÁČEK, T. *Bible a moderní kritika*, Praha: Vyšehrad, 2012 s. 81.

⁷⁰ Ibid. s. 87.

⁷¹ Pius X. patří k těm historickým osobnostem, které je i s časovým odstupem těžké hodnotit. V kontextu této práce se jeho působení jeví jako nepřilíš šťastné. Existují i další, pozitivnější hlediska, která ovšem nesouvisejí s naším tématem. Podrobnější informace lze nalézt v: ROMANATO, G. *Pio X. La vita di papa Sarto*, Milano: Rusconi, 1992.

skupiny s celoevropskou působností zřízené k tajnému sběru kompromitujících informací, pomluv a udání, se v kléru i mezi laiky rozšířila dusná atmosféra nejistoty, špehování a donášení. Tato situace byla o to horší, že ačkoli nebyla Sapiniéra nikdy oficiálně církevními autoritami uznána, těšila se jejich velkorysé a štědré podpoře a její členové byli až do vypuknutí první světové války prakticky beztrestní.⁷² Přitažené oplatě se ovšem netýkaly pouze vnitrocírkevní politiky. V důsledku nastolení téměř monarchisticko-absolutistické vlády v církvi došlo také k ochlazení vztahů mezi Svatým stolcem a evropskými zeměmi. Velmi nešťastně působily například kroky učiněné papežem ve vztahu s Francií, kde se po odluce církve od státu dostali katolíci do velmi svízelné politické situace a silné izolace. Neochota nejvyšších církevních představitelů vzít na vědomí historický a společenský vývoj ve světě způsobila, že se církev nebyla schopna těchto bouřlivých změn plnohodnotně účastnit a zůstala tak ve vývoji výrazně pozadu.

3. 2. 2. Motivace vzniku časopisu

Už z obecných informací, jimiž jsme nastínili základní církevní kontext, je patrné, že v případě modernistického hnutí nešlo o žádnou celistvou skupinu s jasně daným programem a strukturou. Jakási neoficiální centra se utvářela kolem zajímavých osobností, které přinášely mezi italské katolíky nové impulzy z oblasti filozofické, teologické či biblistické. Mezi věřícími sílilo také vědomí nutnosti zapojit se do politického života Itálie a aktivně je ovlivňovat. V této oblasti byl výjimečně činný například P. Romolo Murri, který v roce 1905 založil Demokratickou ligu, politickou stranu tvořenou převážně katolíky distancujícími se od konzervativnějších politických okruhů podporovaných Vatikánem. Jedním z center katolické obnovy byla farnost svatého Alexandra v Miláně, v jejímž čele stál P. Pietro Gazzola. Mezi lidmi, kteří farnost navštěvovali, byli také studenti a intelektuálové. Z jejich okruhu pak vzešla i skupina, která stála za založením časopisu *Il Rinnovamento*, jehož hlavními redaktory byli Tommaso Gallarati Scotti, Antonio Aiace Alfieri a Alessandro Casati. Okolnosti vzniku popisuje poměrně podrobně Lorenzo

⁷² Srov. PETRÁČEK, T. *Bible a moderní kritika*, op. cit. s. 125.

Bedeschi ve své knize *Modernismo a Milano*⁷³ (Modernismus v Miláně). Idea časopisu vznikala postupně. Na jejím počátku stály především osobní kontakty mezi výše jmenovanými, Gazzolou a Murrim. Kontakty se skupinou udržovali také P. Giovanni Semeria, který se v té době věnoval práci s laiky v Janově, a francouzský historik Paul Sabatier, v Itálii známý především svou prací zaměřenou na sv. Františka z Assisi. Zatímco Scotti se s jistými pochybnostmi připojil k Murriho politické iniciativě, Alfieri od začátku vnímal jako naléhavější spíše potřebu jisté konfrontace katolického intelektuálního prostředí s myšlenkovým vývojem moderní doby. Teprve po překonání momentální krize se mohli katolíci plnohodnotně zapojit do procesů rozvíjející se moderní společnosti. Zájem milánské skupiny okolo farnosti svatého Alexandra se soustředil hlavně na studium moderní filozofie, která byla zastoupena především Bergsonem a Boutrouxem, dále na poznatky z vývoje biblistiky a teologie. Zde mezi jejich inspirátory patřili především Newman, Tyrrell, Loisy a von Hügel. Formace, které se jim dostalo, však nebyla pouze intelektuální, ale týkala se na prvním místě uvědomělého prožívání víry v každodenním životě. Bedeschi píše:

Zkušenost víry, ke které P. Gazzola vede tyto mladé lidi, se velice liší od převládající katolické moralistické linie stojící na disciplíně. On ji zakládá na svobodě a primátu svědomí s hlubokou biblickou motivací. Proto jim doporučuje, aby spásu duše hledali v pravdě a aby v sobě hledali hlas svědomí. Z jeho kázání a rozhovorů vyvstává katolicismus, který je méně systémem a více náboženstvím, méně teologií a více oblastí duše, méně institucí a více duchovním kvasem.⁷⁴

Tato už v samé podstatě zcela odlišně pojímaná podoba duchovního života moderního křesťana, navíc ve spojení s prohlubovaným teoretickým vzděláním, vedla členy vzniknuvší skupiny, ne nepodobné Papiniho vinciovskému spolku, k úvahám o založení časopisu. Ten by mohl přispět k většímu rozšíření nových myšlenek a jejich sdílení s ostatními křesťany, kteří podobně usilovali o plné prožívání své víry i v moderní společnosti

⁷³ BEDESCHI, L. *Modernismo a Milano*. Milano: Pan editrice, 1974.

⁷⁴ Ibid. s. 37.

procházející bouřlivým vývojem. Scotti tuto motivaci vzniku časopisu shrnuje slovy:

Byl především prostředkem vyjádření skupiny autorů s různým duchovním zázemím, kteří si intenzivně uvědomovali dvě věci. Za prvé: bylo nutné, aby laici studovali významné náboženské problémy jako zásadní problémy života, a pro to, aby se jimi mohli zabývat, byla nezbytná svoboda zkoumání, jejíž upření nutně vedlo k odloučení jak laiků od duchovního života, tak náboženství od moderní kultury, čímž trpělo náboženství neosvícené myšlenkou i věda neosvícená světlem velkých náboženských syntéz. Za druhé: Itálie byla z duchovního hlediska chudší než jiné národy právě kvůli chybějící spolupráci myšlenky s náboženským vědomím.⁷⁵

Poté, co byl P. Gazzola nucen opustit svůj úřad faráře, se úmysl vydávat časopis jevil ještě důležitější než dříve. Jedním z návrhů bylo zapojit se do činnosti již fungujícího časopisu *Rassegna nazionale* se sídlem ve Florencii. Po komplikovaném vyjednávání se nakonec tento plán neuskutečnil a *Rinnovamento* je tak jediný z časopisů zkoumaných v rámci této práce, který nevycházel ve Florencii, nýbrž v Miláně.

3. 2. 3. Název časopisu a podtitul

Příhodu spojenou s výběrem jména vypráví opět Bedeschi. Mezi návrhy padlo například jméno *Nova et Vetera*, jak se nakonec bude jmenovat časopis založený o rok později Buoniaiutim v Římě, nebo *Rivista critica di idee e fatti*. Ani jeden z těchto návrhů se do titulu časopisu nedostal. Za své jméno časopis vděčí překvapivě Papinimu, který v jednom svém článku⁷⁶ hovoří o nutnosti duchovní obnovy (*Rinnovamento spirituale*), kde pro zdůraznění napíše slovo obnova s velkým písmenem na začátku. Účel, pro který se skupina rozhodla časopis vydávat, je tak obsažen už v jeho názvu, byť ze slovního spojení použitého Papinim zůstalo pouze slovo *obnova*. Toto zkrácení se však zdá být spíš ku prospěchu, protože časopis se na první pohled neomezoval ryze na oblast duchovního života. Z názvu, který původně navrhoval Alfieri, se stal

⁷⁵ GALLARATI SCOTTI, T. *La vita di Antonio Fogazzaro*. Milano, Mondadori, 1920, s. 473.

⁷⁶ PAPINI, G. L'Italia non ha un'idea fissa. *Giornale d'Italia* 1907, 19. 8. 1907. Citováno podle: BEDESCHI, op. cit., s. 46.

podtitul, který pak tuto obnovu zasadil do širšího kontextu myšlení a faktů. Od začátku je tak patrná nejen samotná snaha o obrodu, ale i důraz na to, aby nové poznatky byly jednak vědecky podložené a dále aby byly přijímány s odstupem kritického úsudku.

3. 2. 4. Programové prohlášení a jeho vývoj

Ve svém programovém prohlášení⁷⁷ redaktoři kladou důraz na skutečnost, že obnova smýšlení spočívá především v hledání pravdy. Nabízejí zde čtenářům klíč k tomu, jak sami chápou název časopisu: „*V našem pojetí to znamená touhu obnovit v pravdě nás samotné a ty, se kterými nás spojuje společný ideál.*“ Reformátorské dílo se pak odehrává v tichosti skrze proměnu mysli a svědomí. Náboženská zkušenost má být motorem, který toto dílo pohání. Již v tomto úvodním textu je však cítit zároveň jakási nejistota. Když redaktoři poukazují na fakt, že je těžké čtenářům „*vysvětlit, jak se může laický časopis, stojící mimo nějakou konkrétní konfesi, podílet na pozvednutí života v křesťanském duchu*“, bojí se především přesného zařazení a spojování s nějakými konkrétními proudy a hnutími. Na druhou stranu však poměrně zásadním a nekompromisním způsobem formulují požadavek svobody hledání a poznávání. Čteme:

Každé náboženské pojetí, které by chtělo ve jménu víry vázat intelekt k určitým filozofickým nebo sociálním doktrínám a považovalo by za možné mít specifickou ortodoxní vědu, umění či politiku, by bylo nepravdivé už ve svých kořenech. A jestliže my považujeme za možnou novou křesťanskou civilizaci, pak jediné pod podmínkou, že duch Kristův je duch svobody, aniž by byl kýmkoli ohýbán dle jeho teorií, hypotéz a systémů, ale každý ho ve svém srdci vnímá jako bytostné přikázání k pozvednutí života ve veškeré jeho činnosti.⁷⁸

Hledání pravdy je natolik zásadní, že je nezbytné, aby mohlo probíhat beze strachu z překročení nějakých teologických limitů. Ani chybný závěr by tak neměl být a priori odsuzován, neboť někdy může být dokonce nezbytný jako fáze ve vývoji poznání a hledání, a to tím spíš, že „*ve sféře myšlenek*

⁷⁷ Rinnovamento Parole di introduzione. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, vol. 1, č. 1, s. 1.

⁷⁸ Ibid. s. 5.

neexistuje jasná dělicí čára mezi stínem a světlem.“ Je však třeba také zdůraznit, že ačkoli je v úvodním prohlášení tolik akcentována potřeba svobody, není tím zároveň nijak zpochybňována platnost dogmat. Toto velkorysé pojetí svobody se sami redaktoři snažili na stránkách Rinnovamenta dodržovat i vůči svým přispěvatelům. Když se ohrazují proti některým výtkám, které na jejich adresu přicházely, zdůrazňují, že osobní kritika je na místě pouze tam, kde je daný člověk pod článkem podepsán, protože ne všechny články odrážejí postoj redakce. Kritériem pro výběr článků totiž není *„soulad s nějakým konkrétním pohledem na problém, který nás zajímá, ale vnitřní hodnota upřímnosti a hloubky jeho pozorování a analýzy“*.⁷⁹ Programové prohlášení se v době vydávání časopisu, která ovšem představuje pouhé tři roky, nijak zvlášť neproměnilo. K zásadní změně v redakci došlo po uzavření prvního ročníku vzhledem k uvaleným církevním trestům, kvůli nimž časopis opustil Scotti. Následující publikované postoje redakce se vesměs týkají modernistického hnutí, případně střetů s církevními autoritami, kterým se budeme věnovat samostatně. Ideový základ, na němž byl časopis postaven, však zůstal stejný a jeho orientace ani cíl se nezměnily. Můžeme-li tedy v době činnosti Rinnovamenta identifikovat dvě fáze, první rok do odchodu Scottiho a zbylé dva ročníky, jde o dělítka dané čistě vnějšími faktory, nikoli změnou obsahu či směřování.

3. 2. 5. Časopis Rinnovamento a modernistické hnutí v církvi

Modernismus

Jelikož Rinnovamento je časopis bytostně modernistický, ať již motivací vzniku, svou vlastní, byť krátkou historií i odkazem a vlivem, který zanechal, nelze při jeho zkoumání oblast modernistického hnutí v církvi pominout. V čem vlastně spočívá ona problematičnost pojmů „modernismus, modernista, modernistický“ v kontextu církevního prostředí a jak je vykládáme v této práci? Nejprve relativně neutrální slovo s vágním významem, označující jednoduše tendenci k posouvání aktuálního do nové formy, nabylo použitím v již zmiňované encyklice *Pascendi* zcela zvláštního významu, jímž byla

⁷⁹ Rinnovamento. Ai nostri critici. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, vol. 1, č. 2, s. 221.

označována hereze, vůči níž se encyklika vymezuje. To bylo, jak se ukázalo, kamenem úrazu, protože i jazyk encykliky je poměrně obecný. V článku *Esistono due modernismi?*⁸⁰ (Ci sono due modernismi?) to Umberto Fracassini komentuje takto:

Pramen tohoto zmatku je zřejmě třeba hledat v samotné encyklice *Pascendi*, která utvořila pojem „modernismus“ i s jeho definicí, kterou pak bez rozdílu rozšířila na všechny, kdo jakkoli nesouhlasí s některou ideou či obyčejem obecně přijímaným v katolické církvi; ať už zpochybňuje existenci Boha nebo sv. Filomeny, počínaje agnostiky a ateisty, konče archeology dychtícími po novinkách.

„Zmatkem“ je zde míněn fakt, že jsou do jednoho termínu zahrnovány tendence nejrůznějšího charakteru, nezřídka přímo protichůdné. Pojem „modernismus“ tak může být v dobových časopisech včetně *Rinnovamento* vykládán v podstatě trojím způsobem. Tím prvním je hnutí obnovy, které usiluje o konfrontaci víry s moderním světem, vědou a filozofií, na jejímž základě se pak snaží najít místo a zapojení věřícího člověka ve společnosti tak, aby jednak byl jejím plnohodnotným členem a zároveň aby mohl svou víru skutečně pravdivě prožívat a skrze toto prožívání pak přispívat k dalšímu rozvoji. Viděli jsme již, že toto bylo také stanovisko redaktorů *Rinnovamento*, a pokud považujeme časopis za modernistický, pak tomuto označení rozumíme právě v tomto smyslu. S druhým použitím výrazu se setkáváme tam, kde se představitelé katolické obnovy snaží distancovat od „modernismu“ odsuzovaného encyklikou *Pascendi* a označují tímto termínem proudy, které již překročily určitou hranici soudržnosti s katolickou naukou. Pro ilustraci tohoto rozdílu můžeme opět použít Fracassiniho slova:

Dnes máme v Itálii dvě periodika považovaná za modernistická, o kterých by se dalo říct, že jsou v čele celého modernistického hnutí: milánské *Rinnovamento* a římský časopis *Nova et Vetera*. Dle mého upřímného mínění však tyto dva časopisy představují dvě tendence nejen lišící se mírou a vyzněním, ale přímo radikálně rozdílné ba protichůdné. Zatímco *Rinnovamento* usiluje obnovit myšlení a činnost

⁸⁰ FRACASSINI, U. [Un lettore] *Ci sono due modernismi? Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 5-6, s. 402.

katolíků na základě čistší spirituality, je už nyní jisté, že Nova et Vetera vyznává jak v náboženství tak ve filozofii čistý naturalismus, který v praxi vede ke krajním formám socialismu.⁸¹

Poslední případ interpretace pojmu spočívá ve spojení dvou předchozích bez jakékoli snahy o jejich rozlišení. Jedná se o radikální odmítnutí čehokoli nového, co nebylo nejdříve oficiálně uznáno a vyhlášeno. Tímto způsobem pojem „modernismus“ vykládají konzervativní církevní kruhy, které jsou pak zpětně označovány za „antimodernistické“. Není divu, že se v této situaci řada osobností snažila případným nedorozuměním předejít tím, že své postoje označovala raději za „moderní“ a explicitně se distancovala od zařazení k nějakému hnutí či přímo od pojmu „modernistický“.⁸² Podívejme se nyní na oblasti, které se staly onou horkou půdou tím, že buď přímo přinášely zásadní objevy ovlivňující pojetí víry, nebo na tyto objevy reagovaly. Na prvním místě je třeba zmínit historii a archeologii. Nové poznatky v těchto disciplínách totiž zpochybnily do té doby převážně doslovně vnímanou interpretaci Písma a závěry z ní vyplývající. Jako jeden příklad za všechny můžeme uvést diskuzi ohledně Mojžíšova autorství Pentateuchu. Jakékoli zpochybnění, byť se týkalo jen dosavadní interpretace, bylo považováno za útok na pravdivost Písma, a tedy na víru jako takovou. Tím se dostáváme na pole biblistiky. Nová exegeze začala klást větší důraz na zkoumání a interpretaci biblických textů dle literárních druhů. Poukazování na fakt, že jinak je pravda vyjádřena v textech historických a jinak například v prorockých či básnických, bylo rovněž chápáno jako útok na samotnou pravdivost daných textů. Není tedy překvapením, že většinu prvních „modernistů“ tvořili právě biblisté.

Vývoj ve vědách a filozofii vedl, stejně jako změny ve společnosti nesoucí s sebou jako důsledek růst občanských práv a povinností, také k mnohem aktivnějšímu postoji jednotlivých lidí. Viděli jsme, jak se tomuto „probuzení“ pokoušel napomoci například okruh lidí kolem časopisu Leonardo. Podobný proces probíhal také v prostředí církevním. To je velmi dobře vidět právě na příkladu časopisu *Rinnovamento*. Laici se začali více

⁸¹ Ibid.

⁸² Např. FOGAZZARO, A. Le idee di Giovanni Selva. *Il Rinnovamento*. 1907, roč. 1, č. 2, s. 129.

zajímat o život církve, vedle jejíž institucionální podoby nabývá v této době na významu také její rozměr jakožto společenství věřících. Proměnami v uvažování tedy prochází také eklesiologie právě s důrazem na vztah laiků a kléru a zároveň na vztahy uvnitř církevní hierarchie. Velice plastický a do značné míry přesný obraz situace církve a společnosti v této dějinné etapě podává Antonio Fogazzaro ve svém románu *Světce*⁸³. Situace je o to zajímavější, že se autor i román nakonec sami stali přímými aktéry onoho modernistického / antimodernistického dění, o kterém vypovídají. Vzhledem k tomu, že je Fogazzarův příběh propojen i s časopisem *Rinnovamento*, podíváme se na něj trochu blíže.

Případ Fogazzaro

Nejdříve je třeba říct, že Fogazzaro je příkladem katolického autora a intelektuála, který aktivně vstupoval do živých debat své doby. V této souvislosti upozorníme alespoň na jeho přínos do diskuze ohledně darwinismu a příspěvky snažící se nalézt smírné řešení evolucionistických teorií a církevního učení⁸⁴. Nemohl tedy zůstat ani vně dění, které jsme právě popsali. Jeho vlastní hledání odpovědí na problematické otázky církve vykryštovalo nejbarvitěji právě ve zmíněném románu. Pro potřeby této práce jen stručně připomeneme jeho obsah. Piero Maironi odchází do benediktinského kláštera Santa Scolastica, aby zde žil v ústraní a činil pokání, aniž by však do řádu přímo vstoupil. Jeho duchovním otcem se stává don Clemente, který s ním a se svým přítelem Giovannim Selvou diskutuje o ideálech církevní obnovy. Poté, co na sebe Giovanni Selva nechťe upoutá pozornost Vatikánu, doporučí opat kláštera donu Clementovi, aby se se svým schovancem rozloučil. Benedetto po mystické vnitřní proměně odchází do městečka Jenne, kde si pro svou odhodlanou víru brzy získá přezdívku „Světce“. I z tohoto místa však musí nakonec odejít. Zamíří do Říma, kde se účastní setkání skupin a kroužků zajímajících se o aktuální otázky týkající se života církve. Po jednom takovém večeru se mu naskytne příležitost hovořit

⁸³ FOGAZZARO, A. *Světce*. Přeložil R. Klement. Praha: nákladem Karla Stanislava Sokola, 1911.

⁸⁴ Fogazzarovy příspěvky do této diskuze byly publikovány souhrnně v knize *Ascensioni umane*. Milano: Castoldi, 1899.

přímo s papežem. Svou přítomností však způsobí rozruch a vyvolává nevoli nejvyšších vatikánských kruhů, jimž je nepohodlný i pro papežův zájem, který se mu podařilo získat. Benedetto zanedlouho podlehně nervovému a tělesnému vyčerpání. Umírá uprostřed svých obdivovatelů.

Takto bychom mohli zrekapitulovat děj z hlediska hlavního protagonisty. Drama a vlastní motiv románu se však skrývá až za jeho příběhem. Fogazzaro zde představuje skutečnou syntézu modernistických snah o obrodu církve, kde jsou zastoupeny všechny oblasti, o kterých jsme hovořili výše. Na románu pracoval téměř pět let v období 1901–1905. Jak bylo řečeno v úvodu, zaznamenala církev v této době zásadní zlom, totiž výměnu papeže – otevřenější Lev XIII. zemřel a na scénu nastoupil značně konzervativnější Pius X. Těžko odhadovat, jaký osud by měl román za volnějších podmínek panujících v leoniánském období. Za pontifikátu Pia X., kdy byl román publikován, byl ovšem osud díla předem dán. Uběhlo jen něco málo přes šest měsíců a *Světce* byl připsán na Index zakázaných knih a jeho autorovi bylo zakázáno přistupovat ke svátostem. Toto odsouzení se vztahovalo také na každého, kdo by jeho myšlenky citoval nebo je jinak propagoval, a trvalo i po Fogazzarově smrti.⁸⁵ Odsouzení knihy přitom neslo paušální rozsudek „zavádějící nauka“ a vzalo tak Fogazzarovi veškerou naději na rehabilitaci díla po případných úpravách. Zavádějící totiž nebyla podle Svatého Oficia jen určitá pasáž, ale celý koncept náboženského reformismu. Fogazzaro se ještě pokusil o obranu svého díla. První významná příležitost k obhajobě se mu naskytla ve Francii. Bylo to 18. ledna 1907 na École des Hautes Études. Přepsaná verze Fogazzarova proslovu přeložená do italštiny pak vyšla právě v časopisu *Rinnovamento*. Článek nese název *Le idee di Giovanni Selva*⁸⁶ (Myšlenky Giovanniho Selvy) a při jeho četbě si hned povšimneme jedné zajímavé skutečnosti. Autor se zde vůbec nesnaží hájit faktem, že jde o fikci, nebo o románově zpracovanou podobu reality, tedy pod autorskou licenci. Fogazzaro se ale naopak snaží hájit „myšlenky Giovanniho Selvy“, jak ostatně čteme už v samotném názvu. Že obhajoba nebyla mnoho platná, není ani třeba

⁸⁵ FOGAZZARO, A. *Il Santo*. Postfazione di Lorenzo Bedeschi, Reggio Emilia: Città armoniosa, 1991, s. 393.

⁸⁶ FOGAZZARO, A. *Le idee di Giovanni Selva*. *Il Rinnovamento*. 1907, roč. 1, č. 2, s. 129–145.

zdůrazňovat. Nicméně kniha sama se stala nesmírně populární. Fogazzaro měl v úmyslu příjem z románu využít pro založení fondu, který by financoval vydávání vědecko-náboženských publikací. O této skutečnosti informuje opět *Rinnovamento*⁸⁷ ve svém prvním čísle. Ovšem v důsledku pronásledování a kritiky ze strany oficiálních církevních autorit se tento projekt nakonec neuskutečnil.

Rinnovamento a církevní autority

Pro milánský časopis znamenalo přátelství s Fogazzarem především dvě věci. Za prvé se redaktoři těšili jeho osobní i finanční podpoře a spolupráce s ním slibovala do budoucna zajímavé příspěvky. Za druhé přinesla redakci nechtěnou pozornost Vatikánu. Po zařazení *Světce* na Index se totiž všechny další Fogazzarovy aktivity jevily a priori jako podezřelé. Díky jejich vzájemným kontaktům navíc panovalo přesvědčení, že za vznikem *Rinnovamenta* stojí přímo Fogazzaro.⁸⁸ Pustit se do vydávání modernisticky orientovaného časopisu v době, kdy byl jejich duchovní vůdce nucen opustit post faráře a kdy seznam zakázaných děl a autorů ze dne na den rostl, byl od zakladatelů odvážný počin. Pozornost „vyšších míst“ tak na sebe nedala dlouho čekat. O prvním vážném incidentu s římskou kurií informuje článek, který vyšel v květnovém čísle prvního ročníku.⁸⁹ Příspěvek obsahuje dva dopisy, oba adresované milánskému kardinálovi Ferrarimu. První, citovaný dle deníku *Osservatore Romano* publikovaného 4. května 1907, je podepsán prefektem kongregace Indexu, kardinálem Steinhuberem, který v něm informuje kardinála Ferrariho o schůzi kongregace, na které se museli milánským časopisem zabývat.

Jelikož není kromě výjimečných případů obvyklé dávat na Index jednotlivá čísla časopisů, které se stále publikují, rozhodli se představitelé kongregace odložit odsouzení dosud publikovaných čísel řečeného časopisu. Nemohou však nevyjádřit Vaší Eminenci rozladění, které jim způsobuje fakt, že lidé, prohlašující se za katolíky, vydávají časopis, který tak výrazně odporuje katolickému duchu a učení. (...)

⁸⁷ FOGAZZARO A. Per la verità. *Il Rinnovamento* 1907 roč. 1, č. 1, s. 9 (poznámka redakce).

⁸⁸ GALLARATI SCOTTI, T. *La vita di Antonio Fogazzaro*. Milano: Mondadori, 1920, s. 473.

⁸⁹ *Rinnovamento*. La S. Congregazione dell'Indice e i direttori del *Rinnovamento*. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, vol. 1, č. 5, s. 610.

A je smutné vidět, že mezi těmi, kteří si osobují učitelský úřad v církvi a chtějí poučovat samotného papeže, se nacházejí i jména již známá pro spisy diktované v tomtéž duchu jako Fogazzaro, Tyrrell, Von Hügel, Murri a další. (...) Nelze tedy pochybovat, že v základech časopisu stojí nebezpečný úmysl nezávislosti na církevním magisteriu, větší váha osobního úsudku nad úsudkem samotné církve a že se utváří škola k přípravě antikatolické duchovní obnovy.

Dopis je uzavřen odsouzením tohoto antikatolického ducha a žádostí, aby milánský kardinál zjednal nápravu. Druhý dopis představuje reakci zástupců časopisu a podepsali jej všichni tři jeho hlavní představitelé, Alfieri, Casati a Scotti. Po komunikaci s kardinálem Ferrarim redaktoři píšou:

Potvrzujeme svou plnou poslušnost církevní autoritě a vyjadřujeme hlubokou bolest z faktu, že jsou naší činnosti přičítány úmysly, které nám byly vždy cizí a jsou v rozporu s naší upřímnou láskou k církvi, a zároveň naprosto a výslovně popíráme, že bychom si v církvi nárokovali učitelskou autoritu.

Nevěříme však, že bychom měli ukončit publikaci, protože takový náš akt by naznačoval právo Kongregace Indexu přikázat laikům ukončení studia vědecko-náboženského, politického a sociálního, které musí být nezávislé, aby se tím nepotvrdila výtka, že duševní činnosti se lze v plné svobodě metody a nerušené kontinuitě zkoumání věnovat pouze mimo církev.

Tento první střet byl předzvěstí následujících událostí, které vygradovaly exkomunikací ipso facto všech redaktorů, přispěvatelů a spolupracovníků podílejících se na činnosti časopisu. Dekret⁹⁰ oznamující tuto exkomunikaci, datovaný 23. prosince 1907, byl ještě zařazen do čísla uzavírajícího první ročník, které kvůli stávce tiskařů vyšlo se zpožděním. V důsledku této vyhrocené situace se Scotti rozhodl z redakce odejít. Se čtenáři a svými kolegy se rozloučil dopisem⁹¹, který původně napsal již začátkem prosince s úmyslem rezignovat na svou funkci ve vedení časopisu. Příčinou byly, jak si můžeme z textu odvodit, rozdílné názory jeho a dalších dvou společníků ohledně samotné existence časopisu.

⁹⁰ V úvodní části článku [Il Rinnovamento] Dopo un anno. *Il Rinnovamento* 1907 roč. 1, č. 11-12, s. 603.

⁹¹ GALLARATI SCOTTI, T. T.G.S. alla direzione del Rinnovamento. *Il Rinnovamento* 1907 roč. 1, č. 11-12, s. 617.

Byl bych raději, kdyby Rinnovamento v tichosti ukončilo svou činnost a vrátilo se k ní s nezměněným duchem v příhodnější době, než aby pokračovalo mezi nedorozuměními, která jsou nevyhnutelná, nebo aby podstupovalo riziko, že se bude muset sklonit před okolnostmi, které by změnily jeho význam a hodnotu, a tím učinily jeho snahu neúčinnou.

Po obdržení exkomunikačního dekretu však považuje za důležité vyjádřit svůj postoj i přesto, že sám se již na činnosti časopisu nadále podílet nebude. Píše:

Hluboká solidarita spočívající ve sdíleném ideálu obnovy zůstává nedotčena a já bych se nedokázal sám sobě podívat do očí, kdyby ve mně měla být jakkoli zpochybněna povinnost bojovat všemi svými silami proti příčinám této intelektuální bídy, která v církvi dusí a potlačuje nejvznešenější aktivity a díky níž se vyznávání katolické víry v moderní společnosti jeví jako nesympatické či nepochopitelné, která odděluje věřícího od společnosti, v níž žije a pracuje, a uvádí ho tak do situace abnormality a jednoznačné podřadnosti před světem vědy. Zároveň však věřím, že bych nedokázal účinně a racionálně pracovat v souladu s úmysly, které nás spojily ke společnému dílu, kdybych nemohl zůstat členem tohoto náboženského společenství se všemi právy, která si lze uchovat, upřímně řečeno, jen za cenu oběti.

Alfieri a Casati se rozhodli pokračovat i navzdory exkomunikaci. Ve své reakci publikované v článku *Po roce*⁹² (Dopo un anno) jednak opakuje důvody, proč se rozhodli časopis vydávat, a dále se snaží ukázat, že ačkoli byli exkomunikováni, cítí se nadále s církví spojeni duchovním poutem, které nelze ani takovým zásahem autority, jakým je vyloučení z církve, přerušit. Samotnou exkomunikaci komentují takto:

Netvrdíme, že tyto kroky církevní autority v nás nevyvolaly závažný problém svědomí a že v našem díle pokračujeme, aniž by tím hluboce trpěla naše katolická duše, ale máme za to, že bychom dnes nemohli autoritám obětovat svou práci a popřít tím její charakter, který jsme jí s naprostou upřímností a na základě hlubokého uvážení vtiskli a díky kterému je činnost Rinnovamenta mimo dosah církevní

⁹² [Il Rinnovamento] Dopo un anno. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 11-12, s. 603.

autority. Máme-li nějakou útěchu, pak v tom, že téměř nikdo z našich blízkých nenaznačil, že by od nás očekával postoj opačný.

Jen pro úplnost dodejme, že po těchto oznámeních uzavírá rubriku zpráva o ukončení časopisu *Studi religiosi* vedeného Salvatorem Minocchim. *Rinnovamento*, navzdory odhodlání svých zbývajících redaktorů, působilo pouze další dva roky, než svou činnost ukončilo také.

3. 2. 6. Analýza tematických okruhů

Vzhledem k faktu, že zakladatelé *Rinnovamenta* chtěli na prvním místě vzdělávat věřící, byla tomuto účelu podřízena jak jeho struktura, která se od zahájení časopisu prakticky nezměnila, tak náplň. Stěžejní část tvořily odborné vědecké články přeložené do italštiny. Tematické okruhy jsou v podstatě vymezeny oblastmi stojícími v centru zájmu modernistů, v nichž bylo možno nejvíce pozorovat vývoj a které na tento vývoj také reagovaly. Doplnění náboženských a filozofických témat o oblast matematiky či přírodních věd považovali redaktoři časopisu za důležité nejen vzhledem k aktuálním objevům a výzkumům, ale také s ohledem na ucelené vzdělání. V úvodu k těmto vědeckým článkům nalezneme také názor redakce⁹³ na systémové změny v italském školství. Je kritizován například fakt, že zatímco v jiných evropských státech byla rozšiřována výuka matematiky a fyziky, která pak byla ještě doplněna o specializované přednášky pro odborníky z jiných oblastí, v Itálii byl například výukový program algebry a geometrie zredukován na třetinu a byl nahrazen sérií lekcí o helénské kultuře. Komentář zároveň podtrhuje důraz na důležitost styčných bodů přírodních věd a filozofie s tím, že se tomuto propojení nejen dostává větší pozornosti na obou stranách, ale že podobné zkoumání přispívá k rozvoji obou disciplín. Celkově představil časopis dílo a myšlenky většiny významných představitelů moderního náboženského a vědeckého dění, a to zahraničního i domácího. Podstatný je fakt, že nešlo výhradně o autory katolického vyznání. Redaktoři opakovaně

⁹³ [Il *Rinnovamento*] Saggi. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 1, s. 51.

zdůrazňovali,⁹⁴ a to i ve sporech s církevními autoritami, že ačkoli jsou sami katolíci a pracují primárně pro obnovu katolického smýšlení a poznání, časopis jako takový stojí mimo konkrétní konfesi a je otevřen příspěvkům a debatám se všemi, kdo mají k tématu co říct. Kromě čistě odborných příspěvků se v *Rinnovamento* setkáváme i s osobními úvahami a reflexemi, které se nejčastěji zabývají vírou, vztahem víry a náboženství, případně morálním postojem věřícího člověka konfrontovaného s pokrokem vědy na jedné straně a konzervatismem církevních autorit na straně druhé. Velkou část takto orientovaných komentářů najdeme v rubrice kronik, a to politické, sociální, náboženských studií a náboženského života a myšlení. Nejčastěji byla zastoupena právě kronika poslední. V textu, který rubriku uvádí, píše Scotti, že tato část by měla:

sloužit těm, kdo budou chtít někdy v budoucnu najít sebraný materiál pro studium náboženského fenoménu v tomto závažném historickém momentu (...), kdy církev prochází jedním z vyhrcořených okamžiků svých dějin. Od Reformace nebyla žádná krize jejího vnitřního života a pojetí dogmatického základu hlubší a rozsáhlejší.⁹⁵

Právě zde publikovala i redakce své postoje k dění v církvi a zde byly rovněž uveřejňovány dopisy či exkomunikační dekret. Dopisy čtenářů, komentáře i některé další příspěvky v této části byly publikovány anonymně. Další rubrikou byla část věnující se knihám a časopisům. Zde najdeme především recenze knih a článků, případně zamyšlení nad tématem, které daná kniha přinášela. Časopis svým čtenářům dále představoval zahraniční periodika se shrnutím jejich dlouhodobé činnosti a zaměření. Z hlediska tematických okruhů zde najdeme zastoupeny publikace zabývající se všemi níže zmíněnými oblastmi v jejich plné šíři. Během vydávání *Rinnovamenta* vyšla v časopise pouze jediná speciální příloha, kterou byla encyklika *Pascendi* papeže Pia X.

⁹⁴ Např. [Il Rinnovamento] Parole di introduzione. *Il Rinnovamento* 1907 roč. 1, vol. 1, č. 1, s. 1.; Rinnovamento. La S. Congregazione dell'Indice e i direttori del Rinnovamento. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, vol. 1, č. 5, s. 610.; [Il Rinnovamento] Dopo un anno. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 11-12, s. 603.

⁹⁵ GALLARATI SCOTTI, T. Cronaca di vita e pensiero religioso. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 1, s. 67.

Podívejme se nyní, jak bylo toto dílo obnovy náboženského myšlení italským katolíků představováno, a s jakými tématy a osobnostmi se tedy v *Rinnovamento* mohli setkat.

Víra, teologie a církev

Jak vyplývá z prvního vytýkácího dopisu Kongregace Indexu,⁹⁶ bylo deklarované poslání časopisu značně ambiciózní – klást si otázky, na které hledali odpověď největší soudobí teologové a filozofové. Jednou z těchto otázek byla víra a její prožívání na osobní rovině. Častá výtka vznášená na adresu modernistů ostatně spočívala právě v tvrzení, že víru redukuje na osobní prožitek. Ze studia článků v časopisu *Rinnovamento* však vyplývá poněkud odlišný pohled. Problematika víry je nahlížena z mnoha různých hledisek a důraz na osobní rovinu je jen jedním z nich. Naopak se nám zdá být spíš kladem, protože otevírá k zamyšlení a zkoumání dimenzi, která byla do té doby spíše přehlížená. Vyjma několika děl křesťanských mystiků nebyli věřící k reflexi vlastní víry nijak zvlášť připravováni a vedeni. Téma křesťanské mystiky bychom sice na stránkách časopisu našli také, připomeňme alespoň dva Boinovy články o sv. Janu od Kříže⁹⁷, ale ta vzhledem k primárnímu vědeckému zaměření nepředstavovala stěžejní oblast zájmu. Asi nejvíce prostoru v tomto okruhu zaujímal přehodnocení víry a snaha znovu objevit a definovat význam dogmatu. Touto problematikou se zabýval především George Tyrrell a jeho články se v časopisu objevovaly poměrně často. Neměnnost dogmatu, která byla církví přísně střežena a hájena, vnímal v poněkud volnější podobě. Pro vysvětlení své pozice si pomohl citací jednoho anglikánského biskupa:

Jestliže je úkolem církve vést lidské duše, pak se musí připravit na zkoumání všeho, co je pravdivé ve jménu Páně. Musí vybudovat své učení na pevném základu, oddělit esenciální principy od přechodných forem, které byly pro jejich vyjádření

⁹⁶ La S. Congregazione dell'Indice e i direttori del *Rinnovamento*. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, vol. 1, č. 5, s. 610.

⁹⁷ BOINE, G. San Giovanni della Croce. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 11-12, s. 458, a dále San Giovanni della Croce. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 3, s. 455.

vhodné v minulosti, a dát těmto principům novou podobu, aby byly pochopitelné pro moderní mysl.⁹⁸

V podobném duchu se vyjadřuje také článek představující myšlenky francouzského filozofa Édouarda Le Roye, který přináší ukázkou z jeho díla. I on odmítá slepou podřízenost a připouští zkoumání a následnou reformulaci dogmatu. Ani on, ani Tyrrell však neusilují o zpochybnění nebo naprosté zrušení dogmat.

Po úvahách o podstatě víry přichází na řadu otázka jejího prožívání navenek a zapojení laiků v životě církve se zvláštním ohledem na jejich vztah k církevní hierarchii. A je to opět Tyrrell, kdo přichází s poměrně odvážným zamyšlením na toto téma.⁹⁹ Ve svém příspěvku poukazuje na momenty liturgie, kdy jsou do dění laici zapojeni aktivně. To je pro něj znamením, že jejich postavení nebylo vždy tak pasivní jako nyní. Kritizuje zároveň strach Vatikánu z aktivního a samostatného zapojení laiků v politickém životě. Rozebírá také koncept kněžství a jeho vazbu na společenství věřících.¹⁰⁰ Téma eklesiologie bylo v *Rinnovamento* představeno mimo jiné také s ohledem na myšlenky kardinála Newmana¹⁰¹ a jeho pohled na poslání laiků. Kromě otázek naukových věnoval časopis pozornost také životu věřících z jiných států. Tento zájem se opět netýkal pouze katolíků, ale zahrnoval i protestanty a východní křesťany. Dočteme se například o situaci v Rusku¹⁰² či Německu¹⁰³, přičemž je patrná snaha zasadit život církve do celkového kontextu vývoje socio-politické situace. Pozornost se také několikrát obrací na Francii, a to především z důvodu odluky církve od státu. Tato situace je pak reflektována různě: jednak je kritizován konzervativní postoj některých církevních představitelů, kteří reagují stáhnutím se a odmítnutím komunikovat s politickými představiteli.¹⁰⁴ Takový postoj pak ztěžuje život „obyčejným“

⁹⁸ TYRRELL, G. Per la sincerità. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 7-8, s. 1.

⁹⁹ TYRRELL, G. Da Dio o dagli uomini. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 4, s. 393.

¹⁰⁰ TYRRELL, G. La scarsezza di clero. *Il Rinnovamento* 1909 roč.3 č.4 s.124.

¹⁰¹ Il Cardinale Newman e il laicato nella chiesa. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 3, s. 562.

¹⁰² Např. Le correnti del pensiero russo contemporaneo. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 1, s. 132.

¹⁰³ Např. La situazione odierna del cattolicesimo in Germania. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 3, s. 543.

¹⁰⁴ Např. Una lettera di P. Sabatier al Card. Gibbons. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 3, s. 354.

katolíkům. Jiní¹⁰⁵ v této situaci vidí naději pro obnovu kléru a doufají, že se díky ní Francie stane příkladem pro jiné státy, aby viděly, jaké místo v životě moderní společnosti může církev zaujmout. Kromě již zmíněných témat můžeme v *Rinnovamento* najít řadu dalších článků z oblasti víry, a to v široké škále od vyložené teologických témat, jakými byly například příspěvky F. R. Tennanta k problematice hříchu,¹⁰⁶ po příspěvky vycházející ze vztahu umění a víry nebo z literární tradice.¹⁰⁷ Samozřejmě se časopis nemohl vyhnout ani tématu modernismu. Kromě již zmíněných příspěvků, které byly spojeny se střety s církevní autoritou, se v *Rinnovamento* setkáme s dalšími úvahami na toto téma. Většinou šlo o reakce na jiné články nebo na události v církvi. V kronice náboženského života a myšlení z konce roku 1908 najdeme například komentář k Tyrrellově exkomunikaci.¹⁰⁸ George Tyrrell pak v následujícím roce napíše článek na obhajobu modernismu a modernistů¹⁰⁹ v reakci na Minocchiho článek publikovaný v *La Voce*.

Biblistika

V oblasti biblistiky přináší *Rinnovamento* články i recenze knih informujících o nových způsobech interpretace některých pasáží Písma. Můžeme zde najít též příspěvky, které se zabývají historií míst, kde se odehrály události, o nichž se Bible zmiňuje.¹¹⁰ Dalším významným okruhem, kterému je v této oblasti věnována pozornost, jsou diskuze ohledně autorství textů. Z velké části se týkají evangelií. S ohledem na synoptická evangelia je představena práce francouzského biblisty Loisyho. Články¹¹¹ vychází krátce po vydání jeho dvoudílného díla věnovaného této tematice. Kromě rekapitulace Loisyho závěrů přináší příspěvek také zamyšlení nad

¹⁰⁵ Např. La crisi del clero. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 4, s. 486.

¹⁰⁶ TENNANT, F. R. L'origine e la propagazione del peccato. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 1, s. 1. a roč. 2, č. 4, s. 99.

¹⁰⁷ Např. VOSSLER, K. Dante e la morale cristiana. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 7-8, s. 237 a GALLARATI SCOTTI, T. Una pagina di Mickiewicz. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 11-12, s. 475.

¹⁰⁸ Il Cattolicesimo di fronte al Medioevalismo, al Protestantismo, al Modernismo. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 5-6, s. 379.

¹⁰⁹ TYRRELL, G. In difesa dei modernisti. *Il Rinnovamento* 1909, roč. 3, č. 2, s. 169.

¹¹⁰ Např. DI SORAGNA, A. Recenti vedute critiche sulle origini d'Israele. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 11-12, s. 581.

¹¹¹ H. L'Abate Loisy e il problema dei Vangeli sinottici. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 2, s. 209 a č. 4, s. 1.

problematicností prezentace výsledků nového bádání, které církevní autority odmítají přijmout. Poctivá vědecká práce je tak v některých případech možná jen za cenu osobní oběti, jako tomu bylo právě u Loisyho. Vztahem historicity událostí čtvrtého evangelia a jejich věroučným významem se ve svém příspěvku zabývá například A. Riviera.¹¹² Řada příspěvků se věnovala také (ne)možnosti biblického výzkumu v katolickém prostředí, především s ohledem na odmítavý postoj církevní autority reprezentované biblickou komisí. Ta například při zkoumání biblických textů odmítala aplikaci historicko-kritické metody. Soragna¹¹³ poukazuje také na fakt, že výsledek vědecké práce odborníků pak měli schvalovat kardinálové, jejichž odborná úroveň vždy neumožňovala učinit skutečně hodnotný úsudek. Odmítavý postoj k činnosti biblické komise nacházíme i v jiných příspěvcích.¹¹⁴ Naopak kladně je hodnocena například nová řada zaměřená na tradici Písma vycházející v Londýně, která již zohledňuje některé nové poznatky.¹¹⁵

Historie a dějiny církve

Články, které *Rinnovamento* přináší z okruhu historie, můžeme v podstatě rozdělit do tří oblastí. Za prvé jsou to příspěvky, které se zabývají dějinnými událostmi souvisejícími s křesťanstvím. Můžeme sem zařadit například sérii článků Gioacchina Volpeho, který se věnuje heretickým hnutím pozdního středověku¹¹⁶, přičemž si na jedné straně všímá souvislosti jejich vzniku se stavem společnosti, na druhé straně naopak jejich vlivu na její proměnu. Dalším tématem, které spadá do této první oblasti, je život prvních křesťanů, které je reprezentováno například studií P. Baldiniho. Ta přináší syntézu soudobého stavu studia a komparaci výzkumu v jednotlivých zemích. Kromě

¹¹² RIVIERA, A. Vangelo storico o vangelo ideale. *Il Rinnovamento* 1909, roč. 3, č. 5-6, s. 277.

¹¹³ DI SORAGNA, A. Ultime vicende della Commissione Biblica e loro ripercussioni nel mondo anglo-sassone. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 1, s. 81.

¹¹⁴ Např. DE LACROIX, A. La commissione biblica e il quarto vangelo. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 6, s. 719.

¹¹⁵ The Tradition of Scripture by Rev. William Barry. London, Longmans, 1906. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 3, s. 383.

¹¹⁶ VOLPE, G. Eretici e moti ereticali dal XI al XIV secolo nei loro motivi e riferimenti sociali. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 6, s. 633; č. 7-8, s. 19 a č. 9-10, s. 261.

toho se věnuje také otázce úlohy církve ve vývoji křesťanské religiozity.¹¹⁷ Zajímavé zamyšlení přináší prezentace knihy T. A. Laceyho¹¹⁸ o historicitě Kristova života s tím, že teologie sice připouští Kristovo lidství, avšak nedokáže ho jako člověka lidem přiblížit. Druhým historickým okruhem jsou články, které se týkají postupů v historickém bádání. Můžeme tak například sledovat krátkou výměnu názorů mezi G. Ferrerem a P. De Franciscim,¹¹⁹ která se týká nápomoci jiných vědních disciplín církevní historii. Druhý jmenovaný upozorňuje na fakt, že je přesto potřeba, aby tyto disciplíny měly dostatek faktů a materiálu ke zkoumání. V opačném případě se jedná o pouhou intuitivní spekulaci. Zde můžeme opět pozorovat důraz redakce *Rinnovamenta* na dostatečně kritický postoj v rámci výzkumu, který je pro odhalení pravdy nezbytný. Podobným příkladem může být diskuze o nápisu na hrobu sv. Filomeny.¹²⁰ Poslední oblast pak tvoří články zabývající se historickým bádáním bez spojitosti s křesťanstvím. Jmenujme alespoň příspěvek, který napsal A. Frova o Etruscích.¹²¹

Religionistika

Oblast studia náboženství a náboženského prožívání samozřejmě nemohla na stránkách *Rinnovamenta* chybět. Autor, se kterým se v této souvislosti opakovaně setkáváme, je Rudolf Eucken. V článku *Niterný základ náboženství* je rozebírána především osobní rovina víry, jež „není ani tak utvářena vnějším působením, avšak je v konečném důsledku nejintimnější součástí našeho bytí, dílem naší svobody“.¹²² Tyto úvahy následně dále rozvíjí¹²³ s ohledem na křesťanství a dochází k závěru, že právě díky tomuto náboženskému kontextu si osobní víra zachovává takovou hloubku a posvátný charakter, kterých by

¹¹⁷ BALDINI, P. Gli studi dei primi secoli della Chiesa. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 6, s. 700.

¹¹⁸ LACEY, T.A. Il Cristo storico. Torino: Bocca, 1907. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 4, s. 503.

¹¹⁹ FERRERO, G., De Francisci P. Critica e filosofia della storia. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 6, s. 691.

¹²⁰ BONAVENTURA, G. Controversia sul celeberrimo epitaffio di S. Filomena a MARUCCHI, O. Studio archeologico sulla celebre iscrizione di Filomena scoperta nel cimitero di Priscilla. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 7-8, s. 226.

¹²¹ FROVA, A. La morte e l'oltretomba nell'arte etrusca. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 1, č. 1, s. 95, a č. 2, s. 332.

¹²² EUCKEN, R. Il fondamento interiore della religione. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 3, s. 257.

¹²³ EUCKEN, R. L'essenza del cristianesimo. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 5, s. 513.

jinak nedosáhla. Oblasti vnitřního prožitku a psychologie náboženství se ve svém příspěvku věnuje například také Casati.¹²⁴ Přehled stavu současného religionistického bádání v jeho tematické šíři přináší Umberto Pestalozza,¹²⁵ přičemž poukazuje také na různorodé možnosti přístupu k tématům. Další články se pak věnují specifickým oblastem v rámci jednotlivých náboženství. Připomeňme alespoň vztah katolictví a protestantismu,¹²⁶ úvahu o vývoji judaismu,¹²⁷ náboženství Indie¹²⁸ či studii Bhagavadgíty.¹²⁹

Filozofie

Z oblasti filozofie můžeme v časopisu najít především příspěvky reflektující nové proudy a jejich recepci v Itálii. Nepřekvapí tedy, že se setkáme také s příspěvkem Papiniho.¹³⁰ Ten se zamýšlí nad Croceho pojetím náboženství jako nedokonalé filozofie a vyjadřuje svůj nesouhlas. V následujícím čísle pak můžeme sledovat ještě výměnu názorů mezi ním a Prezzolinim,¹³¹ který mu vytýká nedostatečnou podloženost a argumentaci. Papini reaguje tím, že oba mají jiný koncept filozofie. Tato diskuze je pak ještě doplněna poznámkou redakce, která srovnává jejich přístup a na závěr oceňuje více intuitivní postup Papiniho, byť bez přesné argumentace, než přístup Prezzoliniho, který je sice věcný, ale zároveň mu však brání porozumět náboženským skutečnostem. Další články týkající se vztahu filozofie a náboženství psali například Giovanni Amendola¹³² a Bernardino Varisco.¹³³ *Rinnovamento* přináší i články dalších dřívějších přispěvatelů časopisu Leonardo, Vailatiho a Calderoniho, z nichž první zkoumá problém jazyka a rozdílů v interpretaci slov¹³⁴ a druhý se zabývá pojmem „předpověď“ a jeho

¹²⁴ CASATI, A. L'esperienza religiosa e il misticismo. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 1, s. 154.

¹²⁵ PESTALOZZA, U. Culti, miti e religioni. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 4, s. 442.

¹²⁶ Protestantesimo e catolicesimo in Germania. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 3, s. 348.

¹²⁷ Il giudaismo liberale. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 5-6, s. 365.

¹²⁸ FORMICHI, C. Misitici indiani e fachiri. *Il Rinnovamento* 1909, roč. 3, č. 5-6, s. 235.

¹²⁹ BELLONI-FILIPPI, F. La Bhagavadgíta. *Il Rinnovamento* 1909, roč. 3, č. 5-6, s. 259.

¹³⁰ PAPINI, G. La religione sta da sé. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 4, s. 45.

¹³¹ PAPINI, G., PREZZOLINI, G. Ancora di religione e filosofia. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 5-6, s. 415.

¹³² AMENDOLA, G. I massimi problemi. *Il Rinnovamento* 1909, roč. 3, č. 4, s. 91.

¹³³ Např. VARISMO, B. Filosofia e religione. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 1, s. 68.

¹³⁴ VAIATI, G. Il linguaggio come ostacolo alla eliminazione di contrasti illusori. *Il Rinnovamento* 1908, roč. 2, č. 5-6, s. 266.

použitím ve smyslu pragmatické filozofie.¹³⁵ Dalším autorem, který se věnoval tématu filozofie, byl Angelo Crespi. Jeho články se zabývají například teorií evoluce¹³⁶ nebo vztahem mezi vědomím a chováním s důrazem na svědomí a etiku.¹³⁷

Věda

Další oblastí zájmu, byť v rámci orientace časopisu stála poněkud mimo hlavní proud, byla věda, a to především tam, kde se setkává bádání přírodních věd s filozofií. Tak se čtenáři mohli seznámit se sérií článků¹³⁸ italského fyzika Antonia Garbassa, který se zabývá pojmy jako čas a prostor a vývojem jejich chápání. Vztahu vědy a víry se pak v reakci na teorii evoluce se věnoval Agostino Gemelli¹³⁹. Zajímavou úvahu přinesl také článek o chemických pokusech, při kterých byl zkoumán neapolský „zázrak“ zkapalnění krve sv. Januária. Ačkoli testy dokázaly napodobit průběh tohoto děje, nedokázaly poskytnout odpověď na otázku, jak je možné, že při „zázraku“ dochází také ke změně množství a hmotnosti. V centru autorova zájmu však byla problematika zázraku jako takového a jeho významu pro život věřících. Zde zaujímá spíš kritický postoj, neboť chování lidí očekávajících zázrak s krví neapolského patrona vypovídalo spíše o pověrečném vnímání než o setkání s proměňující Boží mocí.

Společnost a politika

Články zabývající se politikou většinou řeší způsob, jakým by se měli katolíci účastnit politického života. Někteří poukazují na důležitost faktu, aby katolíci v politice nehájili zájmy církve, ale aby svou víru naopak použili pro

¹³⁵ CALDERONI, M. La previsione nella teoria della conoscenza. *Il Rinascimento* 1907, roč. 1, č. 2, s. 190.

¹³⁶ CRESPI, A. La teoria dell'evoluzione nel suo aspetto filosofico. *Il Rinascimento* 1907, roč. 1, č. 7-8, s. 87.

¹³⁷ CRESPI, A. Teoria della condotta. Teoria della conoscenza. Teoria della realtà. *Il Rinascimento* 1908, roč. 2, č. 2, s. 293.

¹³⁸ GARBASSO, A. La termodinamica e la nozione del tempo. *Il Rinascimento* 1907, roč. 1, č. 1, s. 55; L'ottica e la nozione dello spazio. *Il Rinascimento* 1907, roč. 1, č. 3, s. 317 a Elettrodinamica e la nozione dell'etere. *Il Rinascimento* 1907, roč. 1, č. 7-8, s. 135.

¹³⁹ GEMELLI, A. Su di un nuovo indirizzo. *Il Rinascimento* 1907, roč. 1, č. 2, s. 235.

rozvoj společnosti.¹⁴⁰ Scotti zase poukazuje na nebezpečí zákulisní klerikální politiky, která může vyústit jen v odpor vůči církvi. Místo toho by církev měla katolíkům přiznat právo na samostatný úsudek, jak tomu je i v jiných státech, a stát nad soupeřením jednotlivých politických stran.¹⁴¹ Politické dění komentuje také Murri ve svém rozboru problémů v socialistické straně.¹⁴² Článek Emila Vandervelda¹⁴³ ukazuje, jaká je situace v Belgii, kde mají katolíci sdružení v politické straně v parlamentu většinu. Kritizuje fakt, že někdy katoličtí poslanci nepodpoří sociální zákony jen proto, aby oponovali socialistům, přestože by podpora některých zákonů byla naopak přínosná a ve shodě s jejich náboženským sociálním cítěním.

3. 2. 7. Ukončení činnosti časopisu

Příčiny, které vedly k ukončení vydávání časopisu, zkoumal opět Bedeschi¹⁴⁴. Z analýzy korespondence hlavních protagonistů vyplývá, že příčin bylo více. Na prvním místě to byly důsledky krize z konce roku 1907, kdy se Scotti rozhodl v důsledku častých střetů s církevními autoritami rezignovat na své místo ve vedení časopisu a po vydání exkomunikačního dekretu odešel definitivně. Tato krize ovšem nespočívala pouze v odchodu člena redakce, byť jím byl jeden ze zakladatelů. Důsledky zásahu ze strany Vatikánu měly hlubší dosah. Svým rozhodnutím pokračovat v publikaci časopisu s jeho původní orientací i za cenu exkomunikace se totiž redakce dostala mimo společenství věřících, jejichž jménem se chtěla vyjadřovat a které chtěla svou činností vzdělávat. To muselo nutně narušit určitou důvěru dosavadních čtenářů a předplatitelů. Skupina, ze které pocházeli čtenáři *Rinnovamento*, se tak zásadně proměnila. Významně přibýlo zástupců z řad univerzitních kruhů na úkor „obyčejných“ věřících. Zde se ukazuje nejvýrazněji rozpor mezi dvěma hlavními redaktory. Zatímco Casati

¹⁴⁰ Např. CRESPI, A. A proposito di politica ecclesiastica. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 2, s. 183.

¹⁴¹ Srov. GALLARATI SCOTTI, T. Clericali e liberali nella vita politica italiana. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 5, s. 603.

¹⁴² MURRI, R. La funzione parlamentare del partito socialista dopo il congresso di Roma. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 1, s. 34.

¹⁴³ VANDERVELDE, E. La politica sociale nel Belgio. *Il Rinnovamento* 1907, roč. 1, č. 4, s. 476.

¹⁴⁴ Srov. BEDESCHI, L. *Modernismo a Milano*. op.cit., s. 57.

upřednostňoval zaměření na původní cílovou skupinu, Alfieri podporoval trend orientující časopis více na vzdělané elity. K tomuto ideovému rozporu v jádru Rinnovamenta přibýly navíc finanční problémy. Počet stránek časopisu narostl, aniž by byl kompenzován zvýšením ceny. Náklady vzrostly i kvůli překladům mnohastránkových zahraničních článků. Situace se zhoršila natolik, že už nepomohla ani přislíbená finanční podpora, kterou z Anglie nabízel například von Hügel. Tyto problémy vygradovaly a vedly až k fyzickému zhroucení Casatiho, což mělo za následek radikální a definitivní rozhodnutí ukončit činnost periodika. Navzdory situaci šlo o rozhodnutí poměrně překvapivé a rychlé, takže již nebylo možné na ně zareagovat zařazením článku oznamujícího konec. Rinnovamento tak v závěru třetího roku své existence končí, aniž by tento fakt byl jeho čtenářům oznámen.

3. 3. Lacerba

První číslo: 1. ledna 1913

Poslední číslo: 22. května 1915

Místo vydávání: Florencie

Periodicita: první dva ročníky čtrnáctideník, poslední ročník týdeník

3. 3. 1. Motivace vzniku časopisu

Poněkud zjednodušeně lze říct, že za svůj vznik vděčí Lacerba názorovému pnutí mezi Prezzolinim a Papinim v rámci jejich působení v časopisu La Voce. Jak Papini poznamenává v článku rekapitulujícím první dva roky Lacerby,¹⁴⁵ byl vznik časopisu ve skutečnosti „aktem osvobození“, neboť prostředí redakce La Voce neposkytovalo umění takovou míru svobodného vyjádření, jakou Papini očekával. Tuto situaci shrnuje následujícím způsobem:

Po nějakou dobu byl soulad téměř dokonalý a vzniklo tak harmonické prostředí, které umožnilo uskutečnit řadu kampaní, a to i literárních či uměleckých, které nezůstaly bez užitku, avšak postupně začaly v La Voce vlivem osobnosti jejího ředitele získávat převahu tendence a osobnosti, které nade vše ostatní kladly otázky praktické, sociální, ekonomické, pedagogické a morální. Umění bylo sice stále tolerováno, ovšem bez jakéhokoli nadšení, a byla přípustná pouze taková teorie, která nesla alespoň jakýsi punc idealismu. Proto jsme se my, níže podepsaní, na sklonku roku 1912 vrátili k myšlence nového časopisu svobodnějšího a více uměleckého.¹⁴⁶

Mezi „níže podepsanými“ je vedle Papiniho také Soffici. Když Papini píše, že se spolu s ním „vrátil k myšlence časopisu nového“, naráží tím na skutečnost, že již v době svého působení v La Voce plánovali založit vlastní časopis s názvem *Lirica*. Tento plán se ovšem s ohledem na názorovou roztržičnost zúčastněných umělců zrealizovat nepodařilo. Demotivovaný Papini na krátkou chvíli od úmyslu svého zapojení v redakci nového časopisu ustoupil a koketoval dokonce s myšlenkou vyměnit jej za jistotu akademické

¹⁴⁵ PAPINI, G., SOFFICI, A. „Lacerba“, il Futurismo e „Lacerba“ *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 24, s. 323, C.I.A.R. vol. 4, s. 343.

¹⁴⁶ Ibid.

dráhy.¹⁴⁷ Tyto úvahy však netrvaly dlouho a po setkání s nakladatelem Vallecchim bylo již jeho rozhodnutí definitivní. Z původní skupiny zapojené do projektu nakonec okruh zakladatelů Lacerby doplnili jen Palazzeschi a Tavolato.

3. 3. 2. Název časopisu a podtitul

Než začneme hovořit o časopisu jako takovém, stojí za zmínku výklad jeho názvu. Ten odkazuje na středověký spis *Acerba Etas*, jehož autorem byl Cecco D'Ascoli, básník, lékař, filozof a astronom. Pro své názory rozcházející se s oficiálním učením církve byl roku 1327 spolu se svými spisy upálen na hranici. Ve veršovaném traktátu *Acerba Etas*, známém jako *L'Acerba*, shrnuje veškeré dostupné poznání své doby. Neomezuje se přitom pouze na hlavní zdroje, jimiž byla vědecká díla Aristotela a učení sv. Tomáše Akvinského, ale inspiruje se také arabskými filozofy, jejichž myšlenky byly v té době v Evropě známy. Kromě církve se kriticky vyjadřoval také ke svému slavnému současníkovi, kterým byl autor jiného významného středověkého díla Dante Alighieri. Právě jeho *Božská komedie* se stala terčem D'Ascoliho kritiky jako dílo nedostatečně vědecké. Jedna taková kritická poznámka se objevuje i ve verších:

Qui non se canta al modo de le rane;
Qui non se canta al modo del poeta,
Che finge, imaginando cose vane.

(Zde nepřije se píseň žabí; zde nepřije se jako básník, jenž klame v představách svých planých.) Právě první z uvedených veršů si zakladatelé Lacerby vybrali jako podtitul a objevoval se na první stránce časopisu po celý první rok. Máme před sebou tedy nový časopis, jehož jméno odkazuje na spis, polemizující s dílem obsahujícím obecně přijímaný výklad dostupného poznání své doby. Již název samotný tedy čtenáře upozorňuje na charakter časopisu a na jeho vztah k obecně platným a přijímaným hodnotám soudobé společnosti. Tento polemický odstup je ještě podtržen citovaným veršem.

¹⁴⁷ Srov. Papiniho dopis citovaný v C.I.A.R. vol. 4, s. 15.

3. 3. 3. Programové prohlášení a jeho vývoj

První číslo časopisu začíná výčtem 16 bodů¹⁴⁸ naznačujících ideová východiska zakladatelů. Nejedná se o programové prohlášení v pravém slova smyslu, respektive ne v takové podobě, na kterou jsou čtenáři zvyklí, přesto však poskytuje zcela určitou představu o zamýšleném obsahu, formě a směřování Lacerby. Bodová forma prohlášení zato zcela odpovídá stylu nového periodika. Hned pod číslem 1 čteme: „*Dlouhé racionální výklady téměř nikdy nepřesvědčí ani ty, kdo již přesvědčení jsou – těm, kdo jsou stejného smýšlení, postačí náznaky, teze, axiomy.*“ Podívejme se tedy, jaké jsou hlavní teze, na nichž stojí myšlenka Lacerby.

Jak bylo právě řečeno, samotná teze je hodnocena výše než traktát, skica je ceněna nad kompletní kompozici, fragment je více než celek. Z hlediska literární tvorby nejde o novinku, ale o způsob uměleckého projevu, který je vlastní i autorům z okruhu La Voce. Zde je dobře vidět návaznost mezi oběma časopisy. Zároveň se tento způsob myšlenkové syntézy, často vyjádřené pouhými hesly či zvoláními, velice hodí pro další literární útvar, který v té době získává na oblibě – pro manifest. Tím se Lacerba nejen obsahově, ale i formálně přibližuje futurismu, a to již od svého prvním počátku. Dalším mústkem, který přibližuje Papiniho a jeho společníky k futuristickým umělcům, je důraz na význam génia a jeho nadřazenost. Veškerá platná společenská pravidla, morálka, náboženství a zákony jsou závazné pouze pro obyčejného člověka, který chce svůj život prožít v klidu. Ovšem nad touto obyčejností je sféra vyšší, sféra génia a ducha, který potřebuje ke svému životu svobodu a jemuž je vše dovoleno. Svoboda se tak stává životním prostředím génia. Zaručuje nejen oproštění od předsudků, tradic a zažitých klišé, ale také od závaznosti vlastní tvorby, neboť géniovi je přiznáno plné právo sám sobě protiřečit a ze dne na den měnit své postoje a názory. To je právo, kterého ostatně Papini sám během svého života využíval více než hojně. Génus, svoboda a umění představují jakési spojité nádoby. Je-li géniovi přiznána duchovní nadřazenost na základě jeho nadání či inteligence,

¹⁴⁸ Lacerba Introibo. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 1, s. 1, C.I.A.R. vol. 4, s. 123.

pak je svoboda základní podmínkou pro jeho autentické umělecké vyjádření, neboť právě ono je jeho „raison d’être“, „*protiváha v tragické bilanci existence*“.¹⁴⁹ Toto vyjádření pak je pravdivé, upřímné, a to až do krajnosti. Originalita a nezávislost jsou konec konců hodnoty, na které časopis odkazuje již svými názvem a podtitulem. Nutno ovšem poznamenat, že důraz na význam umělecké tvorby je zde prost patosu a autoři se distancují i od přehnané vážnosti.

Jedním z nejdůležitějších rysů Lacerby bylo (a až do konce jejího vydávání zůstalo) zásadní vymezení se proti soudobé měšťácké společnosti s jejími hodnotami a pravidly. Jestliže Papini ve výše citovaném úryvku kritizuje fakt, že v La Voce mohly vycházet jen texty nesoucí punc idealismu, pak v Lacerbě to budou naopak texty opírající se o moderní -ismy, teorie, umělecká hnutí a především jakkoli burcující ospalou italskou společnost z jejího domnělého klidu. Pokud bychom chtěli úvodní programové prohlášení redakce shrnout do jednoho jediného bodu, který nejvíce vystihuje ducha Lacerby, byl by to bod č. 14, ve kterém čteme:

Cílem těchto stránek není ani potěšit, ani poučit, ani záměrně řešit nejzávažnější problémy světa. Budou to listy rozladěné, šokující, zneklidňující a osobní. Budou vzplanutím k prospěchu našemu a všem, kdo ještě zcela nezpitoměli dnešními idealismy, reformismy, humanitarismy, všelijakými křesťanskými -ismy a moralismy.

Hra odkazující na dvě významné středověké postavy italských kulturních dějin, jak jsme o ní hovořili u názvu časopisu a jeho podtitulu, pokračuje i zde. Pod bodem 16 se totiž skrývá odkaz na Dantův slavný verš z nápisu nad branou pekla, ovšem pro Lacerbu opět typicky převráceným: „*Zanechte všeho strachu, kdo vstupujete!*“¹⁵⁰

Vývoj programového prohlášení v době trvání časopisu

V závěru prvního roku vydávání Lacerby publikuje redakce ve 23. čísle program na rok 1914¹⁵¹, ve kterém na začátku slibuje: „*Neobyčejný a*

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Ibid., s. 124.

¹⁵¹ Lacerba Programma 1914. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 23, s. 265 C.I.A.R. vol. 4, s. 214.

zasloužený úspěch Lacerby, která je bez přehánění nejzajímavějším časopisem na světě, nás neukolébá. Příští ročník bude ještě lepší.“ Ohlašované změny jsou však spíše formálního charakteru, například ustálení počtu stran na 16, na rozdíl od prvního ročníku, kdy dle témat počet stran kolísal. Dalšími formálními změnami byla jednak nová typografická úprava a dále jiný druh papíru umožňující tisk reprodukcí (redakce slibuje alespoň jednu ilustraci v každém čísle). Další změny se týkají obsahu, kdy byly doplněny nové rubriky a nastal posun k čisté teorii a čistému lyrismu. Ideový vývoj ovšem v programu ohlášen není. Můžeme ho sledovat spíše v průběhu jednotlivých ročníků a týká se především vztahu k futurismu a později stále silněji také politiky, především s ohledem na světovou válku. K zásadnější změně došlo v č. 16 publikovaném 15. srpna 1914, a to právě v reakci na vypuknutí světové války. Redakce oznámila, že od tohoto čísla bude Lacerba čistě politická. Ačkoli toto prohlášení nakonec nebylo naplněno stoprocentně, podíl příspěvků věnovaných politice značně vzrostl. Bližší pozornost bude těmto tématům věnována v rámci analýzy tematických okruhů.

Za zmínku zde stojí ještě fakt, že programové prohlášení na rok 1914 vytváří přece jen jednotnější text než oněch 16 bodů z prvního čísla. Zároveň můžeme pozorovat uplatnění některých principů typických pro futuristické texty / manifesty. Jde především o typografickou úpravu, kdy je v rámci jednoho textu využito několika rozdílných typů písma, jeho velikosti, případně tloušťky či kurzívy. Řada prohlášení redakce Lacerby bude v budoucnu publikována právě tímto způsobem. Nejinak tomu je i v případě programu na rok 1915. Zde nacházíme oznámení dalších podstatných změn. Šéfredaktorem byl jmenován Papini. Dosud měla Lacerba oficiálně pouze redakci kolektivní. Vzhledem k pohnuté společensko-politické situaci došlo k úpravě periodicity na týdeník, aby bylo možno pohotověji reagovat na aktuální dění. Čtenářům byla tato změna kompenzována snížením ceny na polovinu, díky čemuž předplatné zůstalo stejné. Na rozdíl od roku 1914 je zde formulován i program jako takový:

V nadcházejícím roce neopustíme náš program, jímž je omlazení umění a idejí, a to skrze popírání překonaných principů a osobností a díky odhalování nových forem a

sil, avšak poskytneme také dostatek prostoru každodennímu životu, národní politice a tomu, co je v novinářském žargonu označováno jako aktuality.¹⁵²

V následujícím článku¹⁵³ pak nalezneme shrnutí dvouletého působení časopisu. Ideové směřování, které jsme postrádali v programu na rok 1914, je tedy vyjádřeno zpětně prostřednictvím vyjmenovaných aktivit. Do výčtu je zařazena kampaň proti zaostalé měšťanské morálce, osvětová kampaň představující nejpokročilejší formy moderního umění (kubismus a futurismus) doplněná futuristickými výstavami, zdařilá kampaň na podporu futurismu a kampaň podporující italskou vojenskou intervenci proti Německu v rámci světového válečného konfliktu. Tyto aktivity pak byly doplněny vydáváním teoretických, lyrických, polemických a kritických textů, futuristických básní a článků, publikováním reprodukcí moderních umělců (mezi jinými Boccioni, Severini, Cézanne, Picasso, Sant'Elia), představením mladých básníků (např. Campana, Sbarbaro), uveřejněním textů zabývajících se moderní hudbou a dalšími vlasteneckými spisy či díly zahraničních umělců jako Apollinaire, Jacob, Mallarmé a dalších. Toto působivé shrnutí je uvedeno sebevědomým tvrzením:

Již vícekrát jsme zmínili, že *Lacerba* je zřejmě nejdůležitějším a nejpokrokovějším časopisem, který je na světě publikován. Projdeme-li si zpětně, co bylo vykonáno v uplynulých čtyřiaadvaceti měsících, jsme nuceni uznat, že jsme se nepletli.¹⁵⁴

Jakkoli úsměvně může dnes toto prohlášení na první pohled působit, je nutno tvůrcům časopisu přiznat, že i díky jejich přesvědčení a neskonalé energii se podařilo Itálii nejen seznámit s nejnovějšími uměleckými a myšlenkovými směry, ale také poskytnout prostor jejím mladým umělcům. A pokud se skutečně podařilo aspoň nějakým způsobem omladit italskou kulturní a uměleckou scénu, je to do značné míry právě jejich zásluhou.

¹⁵² "Lacerba" è sempre viva. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 24, s. 321. C.I.A.R. vol. 4, s. 340.

¹⁵³ L'opera di "Lacerba". *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 24, s. 322. C.I.A.R. vol. 4, s. 341.

¹⁵⁴ Ibid.

3. 3. 4. LACERBA + *futurismus* = Futuristická *LACERBA*?

Lacerba bývá často označována za futuristický časopis. Ostatně i sami její představitelé ji tak často definují, stejně jako sebe označují za futuristy. Situace ovšem není zdaleka tak jednoduchá. Abychom se mohli na vztah Lacerby a futurismu podívat blíže, bude vhodné věnovat pozornost nejprve futurismu jakožto samostatnému fenoménu.

Vznik futurismu

Na rozdíl od ostatních soudobých směrů vtrhl futurismus do světového kulturního dění náraz, s předem připraveným programem. Tradičně bývá za datum vzniku označován 20. únor 1909, kdy na titulní straně listu *Le Figaro* vyšel Marinettiho *První futuristický manifest*. Lze říci, že tímto dnem vstupuje futurismus na scénu, ohlašuje sám sebe, definuje svůj program a směr, jakým se bude ubírat jeho umělecká tvorba. Přesto to nebylo poprvé, kdy manifest vyšel v tisku. Už začátkem měsíce, 4. února, byl publikován v boloňském listu *La Gazzetta dell'Emilia*, úryvky pak byly otisknuty i v dalších periodících. Teprve francouzské vydání ovšem dokázalo rodícímu se hnutí zajistit dostatek pozornosti, a to na mezinárodní úrovni. Ačkoli manifest sám začíná slovy: „*Bděli jsme celou noc...*“ a je téměř celý psán v první osobě množného čísla, lze bez výčitek svědomí označit za jeho autora právě F. T. Marinettiho. Text můžeme rozdělit na dvě části, na samotný manifest a na jeho úvod. Zatímco na formulaci myšlenek a požadavků manifestu se jistě podíleli Marinettiho přátelé a kolegové, úvod sepsal Marinetti pravděpodobně zcela sám.¹⁵⁵ Napsal také k manifestu průvodní dopis a rozeslal jej do redakcí časopisů. Od samotného začátku tak byl právě on hlavním hybatelem, autorem a představitelem hnutí. Na jednu stranu tak futurismus vděčí Marinettiho invenci a téměř nezdolné vůli a energii za svůj vznik a úspěch, na druhé straně jeho otcovské nároky vůči hnutí donutily za čas některé představitele, aby se od tohoto směru distancovali. Není tak divu, že z prvotních futuristů zůstali především ti, kteří mohli uchopit nový směr v rámci svého oboru, kde měli

¹⁵⁵ Srov. LISTA, G. Genesi e analisi del *Manifesto del Futurismo* di Filippo Tommaso Marinetti 1908-1909. In: *Futurismo, Avanguardia - Avanguardie* Parigi: Éditions du Centre Pompidou, 2009, s. 79.

více nezávislosti a mohli sami definovat potřeby a inovace prostřednictvím manifestů vlastních. Máme tak manifesty výtvarného umění, hudby, sochařství, fotografie, literatury, atd. Samotný literární druh manifestu se díky futuristům značně proměnil a rozšířila se i jeho působnost a schopnost zasáhnout co nejširší okruh lidí.

Řekli jsme, že hlavním pilířem hnutí byl F. T. Marinetti. Pro porozumění fenoménu futurismu je nutné říct, co ho vedlo k založení nového směru. Už o několik let dříve, v roce 1905, založil Marinetti revue *Poesia* s cílem obrody italské literární scény. Brzy si však uvědomil, že samotné psaní o literatuře a kritika přicházející z jednoho zdroje nedokáže dostatečně ovlivnit vnímání čtenářů a ustrnulé kritiky. Bylo třeba odstranit staré formalismy a umělecká kliše a zásadním způsobem proměnit vnímání umění jako takového a jeho role ve společnosti a kultuře. Stagnace italského umění začala být do očí bijící i s ohledem na umělecký vývoj v jiných státech, zvláště ve Francii. Proto Marinetti a jeho přátelé radikálně odmítli všechny dosavadní umělecké teorie a tradice a pustili se svědomitě a cílevědomě do definování nového pohledu na umění. Tak se stalo, že futurismus vstoupil na světovou uměleckou scénu nejdříve ve své podobě teoretické, na kterou teprve navazovala jednotlivá díla se snahou o konkrétní realizaci těchto přelomových myšlenek.

Zdroje futurismu

Jestliže byl vznik futurismu do značné míry umělý, je jistě zajímavé ptát se, kde Marinetti se svými společníky čerpali inspiraci a jaké myšlenkové proudy spolupůsobily při definování nového uměleckého směru. Když pročítáme futuristické manifesty, můžeme identifikovat několik zásadních styčných bodů futuristické teorie s dalšími moderními myšlenkovými a uměleckými proudy. V zásadě lze tyto vlivy rozdělit do dvou hlavních linií – společenské a umělecké.

Futurismus a společnost: Nejnápadnějším rysem futurismu je jeho opozice vůči soudobé společnosti. Odmítnutí zaostalé společnosti je nutnou podmínkou pro její kulturní obrodu. Souhrnně toto tvrzení nacházíme vyjádřeno v desátém bodu prvního futuristického manifestu:

Chceme bořit muzea, knihovny a akademie všeho druhu a bojovat proti moralismu, feminismu a proti vší prospěchářské a utilitární podlosti.¹⁵⁶

O kousek dále:

Tento náš manifest uchvacujícího a zapalujícího násilí, jímž dnes zakládáme futurismus, posíláme do světa z Itálie, protože chceme tuto zemi osvobodit od páchnoucí gangrény profesorů, archeologů, průvodců a antikvářů.¹⁵⁷

Nyní se podívejme, které konkrétní oblasti se skrývají za tímto univerzálním odmítnutím italské měšťácké společnosti. Hlavním terčem futuristických ataků se stala kulturní tradice jako taková. Vedle již zmiňovaného úryvku to zakládající futuristický manifest vyjadřuje i přirovnáním muzeí a galerií ke hřbitovům a jejich návštěvu doporučuje jednou za rok tak, jako se chodí o Dušičkách navštívit hroby zemřelých. Vhodné snad mohou být pouze jako útěcha pro umírající či vězně, tedy pro lidi, kteří před sebou již nemají žádnou budoucnost. Pro futuristy se obdivování starého umění rovná plýtvání citem, který má být namísto toho promítán do dálky v tvůrčím procesu a v činnosti. Podobný důraz se opakuje na mnoha místech, jako příklad jmenujme alespoň další manifest nesoucí tento postoj již v samotném názvu *Proti tradicionalismu v Benátkách*¹⁵⁸ (Contro Venezia Passatista). Rovněž Španělům Marinetti radí,¹⁵⁹ že pro obnovu svého národa se musí především „bránit největšímu z nebezpečí a nejzávažnější ze všech intelektuálních epidemií, již je tradicionalismus, metodický a hloupý kult minulosti, nečistý obchod s nostalgií minulosti“. Jako protiváhu uvádějí manifesty budování nového světa založeného na technice a průmyslu. Měsíční svit má být nahrazen „božským“ elektrickým světlem a stará architektura novými továrnami.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Fondazione e manifesto del futurismo. In: *Manifesti del futurismo*. A cura di BIROLI, V. Milano: Abscondita, 2008, s. 14.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Contro Venezia Passatista. In: *Manifesti del futurismo*. op. cit., s. 34.

¹⁵⁹ Contro Spagna passatista. [online] dostupné z <http://www.futurismo.altervista.org/manifesti/controSpagna.htm> ke dni [2016-03-15].

¹⁶⁰ Contro Venezia Passatista. In: *Manifesti del futurismo*. op. cit., s. 34.

V postoji odmítnutí soudobé společnosti s její tradicí a v současné orientaci na budoucnost a nového, lepšího člověka můžeme již zachytit ohlas Nietzscheho myšlenek. Ovšem oblastí, kde se vnitřní blízkost s německým filozofem ukazuje nejzřetelněji, je morálka. Podobně jako on nabízejí i futuristé ve svých úvahách radikální změnu hodnot. Typickým příkladem může být *Futuristický manifest o chtíči*¹⁶¹ (Manifesto futurista della lussuria). Místo o chtíči by zde bylo lépe hovořit o sexuálním pudu, jehož přirozenost daný manifest hájí stejně jako celou oblast sexuality, kterou se snaží osvobodit od předsudků a těsných norem stanovených především křesťanskou morálkou. Jeho záměrem je ukázat, jaké místo tato dosud tabuizovaná oblast zaujímá v novém systému hodnot. Čteme:

Tělo tvoří stejně jako duch. Jejich tvůrčí činnost si je před Universem rovna. Jedna nemá větší hodnotu než druhá, přičemž tvorba duchovní závisí na tvorbě tělesné. Máme tělo a ducha. Potlačovat jedno, abychom posílili druhé, je omylem a důkazem slabosti. Silný člověk musí uskutečňovat všechny své možnosti tělesné i duchovní.¹⁶²

V souladu s dalšími oblastmi je i zde zdůrazněna nutnost osvobodit sílu, kterou chtíč představuje, od romantického a sentimentálního nánosu. Obdobně tuto myšlenku vyjadřuje i Marinetti ve svém *Manifestu proti lásce a parlamentarismu*¹⁶³ (Contro amore e parlamentarismo), kde odmítá sentimentální podoby lásky a její význam vnímá pouze na úrovni tělesnosti jako způsob zajištění kontinuity druhu. Zde nacházíme styčný bod také s filozofií Otto Weininger, jejímž jedním rysem je opovrhování ženou. Marinetti to vysvětluje blíže, když říká, že futuristé opovrhují ženou jakožto „jedinečným ideálem, božskou nádobou lásky“ a vyjadřuje podporu sufražetkám s tím, že čím více občanských práv ženám dobudou, tím více budou ženy zbaveny kouzla sentimentality, která spoutává a znemožňuje

¹⁶¹ Manifesto futurista della lussuria. In: Manifesti del futurismo. op.cit., s. 71.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Contro amore e parlamentarismo. [online] dostupné z <http://www.futurismo.altervista.org/manifesti/controAmoreeParlamentarismo.htm> ke dni [2016-03-15].

svobodný rozmach ducha. Výše zmíněné propojení tělesnosti se silou a mocí nás přivádí k další futuristické morální kategorii, kterou je nadřazenost. Té jsou potom podrobeny i ostatní hodnoty nového hnutí, což se mimo jiné projevuje poměrně militantní rétorikou. Například v již citovaném *Manifestu o chtíči* se tak dočteme, že právo na plné uskutečnění sexuálního pudu může ospravedlnit i znásilnění páchaná dobyvateli na ženách podrobeného území s tím, že jde o obnovení životních sil. Ve většině případů je však důraz kladen na aktivitu a činnost společenskou či uměleckou.

Pokud hovoříme o morálních kategoriích, vůči kterým se futuristé vymezují, je třeba zdůraznit, co již bylo naznačeno, totiž že se jedná o oblasti dané tisíciletým vývojem a působením křesťanství. Do značné míry je tedy opozice vůči morálce shodná s opozicí vůči křesťanství jako takovému. To je další významný rys, v němž můžeme snadno dešifrovat Nietzscheho vliv. Láska k bližnímu a soucit se slabými jsou potlačeny a navrch získává agresivní vůle prosazující vlastní cíle. Nicméně je nutno poukázat i na jisté rozdíly v motivaci protikřesťanských postojů. Pro Nietzscheho je toto náboženství zcela mylné a chybné již v jádru, neboť se ani jako morální učení, ani jako náboženství nijak nedotýká skutečnosti. Škodlivost křesťanství definuje slovy:

Dalo se na stranu všeho slabého, nízkého, nezdařilého, udělalo ideál z odporu proti udržovacím instinktům silného života; zkazilo rozum i povah duchově nejsilnějších tím, že učilo vidět v nejvyšších hodnotách duchovosti hřích, klam, pokušení.¹⁶⁴

Futuristé nebojují proti křesťanství a priori jako proti náboženství, ani nepolemizují s vírou jako takovou. Vymezují se hlavně vůči jeho morálce a na společenské a politické úrovni jednoznačně odmítají jakýkoli klerikalismus.¹⁶⁵ Dalším momentem, který spojuje futuristickou teorii s Nietzscheho filozofií, je kladný postoj k válce. Podívejme se nyní na dva úryvky – prvním je citace z Antikrista, která nejen ukazuje Nietzscheho postoj k válce, ale odkazuje i na

¹⁶⁴ NIETZSCHE, F. *Antikrist*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 12.

¹⁶⁵ Např. manifesto *Contro la Spagna passatista*. [online] dostupné z <http://www.futurismo.altervista.org/manifesti/controSpagna.htm> [2016-03-15].

výše uvedené téma morálky. Druhý je pak úryvek z prvního futuristického manifestu, kde nacházíme ono proslavené vzývání války.

Co je dobré? – Všechno, co v člověku zvyšuje cit moci, vůli k moci, moc samu. Co je špatné? – Všechno, co pochází ze slabosti. Co je štěstí? – Cítit, že moc vzrůstá – že překonáváme překážku. Nikoli spokojenost, nýbrž více moci; nikoli mír vůbec, nýbrž válku; nikoli ctnost, nýbrž zdatnost (ctnost v renesančním stylu, virtu, ctnost bez moralinu). Slabí a nezdařilí mají zahynout: první věta naší lásky k člověku. A má se jim k tomu ještě pomáhat.¹⁶⁶

Chceme oslavovat válku – jedinou hygienu světa (...) Nejstarším z nás je třicet let, zůstává nám tedy alespoň deset let, abychom dokončili své dílo. Až nám bude čtyřicet, ať nás mladší a hodnotnější odhodí do smetí jako neužitečné rukopisy. My si to přejeme!¹⁶⁷

Těmito dvěma úryvky uzavíráme část věnovanou inspiraci Nietzscheho filozofií. Na první pohled jsou v nich obsaženy styčné body, o kterých jsme již hovořili, avšak můžeme zde zmínit i některé rozdíly. Předně je třeba uznat, že futuristická teorie zabývající se společností není tak docela propracovaná a zůstává více méně na povrchu Nietzscheho argumentace. O poznání lépe bude futurismus uchopen na úrovni umělecko-teoretické, jak si ukážeme níže. Zatímco Nietzscheho očekávání nadčlověka je až kosmologického charakteru, pro futuristy splývá kategorie nového, lepšího člověka s mládím a modernitou, jak je ostatně vidět právě z posledně citované části zakládajícího manifestu. Nadčlověk, jemuž chystá cestu Nietzsche, má být především svobodným člověkem, oproštěným od pokřivených morálních kategorií. Futuristé zavrhnou morálku jako brzdu rozvinutí plného potenciálu člověka především s ohledem na jeho tvorbu. V jejich pojetí nejde ani tak o očekávání zcela nové éry, jako o oslavu moderní doby, a akcent na budoucnost více méně kompenzuje aktuální zaostalost italské společnosti.

¹⁶⁶ Ibid. str. 10.

¹⁶⁷ Fondazione e manifesto del futurismo. In: *Manifesti del futurismo*. A cura di BIROLLI, V. Milano: Abscondita, 2008, s. 14.

Futurismus a umění: Naznačili jsme již, že kromě linie společenské se futuristická teorie zaměřila stejně významně také na rovinu uměleckou. Jestliže se společenský program futuristů opírá na prvním místě o myšlenky Friedricha Nietzscheho, pak v umělecké teorii nacházíme jasné odkazy na filozofii Henriho Bergsona. Důležitost jeho myšlenek pro futuristické hnutí vyplývá mimo jiné ze studie D. Ottingera, který se zabývá vztahem futuristů a kubistů. Ve svém článku *Cubismo+Futurismo=Cubofuturismo*,¹⁶⁸ uveřejněném v katalogu výstavy *Futurismo* pořádané v roce 2009 u příležitosti 100. výročí vydání prvního futuristického manifestu, píše, že francouzští kubisté ve snaze se co nejvíce distancovat od futuristického hnutí odstranili všechny odkazy na Bergsona, s nímž byli spojováni a k němuž se hlásili právě futuristé. A i když se jistým způsobem Marinetti sám ohrazuje proti Bergsonově výslovnému vlivu, dělá to spíše způsobem, který ukazuje, že podobné myšlenky lze nalézt vyjádřeny již u Danta či E. A. Poea,¹⁶⁹ nepopírá však příbuznost s Bergsonovou filozofií jako takovou. Tón, jakým píše, nám dává důvod domnívat se, že se spíše brání nařčení z jakéhosi „opisování“ francouzského filozofa.

V čem tedy tato myšlenková blízkost spočívala? Odpověď nalezneme opět především ve futuristických manifestech, kde lze identifikovat několik klíčových momentů, které jednoznačně na Bergsonovo dílo odkazují a opakovaně se u všech autorů vrací. Mezi hlavní prvky Bergsonových úvah patří oddělení trvání od fyzikální veličiny času. Jednou z neustále se vracejících myšlenek ve futuristické teorii je zase snaha o zachycení okamžiku či děje nikoli staticky, jak tomu bylo do té doby, ale dynamicky, tedy v jeho průběhu. Nejvíce se tomu blíží výrok obsažený v *Technickém manifestu futuristického malířství* (La pittura futurista – Manifesto tecnico): „Diváka klademe doprostřed obrazu“.¹⁷⁰ Stejná slova najdeme i v nadpisu jedné z kapitol Boccioniho knihy *Pittura, Scultura futuriste (dinamismo plastico)*.¹⁷¹

¹⁶⁸ OTTINGER, D. *Cubismo+Futurismo=Cubofuturismo*. In: *Futurismo, Avanguardia – Avanguardie*. Parigi: Éditions du Centre Pompidou, 2009, s. 24.

¹⁶⁹ Viz *Supplemento al Manifesto tecnico della letteratura futurista*. In: *Manifesti del futurismo*, op.cit. s. 65.

¹⁷⁰ La pittura futurista – Manifesto tecnico. 11 aprile 1910. In: *Manifesti del futurismo*. op.cit., s. 30.

¹⁷¹ BOCCIONI, U. *Pittura, Scultura futuriste (dinamismo plastico)*. Milano: Edizioni futuriste di „Poesia“, 1914.

O něco dále v tomto manifestu najdeme větu: „*Chceme znovu vstoupit do života.*“¹⁷² Jinými slovy jde o takové zachycení reality, které by umožnilo divákovi ocitnout se uprostřed dějů, které probíhají jakoby okolo něj a do nichž je vtažen, aby se stal jejich součástí. I hmota je uvažována ve své činnosti.¹⁷³ Dalším místem, kde se hovoří o vyvolání jakéhosi dojmu kontinuity života, je *Technický manifest futuristické literatury*¹⁷⁴ (Manifesto tecnico della letteratura futurista). Konkrétně zde Marinetti, který je jeho autorem, mluví v této souvislosti o nahrazení časovaného slovesa infinitivem, který jedinečně dokáže tuto kontinuitu vyjádřit. Ostatní slovesné formy znamenají nepřípustná omezení. Není bez zajímavosti, že mezi další slovní druhy, které doporučuje eliminovat nebo jejich použití omezit jen na několik případů, patří přídavná jména a příslovce, protože narušují dynamiku projevu a vyžadují pauzy. O stejných slovních druzích hovoří také Bergson, když upozorňuje na omezené prostředky lidské řeči a na determinace rozumových úvah, které z toho vyplývají.¹⁷⁵ Všechny totiž vesměs označují stavy a lidská mysl, zacházející s takovými termíny, je neschopná porozumět skutečnosti v jejím dynamickém průběhu. Ze stejného důvodu, totiž jako prostředek, jak se vyhnout zastávkám a pauzám, jež rozbíjejí jednotu projevu, navrhuje Marinetti zrušit také interpunkci.

Dalším tématem, které mají futuristé a Bergson společné, je vztah minulosti k aktuálnímu momentu. Minulost umělce je přítomná a aktuálně působící v konkrétním okamžiku. Mozek ji nicméně selektuje a do vědomí propouští jen jednotlivé útržky. Toto pojetí se částečně, avšak nikoli zcela kryje s konceptem simultaneity. Výborně ztvárněné je můžeme nalézt třeba na obraze Gina Severiniho *Ricordi di viaggio* (Vzpomínky z cesty). On sám říká, že v dnešní době jsme již přišli na to, že nelze oddělovat žádnou věc od vzpomínek či zkušeností podobných či opačných, pokud chceme v úplnosti

¹⁷² La pittura futurista – Manifesto tecnico. 11 aprile 1910. In: *Manifesti del futurismo*. op.cit., s. 30.

¹⁷³ Srov. SEVERINI, G. Le analogie plastiche del dinamismo, settembre-ottobre 1913. In: *Manifesti del futurismo*, op.cit., s. 112.

¹⁷⁴ MARINETTI, F. T. Manifesto tecnico della letteratura futurista, 11 maggio 1912. In: *Manifesti del futurismo*, op.cit., s. 58.

¹⁷⁵ Srov. BERGSON, H. *Vývoj tvořivý*. Praha: nákladem Jana Laichtera, 1919.

vyjádřit všechnu její možnou činnost.¹⁷⁶ Tím se dostáváme k dalšímu společnému tématu, jímž je vnímání hmoty a prostoru. Když Bergson charakterizuje hmotný svět, opírá se o poznatky fyziky. Upozorňuje na fakt, že přítomnost hmotného tělesa v prostoru nezačíná a nekončí jeho tvarem, nýbrž se jeho přítomnost prodlužuje všude tam, kam sahá jeho vliv.¹⁷⁷ Tuto myšlenku dále rozvíjí, když říká, že tělesa jako by splývají v jakési univerzální interakci, a že díváme-li se na hmotu jako na celek, musíme ji vnímat spíše jako tok než jako věc.¹⁷⁸ Futuristům bylo takové chápání hmoty velice blízké. V již citovaném *Technickém manifestu futuristického malířství*¹⁷⁹ píšou futurističtí malíři o revizi prostoru. Doslova se můžeme dočíst, že prostor, jak byl do té doby v malířství chápán, přestal existovat. Noční ulice po dešti, osvětlená elektrickými světly lamp, jako by ztrácela svou hmotnost a propadala se do hlubin země. Vše se zvláštním způsobem prolíná, jako například tělo a pohovka, na které sedí; tramvaj, ulice a domy, které míjí; to vše se vzájemně prostupuje a vytváří jeden celek. V *Technickém manifestu futuristického sochařství*¹⁸⁰ (Manifesto tecnico della scultura futurista) rozvíjí Boccioni tyto úvahy dále. Tvrdí, že je třeba vrátit se k samému jádru předmětu a objevit zákony, kterými je, byť neviditelně, přesto však matematicky přesně svázán s nekonečným plastickým světem vnějších forem i s plastickým světem vnitřním. Plastika je pro něj vyjádřením atmosférických plánů, které k sobě vážou jednotlivé předměty a díky nimž se tyto předměty prostupují. Sochařství tak má předměty oživovat, tj. činit jejich prodloužení v prostoru citelným, systematickým a plastickým. G. Severini k tomu dodává, že hmota uvažovaná v činnosti ztrácí svou kvantitativní integritu, aby mohla donekonečna rozvíjet kontinuitu kvalitativní, tedy svou působnost v rámci univerza. Futuristické umění pak nechce zachycovat vnější viděný svět, ale jakýsi vnitřní život

¹⁷⁶ Srov. SEVERINI, G. Le analogie plastiche del dinamismo, settembre-ottobre 1913. In: *Manifesti del futurismo*, op.cit., s. 112.

¹⁷⁷ Srov. *Vývoj tvořivý*, op.cit., s. 259.

¹⁷⁸ Srov. *ibid.*, s. 256.

¹⁷⁹ La pittura futurista – Manifesto tecnico. 11 aprile 1910. In: *Manifesti del futurismo*, op.cit., s. 30.

¹⁸⁰ Manifesto tecnico della scultura futurista, 11 aprile 1910. In: *Manifesti del futurismo*, op.cit., s. 51.

stvořeného.¹⁸¹ Umělecké dílo je mostem, který propojuje nekonečný vnější plastický svět s nekonečným plastickým světem vnitřním.¹⁸²

Dalším důležitým styčným bodem je pozornost vůči procesu tvoření. Bergson označuje tvořivost jako jednu z hlavních charakteristik vývoje života a rozvoje životního elánu. Ne náhodou nese jeho kniha název *Vývoj tvořivý*. Na několika místech si pomáhá analogiemi s tvůrčím procesem uměleckým. Podstatné pro nás v tuto chvíli je, že vnímá život jako proces a to proces tvořivý, tvůrčí. V rukopisné verzi *Prvního futuristického manifestu* najdeme odstavec, který byl z francouzské tištěné podoby nakonec vypuštěn.¹⁸³ Marinetti zde hovoří o důležitosti procesu vzniku uměleckého díla. Říká, že ve chvíli, kdy umělec tvoří, nic nebrání tomu, aby jeho dílo předčilo ty nejodvážnější sny. Ve chvíli, kdy je však dílo hotové, nezbývá než je schovat, zničit či předhodit surovému davu, aby je pošlapal, čímž se jen podtrhne jeho absurdní neužitečnost. Stejně jako pro Bergsona není život jen sumou živých organismů, tak pro Marinettiho není umění jen množinou uměleckých děl. I zde je položen důraz na samotný proces tvoření, který je dokonce důležitější než výsledek. V probíhajícím procesu můžeme vycítit všechny přítomné potenciality, zatímco výsledek je již něčím konečným, definitivním, statickým, co lze podrobit analýze, něčím „mrtvým“.

Redukovat vlivy v umělecké oblasti pouze na Bergsonovu filozofii by jistě nebylo šťastné a ani přesné. Zde nám šlo především o to, abychom ukázali, o jakou současnou teorii se futuristé opírali při definování vlastního přístupu. Pokud jde o jejich tvorbu literární, musíme samozřejmě poukázat na vliv Walta Whitmana a jeho revoluce v poezii spočívající v zavedení volného verše. Futuristé tuto revoluci dovedli ještě dále, a to již zmiňovaným narušením syntaktických vazeb a zavedením „paroliberismu“, tzv. osvobozených slov. Kromě vlivů zahraničních a současných uznávají futuristé

¹⁸¹ Srov. SEVERINI, G. Le analogie plastiche del dinamismo, settembre-ottobre 1913. In: *Manifesti del futurismo*, op.cit., s. 112.

¹⁸² Manifesto tecnico della scultura futurista, 11 aprile 1910. In: *Manifesti del futurismo*, op.cit., s. 51.

¹⁸³ DE VILLERS, J.-P. A. *Le premier manifest du futurisme, édition critique avec, en fac-similé, le manuscrit original de F. T. Marinetti*. Ottawa: Éditions de l'Université d'Ottawa, 1986, s. 84.

také některé osobnosti italské umělecké tradice, v jejichž díle poznávají podobné principy.

Vztah Lacerby a futurismu

Když jsme nyní vysvětlili myšlenkové pozadí futuristického hnutí, můžeme teprve přistoupit k otázce, do jaké míry je Lacerba skutečně futuristickým časopisem. Již letmé srovnání úvodních 16 programových bodů prvního čísla s výše uvedenými tezemi futuristického hnutí dává tušit blízkost zakládajících členů redakce ideovým východiskům Marinettiho a jeho společníků. Nicméně Lacerba vznikla jako nezávislý časopis a ani Papini se svými kolegy se v době jejího vzniku za futuristy nepovažovali. Již od samého počátku však můžeme na jejích stránkách pozorovat podobné myšlenkové inspirace, které se podílely na formulaci hlavních futuristických manifestů. Tak v prvním čísle vychází Papiniho článek *Den a noc*¹⁸⁴ (Il giorno e la notte), zaměřený na problém civilizace zabíjející originalitu. Následuje článek Sofficiho *Proti slabochům*¹⁸⁵ (Contro i deboli), na jehož pozadí lze snadno vytušit Nietzscheho vliv podpořený navíc odkazem na Strindberga. Jako další příklad můžeme uvést Tavolatův článek o Weiningerovi.¹⁸⁶ Nemělo by smysl vyjmenovávat postupně článek za článkem. Výše jmenované uvádíme pouze pro představu, jak byla názorová východiska zakládajících členů redakce blízká futuristickým pozicím. I když se jednotliví autoři v rámci svých příspěvků profileovali tematicky různorodě, tento společný základ nelze popřít a uvedené myšlenky v jejich článcích rezonují po celou dobu vydávání Lacerby, ať již jen tušené nebo i explicitně pojmenované. Přesto je ze začátku Papiniho postoj vůči samotnému futuristickému hnutí velmi opatrný a poněkud skeptický. Ve třetím čísle uveřejňuje článek o významu futurismu,¹⁸⁷ ve kterém poukazuje na fakt, že hnutí nepředstavilo světu nic zvláště nového. Mezi vzory, na nichž futurismus staví, jmenuje Whitmana či Weiningera. Podstatné ovšem bylo, že tyto vzory byly nové v Itálii. Jako hlavní přínos pak Papini označuje odmítnutí adorace staleté tradice a odkaz na moderní

¹⁸⁴ PAPINI, G. Il giorno e la notte. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 1, s. 2.

¹⁸⁵ SOFFICI, A. Contro i deboli. *Lacerba*. 1913, roč. 1, č. 1, s. 3.

¹⁸⁶ TAVOLATO, I. L'anima di Weininger. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 1, s. 5.

¹⁸⁷ PAPINI, G. Il significato del futurismo. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 3, s. 22.

umělecké tendence. Zajímavé je, že jedním z nebezpečí, která v hnutí spatřuje, je jeho skupinová povaha hrozící zvrtnout se v sektářství. Není to jediný moment, kdy na tento prvek poukazuje; k diskuzi na toto téma se vrátíme zanedlouho. Důkazem rychlého sblížování obou skupin je Papiniho cesta do Říma, o níž podává zprávu již o dvě čísla později¹⁸⁸ a na kterou ho pozval Marinetti poté, co si přečetl jeho zhodnocení futurismu. Papini se tentokrát přidal k futuristické skupině, ovšem v úvodu článku zdůraznil, že nepřijal futuristické myšlenky, ale přivezl si s sebou do Říma své vlastní. V článku se dočteme nejen, jak přednáška probíhala a jak římské publikum přijalo jeho názory, ale i jak právě tato opozice proti primitivnímu davu podpořila jeho odhodlání spojit síly s futuristy za účelem kulturní osvěty a obnovy italského umění. Hned v dalším čísle *Lacerby* pak nacházíme další dva Papiniho příspěvky, z nichž jeden je ještě krátkým shrnutím římského dobrodružství¹⁸⁹ a druhý s názvem *Proti futurismu*¹⁹⁰ (*Contro il futurismo*) celé číslo otevírá. Navzdory názvu však nejde o kritiku hnutí, naopak: Papini nabízí argumenty proti nejčastějším námitkám vznášeným na adresu tohoto italského avantgardního směru. Legitimitu své obhajoby vysvětluje i faktem, že sám k hnutí nepatří. Doslova píše:

Jelikož nejsem ani futurista, ani signatář žádného z futuristických manifestů, ani autor některé z knih publikovaných v rámci řady *Poesie* – naopak jsem přímo na těchto stránkách svobodně kritizoval některé formy a postoje futurismu – mohu se klidně domnívat, že si doposud uchovávám jistou objektivitu a pokoj ducha na to, abych s klidem téměř starosvětským odpověděl na nejčastější námitky vznášené ‘váženými občany’ vůči tomuto hnutí.¹⁹¹

Po tomto úvodu následuje téměř čtyřstránková obhajoba futurismu. Papini pochopitelně nebyl jediný z členů redakce, kdo se postavil na stranu futuristů. Italo Tavalato v tomtéž čísle hájí manifest o chtíči sepsaný básnířkou

¹⁸⁸ PAPINI, G. Il discorso di Roma. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 5, s. 37. C.I.A.R., s.139.

¹⁸⁹ PAPINI, G. La risposta dei romani. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 6, s. 58.

¹⁹⁰ PAPINI, G. Contro il futurismo. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 6, s. 45.

¹⁹¹ Ibid.

Valentine de Saint-Point.¹⁹² Zároveň se časopis otevírá příspěvkům ryze futuristickým. Hned v tomto čísle, které mimochodem narostlo na celých 16 stránek, jsou publikovány také články dvou hlavních teoretiků futuristického malířství a sochařství Umberta Boccioniho¹⁹³ a Carla Carrà¹⁹⁴ spolu s Marinettiho futuristickým prozaickým textem.¹⁹⁵ O další dvě čísla dále nabízí pro změnu Soffici, obhajobu / vysvětlení principů futuristického malířství. Po počátečním odstupu tedy již v tuto chvíli můžeme říct, že na stránkách *Lacerby* pozorujeme snahu ne-li o sjednocení, tedy minimálně o intenzivní spolupráci mezi redakcí florentského časopisu a milánskou avantgardní skupinou. Zhruba od poloviny března se tak čtenáři setkávali nejen s názory a články zakladatelů, ale také s programovými dokumenty, prozaickými texty, manifesty, básněmi a dalšími příspěvky futuristů. Díky společným ideovým východiskům, na která jsme již upozornili, navíc toto spojení působí harmonicky a obě skupiny se spíš vzájemně doplní a podporují, než že by si odporovaly. K první viditelné výměně názorů došlo v říjnu 1913 v souvislosti s volbami; šlo mimochodem o první volby v Itálii se všeobecným volebním právem pro muže. Papini uveřejnil známý článek *Kašleme na politiku*¹⁹⁶ (*Fregiamoci della politica*), v němž dává průchod své deziluzi nad politickou situací v Giolittiho Itálii. Poté, co postupně okomentoval jednotlivé politické strany a zájmové skupiny, uzavírá svou úvahu slovy:

A na závěr: ze všech těchto úvah (...) vyplývá pro inteligentního člověka – to je takový, který tíhne spíš ke svobodě ducha než k majetku a marnivosti – nutnost nezabývat se tím, čemu dnes říkáme politika a nechodit 26. tohoto měsíce k volbám do parlamentu. Ať tam půjde nebo ne, věci budou dále stejné. Ať bude zvoleno o dvacet černých méně, nebo o třicet rudých více, stav politické reprezentace se tím nijak zvlášť nezmění. Změní se pár lidí a hlášek: tot' vše. (...) Nestojí za to ztrácet neděli tím, že půjdete někoho z nich volit.”¹⁹⁷

¹⁹² TAVOLATO, I. Glossa sopra il manifesto futurista della lussuria. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 6, s. 58.

¹⁹³ BOCCIONI, U. Fondamento plastico della scultura e pittura futuriste. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 6, s. 51.

¹⁹⁴ CARRÀ, C. Piani plastici come espansione sferica nello spazio. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 6, s. 53.

¹⁹⁵ MARINETTI, F. T. Adrianopoli Assedio Orchestra. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 6, s. 50.

¹⁹⁶ PAPINI, G. Fregiamoci della politica. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 19, s. 212. C.I.A.R., s. 194.

¹⁹⁷ Ibid. s. 199.

Takovýto rezignovaný postoj ovšem nemohl v žádném případě vyhovovat expanzivní a přece jen poněkud násilnější povaze futuristického hnutí, které se již od začátku hlásí i ke svým politickým ambicím. Připomeňme manifest proti tradicionalismu v Benátkách, v němž futuristé výslovně hlásají: „*Chceme připravit zrod Benátek průmyslových a vojenských, které by mohly ovládnout Jaderské moře, to velké italské jezero.*“¹⁹⁸ Marinetti reagoval ihned a jako odpověď poslal do redakce Lacerby *Politický program futurismu*¹⁹⁹ (Il programma politico futurista), který vyšel v následujícím čísle a vyzýval voliče k takové volbě, která by pomohla realizovat futuristický program. Papini jej doplnil o dovětek, ve kterém sice ocenil odhodlání futuristů, ale kde zároveň potvrdil odhodlání ponechat si svůj skepticismus. Nicméně tato drobná epizoda nijak zvlášť vztahy obou skupin nenarušila a Lacerba fungovala i nadále jako médium, skrze něž se futuristické myšlenky dostávaly k širokému okruhu čtenářů. Spolu s upoutávkami na publikace členů redakce Lacerby, případně La Voce, se v časopisu setkáváme také s reklamou na díla futuristů a jejich manifesty jsou dokonce nabízeny jako dárek k předplatnému. Zároveň můžeme pozorovat futuristický vliv na typografickou úpravu některých textů, například již dříve zmiňovaný program na rok 1914.²⁰⁰ V listopadu roku 1913 navíc zorganizovala redakce časopisu ve Florencii výstavu futuristických děl, na níž se podíleli Balla, Boccioni, Carrà, Russolo, Severini a Soffici. K významnému posunu došlo v závěru prvního ročníku, když Papini publikoval článek s názvem *Proč jsem futurista*²⁰¹ (Perché son futurista), v němž udává hlavní důvody své „konverze“, kterou zdůvodňuje slovy:

Jsem futurista, protože futurismus znamená aspiraci na širší společnost, intenzivnější činnost, umění, jež by bylo více naše, na bohatší citlivost a heroičtější myšlení. Jsem futurista, protože futurismus představuje Itálii – Itálii větší než v minulosti, více hodnou své budoucnosti a svého budoucího místa ve světě,

¹⁹⁸ Contro Venezia Passatista. In: Manifesti del futurismo, op.cit., s. 34.

¹⁹⁹ MARINETTI, F. T., BOCCIONI, U., CARRÀ, C., RUSSOLO, L. Programma politico futurista. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 20, s. 221. C.I.A.R., s. 201.

²⁰⁰ Lacerba Programma 1914. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 23, s. 265. C.I.A.R., s. 214.

²⁰¹ PAPINI, G. Perché son futurista. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 23, s. 266. C.I.A.R., s. 215.

modernější, pokrokovější, v předstihu před ostatními národy. Nejživější oheň této Itálie dnes hoří mezi futuristy a já jsem rád a chlubím se tím, že jsem se k nim přidal a setrvávám s nimi.

Kromě samotného zdůvodnění zde nacházíme také argumentaci vyvracející některé základní námitky, se kterými se s ohledem na své přilnutí k futurismu setkal. Mimo jiné píše také o Marinettim a jeho vlivu uvnitř hnutí. Vidíme, že jeho postoj se od prvního článku o futurismu, který jsme citovali výše, poněkud proměnil.

Futurismus není pruský regiment ani uzavřená škola, v níž by rozhodoval či rozkazoval jeden jediný vůdce (...) Marinetti je inteligentní muž, inovativní básník, mozek v neustálé činnosti, vynikající přítel, energický organizátor, neúnavný apoštol, avšak není ani papež, ani učitel, ani generál, ani žárlivý prorok, ani despota, ani šéf.

Tento postoj nicméně Papinimu nevydrží a do ukončení publikace *Lacerby* dozná ještě dalších proměn, jak uvidíme dále.

V posledním čísle prvního ročníku pak nacházíme záznam z futuristického večera, pořádaného ve Verdiho divadle ve Florencii 12. prosince 1913.²⁰² Večerem provázel Marinetti a publikum bylo seznámeno jak s uměleckým, tak se společenským programem futurismu. Druhý ročník *Lacerby* začíná tedy v duchu blízké spolupráce, k hnutí se hlásí kromě Palazzeschiho, který zprostředkoval první sblížení po předchozích konfliktech sahajících ještě do doby před vznikem časopisu, i Papini, Soffici a Tavolato, tedy všichni zakládající členové. Palazzeschi navíc v druhém čísle publikuje svůj vlastní futuristický manifest.²⁰³ Ovšem už ve čtvrtém čísle, tedy již v polovině února, dochází k první velké roztržce. Papini uveřejňuje článek *Kruh se uzavírá*²⁰⁴ (*Il cerchio si chiude*), ve kterém uvažuje o vývoji umění a myšlení. V umění identifikuje návrat k realitě, zatímco filozofie v podobě pragmatismu opouští sféru čisté myšlenky a navrácí se k akci, k samotné

²⁰² Redakce, Grande Serata Futurista. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 24, s. 281. C.I.A.R., s. 223.

²⁰³ PALAZZESCHI, A. Il controllatore, Manifesto futurista. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 2, s. 17. C.I.A.R., s. 244.

²⁰⁴ PAPINI, G. Il cerchio si chiude. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 4, s. 49. C.I.A.R., s. 262.

neproměněné skutečnosti, „*lyrická či racionální proměna věcí je nahrazována věcmi samotnými*“. Na jeho článek reaguje hned v příštím čísle Boccioni²⁰⁵ a argumentuje tím, že ve futuristickém malířství je skutečnost přetvářena v syntéze a deformaci dynamické abstrakce. Nicméně problém ani tak nevidí v neporozumění malířským principům jako spíš v tom, že takové úvahy nejsou hodny Papiniho a Lacerby jakožto futuristického časopisu. Vůči této výtce se v následujícím čísle opět ohrazuje Papini²⁰⁶ s tím, že když se přidával k futuristickému hnutí, netušil, že tím vstupuje do jakési církve. Vede sice dialog i s ohledem na původní předmět sporu, jímž je nejnovější vývoj v moderním umění (zde zmiňuje svůj rozhovor s Picassem, který se týkal právě využití materiálů v kubistických dílech), avšak hlavní polemika se točí kolem práva na vlastní názor, přestože není zcela shodný s futuristickým kánonem. Tato konkrétní výměna názorů zde končí, ale jisté pokračování můžeme nalézt hned v následujícím čísle. Marinetti zde publikuje článek,²⁰⁷ ve kterém se ohrazuje vůči napodobitelům futurismu, které obviňuje ze zništění zneužívání futuristické značky. Definiuje například přesné parametry, které má splňovat futuristický večer, a na závěr dokonce píše:

Jsou a budou přijati a v řídící skupině zůstanou pouze ti futuristé, kteří, třeba i mladí a neznámí, prokážou futuristickou tvůrčí sílu, ducha a agresivní svaly, nadšenou víru ve futuristické manifesty a v nás, zakladatele futurismu.

Toto už bylo značně v rozporu s tím, jak Marinettiho jen pár měsíců předtím hájil Papini. Také v průběhu toho samého měsíce Palazzeschi, který od začátku fungoval jako spojovací článek mezi oběma skupinami, posle Prezzolinimu z Paříže telegram, v němž ho výslovně žádá, aby v *La Voce* uveřejnil, že „*počínaje dneškem nemám už s futurismem nic společného, a pokud by Marinetti použil mé jméno ve spojení s tímto hnutím, bude tak činit bez mého vědomí*“. ²⁰⁸

²⁰⁵ BOCCIONI, U. Il cerchio non si chiude. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 5, s. 67. C.I.A.R., s. 268.

²⁰⁶ PAPINI, G. Cerchi aperti. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 6, s. 83. C.I.A.R., s. 280.

²⁰⁷ MARINETTI, F. T. Gli sfruttatori del futurismo. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 7, s. 106.

²⁰⁸ Citováno podle: Marinetti e il futurismo a Firenze: qui non sic anta al modo delle rane: [catalogo della mostra, Biblioteca nazionale Centrale di Firenze, 19 dicembre-21 gennaio 1995] / Ministero per I Beni Culturali e Ambientali; mostra e catalogo a cura di Gloria Manghetti, Roma: De Luca, 1994. s.19.

Rozchod s futurismem tedy následoval jen krátce po otevřeném přiznání se k němu. Neznamená to však, že by se na stránkách Lacerby přestaly objevovat futuristické články. Příspěvky k teorii futurismu vycházely v časopisu ještě do konce léta. V posledním čísle pak Papini a Soffici shrnuli toto futuristické dobrodružství do článku *Futurismus a Lacerba*.²⁰⁹ K tématu futurismu se pak vrátili ještě jednou, aby vysvětlili rozdíl mezi futurismem a marinettismem.²¹⁰ Píší:

Rozumí se tedy, že výše jmenovaní umělci a myslitelé – mezi nimiž jsme my tři – jsou a zůstanou futuristy a že všichni, kteří teprve přijdou a budou se řídit instrukcemi a vzorem Marinettiho, mají být pro přesnost nazýváni marinettisty. Lacerba je tedy tvořena futuristy a zůstane v této futuristické linii, (...) a ponechává si proto veškerou svobodu úsudku vůči Marinettimu a marinettismu.

V tomto smyslu můžeme také uzavřít podkapitolu věnovanou otázce, zda a nakolik byla Lacerba futuristickým časopisem a jaký byl vztah jejích zakladatelů k této italské avantgardě. Můžeme říct, že obě skupiny, jak redakci florentského časopisu, tak Marinettiho a jeho milánské spolupracovníky, spojovalo podobné východisko. Zatímco však Papini a ostatní členové Lacerby chtěli dosáhnout obnovy společnosti a hledali prostředky a způsoby, jak tohoto cíle dosáhnout, Marinetti se svými druhy se od tohoto původního cíle odchýlili a usilovali primárně o realizaci vlastního hnutí, aniž by připouštěli cokoli, co se od jejich původní myšlenky lišilo. Výstižně tento vztah vyjádřil Giuseppe Prezzolini ve své odpovědi na dopis Carla Carrà: „*Papini a Soffici se dnes vracejí ke svému počátečnímu postoji, který dle mého mínění neměli nikdy opustit, totiž k sympatii k futurismu, aniž by se však zamíchali mezi futuristy.*“²¹¹

²⁰⁹ Futurismus a Lacerba. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 24, s. 323 C.I.A.R., s. 343.

²¹⁰ PALAZZESCHI, A., PAPINI, G., SOFFICI, A. Futurismo e Marinettismo. *Lacerba* 1915, roč. 3, č. 7, s. 49. C.I.A.R., s. 363.

²¹¹ PREZZOLINI, G. Risposta a Carrà futurista. *Lacerba* 1915, roč. 3, č. 3, s. 23.

3. 3. 5. Analýza tematických okruhů

Představili jsme program *Lacerby* a analyzovali jsme její vztah k futurismu. Že to byl vztah komplikovaný, lze usuzovat už ze samotného faktu, jak často se téma futurismu na stránkách časopisu objevovalo a jak často bylo komentováno. Přesto by bylo velkým ochuzením soustředit v souvislosti s *Lacerbou* pozornost pouze tímto směrem. Jaká byla šíře témat, která florentský časopis přinesl svým čtenářům, si ukážeme v následující části věnované analýze tematických okruhů.

Již v úvodu jsme zmínili, že motivací ke vzniku časopisu bylo přání dát více prostoru umění, které nenacházelo dostatečnou podporu v *Prezzoliniho La Voce*. Zároveň již z prvních programových bodů velmi silně vyplývá snaha o obnovu italské společnosti. Není tedy nijak překvapivé, že právě tyto oblasti tvořily hlavní obsah. Umění je reprezentováno jak teoretickými texty, tak konkrétními ukázkami. V případě společenských témat můžeme obsah dále rozdělit na oblast morálky a politiky, přičemž v závěrečné fázi působení časopisu je nejvíce prostoru věnováno problematice světové války.

Umění

Jedním z hlavních záměrů nového časopisu bylo pomoci italské veřejnosti překonat propast zaostalosti, která ji dělila od moderního umění, jak se vyvíjelo v ostatních evropských státech. Články zabývající se uměním tak často měly edukační charakter. Postupně, zvláště s posilujícím sblížením se s futuristy, přibýly rovněž příspěvky programového charakteru a manifesty. Teorie byla doplněna i praktickými ukázkami.

Patrně největší pozornost byla věnována oblasti výtvarného umění. Od druhého do čtvrtého čísla byl po částech publikován *Sofficiho* text o kubismu.²¹² Nejde čistě o výklad zrození a principů tohoto francouzského výtvarného směru. *Soffici* také shrnuje nejčastější námitky a nepochopení a nabízí protiargumenty. Jistá kritika a polemika nesměruje ani tak proti stylu samotnému jako spíše proti italským kritikům, kteří nebyli schopni modernost a význam kubismu docenit. *Sofficiho* pozornosti samozřejmě nemohl uniknout

²¹² SOFFICI, A. Cubismo e oltre. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 2, s. 10., č. 3, s. 18 a č. 4, s. 30. C.I.A.R., s. 125.

ani futurismus,²¹³ ke kterému se opakovaně vracel ve svých deníkových zápiscích. I zde se snaží nejen vysvětlit základní principy, ale opět také argumentuje proti jeho nepochopení. Sofficiho práce věnovaná kubismu a futurismu následně vyšla jako samostatná publikace a ještě před koncem roku se dočkala dokonce druhého vydání. Kromě těchto dvou směrů se ovšem ve svých příspěvcích věnoval i dalším umělcům a problému moderního umění²¹⁴ a jeho recepcce obecně. Asi bez nadsázky lze říct, že v podstatě působil jako tlumočník moderních výtvarných tendencí. Soffici pochopitelně nebyl jediný, kdo se tematice výtvarného umění věnoval. Počínaje šestým číslem se na stránkách *Lacerby* objevovaly texty futuristické výtvarné teorie, které čtenářům představily koncept plastičnosti, nové pojetí prostoru a působení těles v něm. Hlavními přispěvateli byli Boccioni²¹⁵ a Carrà.²¹⁶ Mezi futuristickými přispěvateli byl také Antonio Sant'Elia, který přispěl svým manifestem futuristické architektury.²¹⁷ Již u části věnované programovým prohlášením jsme uvedli, že od druhého ročníku vycházela *Lacerba* na jiném papíru, který umožňoval tisk ilustrací a reprodukcí. Čtenáři tak měli možnost seznámit se přímo i s konkrétními ukázkami díla moderních umělců. Ve své osvětové činnosti byla ovšem redakce *Lacerby* ještě aktivnější a zorganizovala také výstavu futuristických umělců, která byla zahájena 25. listopadu 1913 ve Florencii.

Další oblastí, která tvořila nemalou část obsahu *Lacerby*, byla literatura. Asi nikterak nepřekvapí, že i zde se setkáváme s především futuristickou teorií, a to přímo z pera jejího zakladatele. Marinetti v *Lacerbě* publikoval například výklad k manifestu futuristické literatury²¹⁸ nebo manifest

²¹³ Např. SOFFICI, A. Teoria del movimento nella plastica futurista. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 8, s. 77; nebo SOFFICI, A. Il soggetto nella pittura futurista. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 1, s. 7.

²¹⁴ Za všechny jmenuje alespoň: SOFFICI, A. Materia plastica. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 3, s. 43.

²¹⁵ Např. BOCCIONI, U. Per l'ignoranza italiana, Sillabario pittorico. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 16, s. 179; nebo BOCCIONI, U. Moto assoluto + moto relativo = Dinamismo. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 6, s. 90.

²¹⁶ CARRÀ, C. Da Cézanne a noi futuristi. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 10, s. 99; nebo CARRÀ, C. Costruzione spaziale. Simultaneità di ritmi. Deformazione dinamica. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 4, s. 53.

²¹⁷ SANT'ELIA, A. L'architettura futurista. Manifesto. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 15, s. 228. C.I.A.R., s. 315.

²¹⁸ MARINETTI, F. T. L'immaginazione senza fili e le parole in libertà. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 12, s. 121. C.I.A.R., s. 173.

futuristického divadla.²¹⁹ Vedle samotné teorie však časopis přináší také ukázky futuristické poezie a prózy. Jakkoli jsou dnes tyto texty těžko čitelné a překonané, jsou tedy důkazem slepé uličky, ve které futurismus ve své literární podobě uvíznul, je jistě zajímavé porovnat proklamované principy s jejich konkrétními realizacemi. Svým způsobem jsou textově zajímavější samotné manifesty než futuristická literární díla. V oblasti literatury ovšem Lacerba přináší i jiné texty, které nespadají do kategorie futuristické tvorby. Kromě prozaických skic například ve formě deníkových zápisků, jak jsme je již zmínili u Sofficima, nabízí také poetické texty jak svých zakladatelů, především Palazzeschiho a Papiniho, tak také nových básníků, z nichž někteří po ukončení činnosti Lacerby pokračovali dále v *La Voce* a dalších časopisech. Tak se díky tomuto aktivnímu florentskému intelektuálnímu jádru mohla italská veřejnost seznámit například s Camillem Sbarbarem či Dinem Campanou a Ungarettim.

Na tomto místě je třeba zmínit také příspěvky zahraniční, přičemž zvláštní místo patří Maxi Jacobovi, kterého ke spolupráci na časopisu přivedlo přátelství se Sofficim, a Guillaume Apollinairovi. Ten do okruhu Lacerby vstoupil na základě svého zájmu o futurismus. Díky Apollinairově krátké spolupráci s představiteli italské avantgardy se kánon jejích teoretických děl rozrostl i o manifest *Futuristické Antitradice*²²⁰ (*L'Antitradizione futurista*). Kromě manifestu byly v Lacerbě otištěny i některé jeho básně. Italská literární kritika v Lacerbě více méně chybí. Tam, kde je zmíněna, je spíše sama kritizována, ovšem bez toho, aby autoři sami nabídli nějakou konkrétní alternativu či přístup. Poněkud systematictěji k tomuto tématu přistoupil ve svých článcích De Robertis²²¹. Vzhledem k pohnuté politické situaci roku 1915 už však pro toto téma není prostor. On sám navíc tou dobou již působí jako šéfredaktor *La Voce*.

Poslední oblastí, kterou zde zmíníme, je hudba. Hlavní pozornost přitom byla věnována futuristické hudební teorii, a to především prostřednictvím

²¹⁹ MARINETTI, F. T. Il teatro di varietà. Manifesto futurista. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 19, s. 209.

²²⁰ APOLLINAIRE, G. L'antitradizione futurista. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 18, s. 202. C.I.A.R., s. 192.

²²¹ Např. DE ROBERTIS. Striglia *Lacerba* 1915, roč. 3, č. 8, s. 63. C.I.A.R., s. 368; nebo DE ROBERTIS. Zuccheriera. *Lacerba* 1915, roč. 3, č. 10, s. 78 C.I.A.R., s. 370.

dvou autorů, kterými byli Luigi Russolo a Francesco Balilla Pratella. Čtenářům Lacerby představili jednak futuristické pojetí hudby²²² a zároveň publikovali několik příkladů její notace. Krátkou zprávu připravil ve spolupráci s Russolem také Marinetti, když informoval o úspěchu, který slavili futurističtí hudebníci v Londýně.²²³

Společnost a morálka

Velkým tématem Lacerby byla bezpochyby společnost. Poukázali jsme již na vliv Nietzscheho filozofie,²²⁴ a tedy i na polemický charakter vztahu ke společnosti a jejím hodnotám. V prvním čísle, jímž časopis vstupuje do italského kulturního dění, publikuje Papini článek,²²⁵ v němž kritizuje konformitu společnosti, přičemž poukazuje na modely, které si jako jediné zachovávají svou přirozenost a originalitu – přírodní národy, děti, zločinci, blázni a géniové. Rozum, praktičnost a potřeba pořádku potlačují přirozenost člověka a nutí ho vtěsnat se do stanovených společenských norem. Tím ho však připravují o část jeho životní podstaty, která pak ožívá alespoň ve snu a jejímiž charakteristikami jsou svoboda a tvořivost. Na závěr shrnuje svou úvahu takto:

Abychom si rozuměli: my podporujeme prvního člověka proti tomu druhému – jsme na straně divochů, dětí, delikventů, bláznů a géníů proti všem civilizovaným, dospělým, starým, morálním, moralistům, moudrým, rozumným a normálním. A rádi bychom v některých z té druhé skupiny znovu vynesli na světlo svobodnou a tvůrčí duši těch prvních – chtěli bychom nad aktuální vládou rozumu ustanovit věčnou vládu snu.

Zajímavé je, že když Papini v závěru formuluje pointu článku, hovoří v množném čísle. Můžeme tedy usuzovat, že se jedná o postoj společný celé skupině kolem Lacerby, který je takto také představen čtenářům. Tento úvod

²²² Např. RUSSOLLO, L. Grafia enarmonica per gli intonarumori futuristi. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 5, s. 74. C.I.A.R., s. 272, a BALILLA PRATELLA, F. Gl'intonarumori nell'orchestra. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 10, s. 151.

²²³ MARINETTI, F. T., RUSSOLO, L. a PIATTI, U. Gl'intonarumori futuristi trionfano a Londra. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 14, s. 218.

²²⁴ Např. SOFFICI, A. Giornale di bordo. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 2, s. 14.

²²⁵ PAPINI, G. Il giorno e la notte. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 1, s. 2.

je dále doplněn a specifikován dvěma Sofficiho články²²⁶, v nichž poukazuje na pokrytectví soudobé měšťanské morálky a na škodlivost křesťanského soucitu se slabými. Tuto orientaci si Lacerba podrží až do konce. Soffici se dále k tématům společnosti a morálky vyjadřoval především prostřednictvím svých *Deníkových zápisků*, které tvořily nepravidelnou, ale častou rubriku časopisu. Celými články se k tématu společnosti vracel později jen zřídka a z velké části se týkaly situace před vstupem Itálie do světové války. Papini se k tématu morálky a hodnot vracel opakovaně, aby je ukázal v jiném světle a zpochybnil je. Mezi tématy nacházíme např. úctu k zemřelým, mezigenerační vztahy či pokrytecky proklamovanou lásku k bližnímu. Rozruch vyvolal hlavně článek,²²⁷ ve kterém spekuluje o životě Ježíše Nazaretského před zahájením jeho veřejného působení. Opírá se především o fakt, že evangelisté o této části Ježíšova života mlčí. Papini nabízí hypotézu, že to byl běžný hříšný člověk, navíc s prchlivou zlostnou povahou, a snaží se tyto úvahy doložit úryvky z Písma a z apokryfů. Pro italskou společnost, zvláště pak pro katolickou církev, to bylo naprosto nepřijatelné zpochybnění dogmatu a Lacerbě článek vynesl soudní a církevní proces. Když sledujeme tyto Papiniho články, vyplývá z nich spíš než vůle znesvětit nedotknutelné hodnoty snaha uchopit je nově a oproštěně od předsudků. Na prvním místě jsou to úvahy provokující k zamyšlení, k vzbuzení reakce a diskuze. O tom, že tato snaha často končila nepochopením, svědčí další články, které na situaci reagují. Papini si v nich stěžuje na nedostatek inteligentních protivníků²²⁸ a nemožnost uvažovat svobodně bez nutného konfliktu s omezeností veřejných autorit²²⁹. Při pohledu na italskou společnost vidí nutnost revoluce, která je dle něj přirozeně propojená s tradicí. V článku nazvaném *Nutnost revoluce*²³⁰ (Necessità della rivoluzione) identifikuje pět hnutí s potenciálem revolučních změn. První je dle něj ekonomicko-sociální hnutí syndikalismu, druhým je politické nacionální hnutí, třetí je filozofický pragmatismus, čtvrté je

²²⁶ SOFFICI, A. Contro i deboli. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 1, s. 3, a SOFFICI, A. (Pecori Agnello) Razzi. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 1, s. 4.

²²⁷ PAPINI, G. Gesù peccatore. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 11, s. 110.

²²⁸ Např. PAPINI, G. Cercan si nemici intelligenti. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 7, s. 72, C.I.A.R., s. 155.

²²⁹ PAPINI, G. Lacerba sotto processo. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 13, s. 133.

²³⁰ PAPINI, G. Necessità della rivoluzione. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 8, s. 73. C.I.A.R., s. 157.

modernistické hnutí v církvi a pátým je umělecké hnutí futuristů. Snahou Lacerby je přitom přispět k uspořádání blízké destrukce, aby po ní mohla být vytvořena společnost dokonalejší. Jak uvidíme za chvíli, v tomto ohledu Lacerba uspěla. Kromě uvedených témat nacházíme mezi Papiniho příspěvky samozřejmě i ty spojené s futuristickými akcemi. Patří sem jeho kritika Croceho, Říma a křesťanství pronesená v rámci jeho prvního futuristického večera v Římě²³¹ ve společnosti Marinettiho a dalších futuristů a dále proslov proti Florencii,²³² pronesený u příležitosti velkého futuristického večera ve Verdiho divadle. Člověkem, který bral na stránkách Lacerby soudobé morální hodnoty útokem, byl jednoznačně Tavolato. Pro představu uvádíme názvy alespoň několika jeho článků: *Proti sexuální morálce*,²³³ *Chvála prostituce*,²³⁴ *Rouhání proti demokracii*²³⁵.

Politika

Další oblastí mezi tématy zabývajících se společností byla politická situace země. Už jsme zmínili pesimistický postoj, který vůči italské politické scéně zaujal Papini a jenž zavedl příčinu k první výměně názorů mezi ním a Marinettim. Podobně laděný je i další Papiniho článek,²³⁶ který se věnuje povstáním, k nimž v Itálii došlo v červnu 1914. Situace dle něj vyžadovala změnu, ale Itálii chyběl potenciál pro rozhodnou akci, která by dokázala změnu nastolit. Futuristé sice přišli s politickým manifestem a agitací, ale ve skutečnosti nenavrhli žádný politický program. I v této oblasti se omezili na slogany a hesla propagující válku a koloniální expanzi, ale program byl příliš vágní na to, aby mohl situaci výrazněji ovlivnit.

Válka

Svou úlohu ve věci politiky spatřoval Papini především v intelektuálním rozlišování a informování veřejnosti. Příležitost k uskutečnění této role přišla s vypuknutím světové války. První články reflektující vypuknutí světového

²³¹ PAPINI, G. Il discorso di Roma. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 5, s. 37, C.I.A.R., s. 139.

²³² PAPINI, G. Contro Firenze. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 24, s. 284, C.I.A.R., s. 230.

²³³ TAVOLATO, I. Contro la morale sessuale. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 3, s. 27.

²³⁴ TAVOLATO, I. Elogio della prostituzione. *Lacerba* 1913, roč. 1, č. 9, s. 89.

²³⁵ TAVOLATO, I. Bestemmia contro democrazia. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 3, s. 44.

²³⁶ PAPINI, G. I fatti di giugno. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 12, s. 177, C.I.A.R., s. 301.

válečného konfliktu shodně ukazují přesvědčení redakce, že Itálie by měla vyjít z neutrality a podpořit Anglii. Soffici ve svém článku²³⁷ upozorňuje na fakt, že ne všichni opěvují válku pro ni samotnou, přesto není možné zachovat mír za cenu neutrality, na kterou by Itálie mohla jediné doplatit. V září 1914 uveřejňuje redakce *Prohlášení*²³⁸ (Dichiarazione), ve kterém žádá vládu, aby podnikla kroky proti dřívějším spojencům Itálie, dále aby došlo k definitivnímu sjednocení Itálie a připojení i těch území, která doposud zůstala mimo její hranice, a konečně aby byla co nejdříve přehodnocena zahraniční politika království. V následujícím čísle vychází *Výzva*²³⁹ (Apello), v níž se redakce obrací na občany, aby důrazně požadovali vystoupení Itálie z Trojspolku, ukončení neutrality, vyhlášení války Rakousku-Uhersku a změnu politické orientace ve prospěch zemí Trojdohody. Lacerba zahájila intenzivní kampaň pro vstup Itálie do války, v rámci níž publikovala články Papiniho, Sofficiho i Palazzeschiho. Nadšeným propagátorem byl především Papini, ostatní si udržovali rezervovanější postoj. Jak doba postupovala a vyjednávání na nejvyšší politické úrovni naznačovala, že by se situace mohla změnit, posiluje i odhodlání ostatních členů. Argumenty v člancích se opírají především o silné antipatie vůči německy mluvícím zemím a kulturám a nutnost změny orientace zahraniční politiky. Nejsilnější důraz však tkví ve válce jako očistě, která přinese lepší budoucnost. Ačkoli měla válka v italské společnosti menšinovou podporu, přispěla činnost intelektuálních kruhů nemalou měrou ke konečnému rozhodnutí politiků přidat se na stranu Dohody. Tento krok je na stránkách Lacerby vítán s nadšením. Soffici naposledy zdůrazňuje nutnost porazit německou kulturu²⁴⁰, Papini se loučí článkem *Vyhráli jsme!*²⁴¹ a Palazzeschi zvoláním “Ať žije válka!”²⁴²

²³⁷ SOFFICI, A. Per la guerra. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 17, s. 253.

²³⁸ Lacerba Dichiarazione. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 19, s. 265. C.I.A.R., s. 326.

²³⁹ Lacerba Apello. *Lacerba* 1914, roč. 2, č. 20, s. 273, C.I.A.R., s. 328.

²⁴⁰ SOFFICI, A. Memento. *Lacerba* 1915, roč. 3, č. 22, s. 163, C.I.A.R., s. 399.

²⁴¹ PAPINI, G. Abbiamo vinto! *Lacerba* 1915, roč. 3, č. 22, s. 161, C.I.A.R., s. 394.

²⁴² PALAZZESCHI, A. Evviva questa guerra. *Lacerba* 1915, roč. 3, č. 22, s. 162, C.I.A.R. s. 398.

3. 3. 6. Ukončení časopisu

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že Lacerba neukončila svou činnost ani na základě vyčerpání tvůrčích sil svých zakladatelů, jako tomu bylo v případě Leonarda, ani v důsledku krize redakční či finanční jako Rinnovamento. Konec byl sice také náhlý, ale vzhledem ke skutečnosti, že časopis vycházel jako týdeník, bylo snazší na aktuální situaci reagovat flexibilně a čtenářům ji vysvětlit. Rozhodnutí redaktorů navíc vychází z vnějších událostí a případný vstup Itálie do první světové války byl jistě jednou z pravděpodobných možností, na kterou se nejen připravovali, ale za kterou sami bojovali. V závěrečném článku, ve kterém se Papini se čtenáři loučí, shrnuje svůj postoj takto:

Lacerba byla nejnovější a největší explozí italského ducha těchto dní. Neopouštíme proto své dílo. Znovu se k němu vrátíme s novými silami, aniž bychom cokoli popřeli, a doufáme, že mnoho toho ještě přidáme. Toto není sbohem, ale pouze pauza, přestávka. (...) Se všemi známými i neznámými přáteli, kteří nás sledovali a podporovali, se opět sejdem zde, na tomto stejném místě, den po válce.²⁴³

Tento slib však Papini nedodržel. Po válce již činnost Lacerby obnovena nebyla.

²⁴³ PAPINI, G. Abbiamo vinto! *Lacerba* 1915, roč. 3, č. 22, s. 161, C.I.A.R., s. 397.

3. 4. La Voce

Místo vydávání: Florencie

První číslo: 20. prosince 1908

Poslední číslo: 31. prosince 1916

Periodicita: týdeník: roč.1, č.1 – roč.5, č. 52

čtrnáctideník: roč. 6, č. 1 – roč. 7, č. 10

měsíčník: roč. 7, č. 11 – roč. 8, č. 11-12

3. 4. 1. Motivace vzniku časopisu

Necelý rok a půl po ukončení vydávání časopisu Leonardo představili Papini s Prezzolinim veřejnosti první číslo časopisu La Voce. To bylo výsledkem přehodnocení původních závěrů jejich filozofického bádání, prezentovaných v Leonardu, a vzešlo z reflexe, kterou v posledním čísle časopisu slibovali. Nový časopis dosvědčuje, že ze svého prvotního nadšení nikterak neslevili, ale naopak je rozšířili o nový rozměr. Za vznikem La Voce tak stojí v první řadě přesvědčení, že duševní život je také životem etickým a praktickým. Záměrem je tedy veřejnosti překládat i otázky ryze praktického charakteru týkající se života společnosti, nadále ovšem reflektované z pozice intelektuální, náboženské a umělecké.²⁴⁴ Ani zde nepůjde o ryze objektivní přístup k těmto problémům. Tak jako jsme u Leonarda pozorovali myšlenkové proudy optikou redaktorů, bude tomu i v případě La Voce. Je zde však jeden podstatný rozdíl, totiž snaha poskytnout prostor i názorům odlišným. La Voce se měla stát platformou pro diskuzi o společenských otázkách nejen ve smyslu mnoha vrstev konkrétních témat, od umění přes filozofii po politiku či školství, ale také v plné šíři přístupů k těmto problémům.

Jakými způsoby se La Voce pokoušela oslovit a vychovávat veřejné mínění? Byla to hlavně samotná témata časopisu, která se snažila lidem přiblížit nové podněty vyskytující se v evropské kultuře a postupně se prosazující i v Itálii. V první řadě šlo totiž právě o rozšíření povědomí o moderní kultuře a umění a jejich prostřednictvím o vzdělávání široké

²⁴⁴ PREZZOLINI, G. Al lettore. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 9, s. 33, C.I.A.R., vol. 3, s. 93.

veřejnosti v hodnotách potřebných pro intelektuální a společenský rozvoj země. Prezzoliniho úmysl rozšířit časopis tak není jen cílem ekonomickým a profesionálním, ale především zájmem vzdělávacím²⁴⁵, v čemž můžeme pozorovat spojitost s předchozím časopisem a jakousi konstantu v působení obou hlavních představitelů. Přesto tento edukativní charakter není jediný. Prezzoliniho úsilí o rozšíření kompetentního okruhu intelektuálů souvisí s další problematikou. V článku *Politika časopisu Voce* (La politica della Voce)²⁴⁶ z 30. listopadu 1911, pod kterým je podepsána redakce, se píše, že jedním z důvodů vzniku časopisu byl i problém malého vlivu představitelů italské inteligence na národní politiku. Například obchodníci či řemeslníci si dokázali díky spojení do skupin s větším vlivem zajistit některé výhody a přímým způsobem tak ovlivňovat aktuální národní situaci. Naproti tomu intelektuálové, kteří díky svému vzdělání a znalostem dokáží lépe zhodnotit momentální situaci a dohlédnout i za krátkodobé horizonty, si tento vliv nebyli schopni získat. Důvod tohoto neúspěchu vidí redakce La Voce především v jasném rozdělení, které existovalo v Itálii mezi politikou a kulturou. Jedním z cílů časopisu tedy bylo i překlenutí této propasti.

Kromě jednotlivých článků vyjadřujících se k uměleckým či společenským otázkám nabízí redakce čtenářům k těmto otázkám i řadu komentářů a vyjádření. Tyto komentáře bývají často dosti kritického rázu, zvláště týkají-li se italské politické scény²⁴⁷ či problémů vyskytujících se ve společnosti a v kultuře.²⁴⁸ Jsou zde ale i články vyjadřující jednotný postoj redakce (nebo alespoň její větší části) týkající se zásadních otázek celonárodního charakteru, které se snaží o zaujetí objektivního stanoviska. Do této kategorie patří především články o válce v Libyi²⁴⁹.

²⁴⁵ PREZZOLINI, G. Cari amici della Voce. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 4, s. 491, C.I.A.R., vol. 3, s. 282.

²⁴⁶ La Voce. La politica della Voce. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 48, s. 697, C.I.A.R., vol. 3, s. 393, a Antologia, vol. 1, s. 266.

²⁴⁷ Například Commento alle elezioni. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 15, s. 57, Antologia, vol. 1, s. 85; L'annata triste. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 34, s. 635, C.I.A.R., vol. 3, s. 368.

²⁴⁸ Srov. například články v rubrice Caratteri.

²⁴⁹ Například články Perché non si deve andare a Tripoli. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 33, 35, 36, s. 631, 639, 643, C.I.A.R., vol. 3, s. 350.

3. 4. 2. Programová prohlášení a jejich vývoj v době trvání časopisu

Hlavní programové prohlášení nového časopisu formuloval Giuseppe Prezzolini v článku *Náš slib* (*La nostra promessa*) uveřejněném ve 2. čísle prvního ročníku 27. prosince 1908:²⁵⁰

...slibujeme, že budeme čestní a upřímní. (...) Domníváme se, že Itálii je více zapotřebí charakteru, upřímnosti, otevřenosti, vážnosti než inteligence a ducha. Co chybí, není mozek, ale hřešíme, protože jej používáme pro záměry povrchní, vulgární a nízké. (...) My silně cítíme etický rozměr intelektuálního života. (...) Máme chuť pustit se do práce. Zavazujeme se však, že budeme udržovat odstup od některých společenských hnutí komplikovaných ideologiemi, jako modernismus a syndikalismus; bez přehnané touhy po novotách budeme informovat o tom nejlepším, co se děje v zahraničí; budeme navrhopvat reformy a zdokonalení veřejným knihovnám; budeme se zabývat morální krizí na italských univerzitách; budeme upozorňovat na díla hodná četby a komentovat nízkosti současného života (společnosti).

V uvedeném úryvku vidíme Prezzoliniho slovy vyjádřeno, co již bylo řečeno výše. *La Voce* totiž neměla být jen časopisem, který chce vzdělávat veřejnost prostřednictvím šíření nových kulturních, uměleckých a vědeckých teorií, ale i časopisem, jehož cílem by bylo:

...věnovat se praktickým problémům, jež nacházejí odezvu ve světě intelektuálním, náboženském a uměleckém; reagovat na rétoriku Italů a přimět je k přímé konfrontaci s jejich společenskou situací.²⁵¹

Od začátku v něm tak můžeme sledovat tyto dvě hlavní tematické linie – umělecko-kritickou a společensko-praktickou. Přesvědčení jeho zakladatelů přitom bylo, že tyto linie nestojí vedle sebe jako dva samostatné celky, ale že jsou vzájemně propojeny a doplňují se. Poměr jejich zastoupení v rámci časopisu se vyvíjel a teprve s odchodem

²⁵⁰ PREZZOLINI, G. *La nostra promessa*. *La Voce* 1908, roč. 1, č. 2, s. 5, Antologia, vol. 1, s. 65.

²⁵¹ PREZZOLINI, G. *Al lettore*. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 9, s. 33, C.I.A.R., vol. 3, s. 94.

Giuseppe Prezzoliniho z vedení jednoznačně převládla umělecko-kritická rovina.

Proměny programového prohlášení v době trvání časopisu

První definice časopisu bude pochopitelně v průběhu jeho vydávání opakovaně zkoumána a doplňována. Na závěr prvního ročníku napíše Prezzolini *Relaci za první rok La Voce*²⁵² (*Relazione del primo anno della Voce*), ve které v podstatě zopakuje prvotní záměr a zkonstatuje úspěšnost v jeho naplnění. O rok později předkládá relace nový a rozšířený pohled,²⁵³ kde se nabízejí nové charakteristiky působení časopisu, které ho také odlišují od ostatních periodik. La Voce je zároveň *organizačním centrem* pro výstavy, publikace, setkání apod. (například výstavy impresionistů a Medarda Rossa, kongres na téma sexuality, publikace *Quaderni della Voce* atd.); *kulturním centrem*, které zprostředkovává jak informativní články, tak i průzkum kulturního života v italských městech; a na závěr *centrem boje a kritiky*. Prezzolini sám považuje za nejdůležitější první bod, protože zde okruh La Voce vstupuje do nejtěsnějšího kontaktu s životem Itálie, zde je jeho práce nejkonstruktivnější a na zcela praktické rovině.²⁵⁴

K dalšímu důležitému posunu dojde na konci roku 1912, kdy v článku *Jak budeme dělat La Voce*²⁵⁵ (*Come faremo La Voce*) upozorňuje na důležitou změnu – zařazení konkrétních ukázek z děl spisovatelů, ale i malířů či sochařů. Čím je tato změna tak významná? Abychom mohli správně odpovědět, musíme se nejdříve vrátit zpět k první Relaci, kde Prezzolini vysvětluje kritéria výběru článků. Píše doslova:

„Především jsem vyloučil každý čistě umělecký text (...) a skoncoval jsem tak se zvykem všech týdeníků, které v Itálii vycházely a vycházejí. Ne snad pro neopodstatněné, ba směšné, pohrdání toho, kdo píše tuto prozaickou relaci, ale

²⁵² PREZZOLINI, G. *Relazione del primo anno della Voce*. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 48, s. 201, *Antologia*, vol. 1, s. 133.

²⁵³ PREZZOLINI, G. *Relazione dell'anno 1910*. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 55, s. 478, *Antologia*, vol. 1, s. 199.

²⁵⁴ *Ibid.* s. 201.

²⁵⁵ PREZZOLINI, G. *Come faremo La Voce*. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 45, s. 925, C.I.A.R., vol. 3, s. 489 a část v *Antologia*, vol. 1, s. 320.

pro vysoké pojetí umění, pro ono přísné a velké pojetí, které nás nutí ke kritice současného uměleckého projevu.“²⁵⁶

Můžeme tedy říci, že v průběhu prvního ročníku se Prezzolini schválně vyhýbal publikování ukázek z literárních děl především proto, že celkový přístup k italské literární tvorbě považoval za nekritický. Ve stejném článku dále dokonce píše, že umění je každý týden, dokonce každý den uráženo neschopnými a marnými snahami italských literátů.²⁵⁷ Raději než vlastní literární texty publikuje kritiky, eseje, úvahy, které mají na jedné straně vychovávat k pozornějšímu přístupu k uměleckým textům a na druhé straně mají mladé autory vést k větší sebekritice.²⁵⁸

Oznámení ve zmíněném článku *Jak budeme dělat La Voce* (Come faremo La Voce) z roku 1912 tak naznačuje nejen změnu postoje redakce, ale předpokládá zároveň změnu v literárních kruzích a změnu postoje k literatuře samotné. Prezzolini tento obrat zasazuje do širšího kontextu v souvislosti s programovým prohlášením. Nejdříve zdůrazní, že považuje za polovičního člověka toho, kdo nedoceňuje otázky praktické a politické, ale i toho, kdo podceňuje význam umění a přínos umělců (z moderních zmiňuje například Péguyho a Rimbauda) pro život lidské společnosti.²⁵⁹ Tím znovu potvrzuje původní zaměření časopisu spočívající ve spojení oněch dvou základních linií, o kterých jsme mluvili na začátku. Dále tuto úvahu rozvíjí a říká, že aby mohl být někdo dobrým Italem, je nutné, aby byl nejdříve také dobrým člověkem. Základem musí být uvědomění si lidských, národních a kulturních hodnot. To opětovně potvrzuje vzdělávací charakter *La Voce*, jehož cílem je výchova a rozvoj společnosti. Doslovně je změna postoje redakce v otázce uveřejňování textů čistě uměleckých vyjádřeno takto:

²⁵⁶ PREZZOLINI, G. Relazione del primo anno della Voce. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 48, s. 201, Antologia vol. 1, s. 134.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ Ibid.

²⁵⁹ PREZZOLINI, G. Come faremo La Voce. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 45, s. 925, C.I.A.R. vol. 3, s. 491, a Antologia vol. 1, s. 320.

V oblasti vzdělávání, kultury, krásy se nezastavíme u empirických kritérií jazyka či teorie: každý projev ducha, který může přispět k estetickému, filozofickému, politickému či sociálnímu rozvoji, bude přijat, aby se ukázal ve všech svých charakteristických rysech. Proto *La Voce* již od tohoto čísla otevře své sloupce, tak jak to doposud neučinila, umělecké tvorbě svých spolupracovníků. Nebude publikovat jen novely, povídky, verše, ne jen originální kresby či reprodukce obrazů a soch, ale také lyriku ve všech jejích formách.²⁶⁰

Oproti roku 1909 je to obrat o 180 stupňů. Možné to především díky vlivu Papiniho, který ostatně po dobu sedmi měsíců časopis přechodně řídil. Mezi dalšími spolupracovníky, kteří na tomto programovém posunu měli podíl, jmenujme alespoň Sofficiho či Piera Jahiera. Jak jsme však viděli již v části věnované Lacerbě, ani tento ústupek umožňující větší zastoupení umění však zcela neuspokojoval potřeby a úmysly části redakce v čele s Papinim a nedokázal tak předejít jeho následnému odchodu motivovanému právě záměrem založit časopis, kde by umění mělo roli ještě důležitější.

Tato samotná změna ovšem nebyla nikterak v rozporu se základním programovým prohlášením a dokládá spíš schopnost redakce *La Voce* reagovat na změny italské kulturní sféry. V průběhu vydávání časopisu bylo publikováno ještě několik vyjádření redakce k jeho obsahu a zaměření, která zpravidla potvrzovala jeho hlavní orientaci. Otázkou, která se také opakovaně vracela, bylo i politické zaměření *La Voce* a zároveň hájení její celkové neutrality.

Další výraznější proměna se odehrála až na konci roku 1914 a je spojena se změnou šéfredaktora. Nová podoba časopisu je ohlašována dvěma články. Autorem prvního je opět Prezzolini,²⁶¹ který oznamuje změnu ve vedení časopisu, představuje De Robertise jako nového šéfredaktora a zároveň upozorněním na jeho literárně-kritické zaměření dává tušit, jakým směrem se bude časopis pod jeho vedením ubírat. Druhý

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ PREZZOLINI, G. *La Voce nel 1915 La Voce* 1914, roč. 6, č. 21, s. 1, *Antologia* vol. 2, s. 518.

článek najdeme v prvním čísle sedmého ročního časopisu; jeho autorem je De Robertis.²⁶² Má formu otevřeného dopisu adresovaného Prezzolinimu. De Robertis nejdříve odkazuje na společnou dohodu ohledně budoucí podoby časopisu a poté upřesňuje, jaká tato nová podoba bude:

La Voce chce být tedy časopisem moderní kritiky a umění; nebo lépe, moderního ducha; a chce být i souhrnem všeho živého, ať už zralého nebo teprve klíčícího, co může nabídnout mladá literatura nezaujatému a pečlivému pozorovateli, byť i s odlišným názorem – jsme totiž přesvědčeni, že vždy, a tím spíše v době utváření a obnovy, jako je ta naše, se nejjistější výsledky a objevy získají ne jediným způsobem, ale vícero cestami, a že pravda není jedna jediná, ale má více podob; a tak zde mohou dobře spolupracovat i lidé s opačným názorem za předpokladu, že k věci přistupují vážně a jsou schopni sebekontroly.²⁶³

Pod De Robertisovým vedením trvá důraz na morální hodnoty, ale v celkovém ladění časopisu jednoznačně převládla umělecko-kritická linie. Témata společnosti se v časopisu objevují i nadále, například v příspěvcích Prezzoliniho, který svou spoluprací s časopisem neukončil. Tyto články se však zabývají více právě otázkami morálními než ryze praktickými. Politické komentáře mizí úplně, respektive přesouvají se do samostatné politické edice La Voce.

3. 4. 3. Časopis La Voce proměny italské společnosti

Jak už jsme viděli z Relace za rok 1910 (Relazione dell'anno 1910),²⁶⁴ nebyla La Voce jen pouhým časopisem. Záhy se její působnost rozšířila z obyčejného periodika na centrum kritiky, kulturní centrum a dokonce na centrum organizační, které kromě publikací v rámci Libreria della Voce zajišťovalo také pořádání výstav či kongresů. Řada spolupracovníků časopisu patří mezi osobnosti, které se velmi výrazným způsobem zapsaly

²⁶² DE ROBERTIS, G. Promessa *La Voce* 1914, roč. 7, č. 1, s. 35, Antologia vol. 2, s. 529, a C.I.A.R. vol. 4, s. 409.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ PREZZOLINI, G. Relazione dell'anno 1910 *La Voce* 1910, roč. 2, č. 55, s. 478, Antologia vol. 1, s. 199.

do italských kulturních dějin. Můžeme tedy směle označit celý okruh La Voce ne-li přímo za hnutí, tedy jistě za fenomén, který velkou měrou ovlivnil vývoj moderního umění v Itálii.

Tento rys byl podporován, ať už záměrně či mimoděk, od samého počátku. Byla to do jisté míry zásluha Prezzoliniho, který nejenže vtiskl časopisu podobu nástroje šíření jakési společensko-kulturní osvěty, ale navíc dokázal svůj nadšený osobní vztah k němu přenést i na ostatní. Tomu, že takový postoj od čtenářů očekával, nasvědčují i některá jeho prohlášení. Například v již zmiňované Relaci za rok 1910 přímo píše:

Je zbytečné, abych vám popisoval příběh tohoto ročníku: sledovali jste ho a znáte ho.²⁶⁵ (...) Je třeba, aby se ze čtenářů Voce stávali stále více přátelé Voce.²⁶⁶

Předpokládá tedy, že čtenáři sledují osudy časopisu i jeho úspěchy či neúspěchy, berou jeho program a záměr za svůj a fandí mu. V článku, který vyjde o měsíc později a ve kterém se opět autor vrací k hodnocení časopisu, nacházíme další text svědčící o snaze zapojení čtenářů do samotného poslání časopisu.

Je také mnoho nových předplatitelů, zvláště v krajích, kde máme své drahé přátele, kteří se podílejí na šíření neříkám přímo našich myšlenek, protože zde je prostor pro nejrůznější myšlenky, ale řekněme způsobu chápání díla, které má vykonávat týdeník zabývající se kulturou.²⁶⁷

Už od začátku časopisu, tedy od prvního programového prohlášení v článku *Náš slib*, je opakován a zdůrazňován otevřený postoj vůči příspěvkům od čtenářů, a to jak pokud jde o reakce na články, tak i o vlastní příspěvky.²⁶⁸ O tom, že tyto pobídky nezůstaly bez odezvy, svědčí

²⁶⁵ Ibid s. 201.

²⁶⁶ Ibid s. 202.

²⁶⁷ PREZZOLINI, G. Cari amici della Voce. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 4, s. 491, C.I.A.R. vol. 3, s. 282.

²⁶⁸ Srov. PREZZOLINI, G. La nostra promessa. *La Voce* 1908, roč. 1, č. 2, s. 5, Antologia vol. 1, s. 67, nebo PREZZOLINI, G. Relazione del primo anno della Voce. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 48, s. 201, Antologia vol. 1, s. 137.

nejen publikace některých článků, ale také De Robertisův povzdech hned v jednom z prvních čísel jím vedeného časopisu, kde si stěžuje, že příchozí pošty je sice velké množství, ale jen stěží v ní lze nalézt něco, co by naznačovalo objev nového talentu. Vybízí proto mladé pisatele ke studiu a větší sebekritice.²⁶⁹

Ideové zaměření

Opakovaně jsme v této práci zmínili, že začátek 20. století byl obdobím bohatým na různé proudy a hnutí v jednotlivých oblastech lidské činnosti a kultury. Nabízí se otázka, jakým způsobem se v tomto pestrém kontextu vyhranil časopis *La Voce*. Charakteristickým rysem *La Voce* mezi ostatními časopisy je její ideová nevymezenost, a to v tom smyslu, že časopis jako celek nepreferuje žádné zvláštní politické či jiné hnutí nebo proud. Naopak už od začátku jeho vydávání bylo jedním ze záměrů poskytnout prostor různým názorům a přístupům.²⁷⁰ Tak se vzácně na stránkách jednoho časopisu setkáváme s články a myšlenkami osobností, které zastávaly odlišné či dokonce protichůdné postoje. Díky tomu mohlo proběhnout několik zajímavých diskuzí, jejichž námětem byla témata kulturní i společenská. Jako příklad uveďme výměnu názorů na politiku filozofie, která proběhla mezi B. Crocem a G. Gentilem²⁷¹ nebo asi nejdéle trvající diskuzi mezi G. Prezzolinim a G. Boinem. Ta byla obsahově širší, avšak jejím hlavním předmětem sporu byl Prezzoliniho militantní idealismus.²⁷²

Asi nejpřísněji byla střežena neutralita v oblasti politiky. Otevřeností co největšímu počtu stanovisek chtěla redakce poskytnout čtenářům z řad italské inteligence, ke kterým se primárně obracela, příležitost utvořit si

²⁶⁹ DE ROBERTIS, G. Pausa scontenta. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 5, s. 329, C.I.A.R. vol. 4, s. 461.

²⁷⁰ Například již citovaná pasáž z PREZZOLINI, G. Cari amici della Voce. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 4, s. 491, C.I.A.R. vol. 3, s. 282.

²⁷¹ CROCE, B. Intorno all'idealismo attuale. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 46, s. 1195, C.I.A.R. vol. 3, s. 595, a Antologia vol. 1, s. 410. GENTILE, G. Intorno all'idealismo attuale (Ricordi e confessioni). *La Voce* 1913, roč. 5, č. 50, s. 1213, C.I.A.R. s. 608, a Antologia vol. 1, s. 423 a další.

²⁷² Srov. L'amico Boine, *La Voce* 1914, roč. 6, č. 5, s. 52, C.I.A.R. vol. 3, s. 639, BOINE, G. Pensiero e azione. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 9, s. 18, C.I.A.R. vol. 3, s. 661. PREZZOLINI, G. Risposta a Boine. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 10, s. 1, C.I.A.R. vol. 3, s. 667 a další.

co možná nejvyváženější a argumenty podepřené stanovisko vůči společenským a politickým otázkám, aby byli připraveni reagovat a podávat relevantní návrhy řešení, až se tyto problémy dostanou na pořad dne. Redakce v článku *Politika časopisu Voce* (La politica della Voce) vysvětluje, jakým způsobem se tato neutralita konkrétně projevovala v rámci časopisu:

Politická neutralita Voce, jak jsme ji nyní vysvětlili, však s sebou jako důsledek nenese politickou neutralitu svých přispěvatelů ani článků v ní publikovaných.²⁷³

Na obavy čtenářů, aby se z okruhu kolem časopisu nestala skupina intelektuálů, kteří jen komentují, ale nejednají, odpovídá opět redakce prohlášením, že La Voce není politická strana ani hnutí, přesto však lze některé její články zařadit spíše do kategorie akce než do oblasti teorie a kultury.²⁷⁴ Otázka politické činnosti nebo alespoň politického programu časopisu se vracela opakovaně. Stanovisko redakce však zůstává totéž. Poslání La Voce není v aktivní politice, ale v přípravě na ni.²⁷⁵

4. 4. 4. Analýza tematických okruhů

Analýza tematických okruhů článků publikovaných v La Voce vychází z výše zmíněného rozdělení na dvě základní linie. První část tvoří umělecko-kritická rovina, již sice Prezzolini na začátku vydávání časopisu přikládal spíše sekundární význam,²⁷⁶ která ale nakonec po jeho odchodu z vedení zcela převládla. V rámci uměleckých témat byla největší pozornost věnována literatuře a zde také došlo k nejvýraznějšímu vývoji. Zajímavý je také postoj La Voce k umění výtvarnému. Čtenáři časopisu se mohli seznámit s díly moderních autorů jak prostřednictvím

²⁷³ La politica della Voce. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 48, s. 697, C.I.A.R. vol. 3, s. 396, a část Antologia vol. 1, s. 266.

²⁷⁴ Il programma politico della Voce. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 4, s. 741, C.I.A.R. vol. 3, s. 397.

²⁷⁵ Programma politico. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 42, s. 1177, C.I.A.R. vol. 3, s. 593.

²⁷⁶ PREZZOLINI, G. Relazione del primo anno della Voce. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 48, s. 201, Antologia vol. 1. s. 134.

článků, tak i díky reprodukcím malířských a sochařských děl. Stranou nezůstává ani téma hudební.

Druhou část tematických okruhů tvoří náměty společensko-politické, jež nabízejí bohatý výběr témat. V následující části jsou podrobněji rozebrána témata stěžejní, která se na stránkách časopisu objevovala nejčastěji a která také shrnují největší problémy italské společnosti na začátku 20. století.

Italská literatura na začátku 20. století

Zajímavým rysem italské literatury na začátku 20. století je jistá převaha poezie nad prózou. Je to dáno především tím, že v této době není mezi osobnostmi činnými na italské literární scéně žádný výrazný prozaik. Vergův verismus je již vnímán jako překonaný. Nasvědčuje tomu mimo jiné i poznámka De Robertise v článku z července 1915: „*Ani po tolika letech jsme se neosvobodili od posledních degenerací verismu. Dříve se fotografoval svět, nyní se fotografují slova.*“²⁷⁷ Období vydávání *La Voce* se zároveň shoduje s dobou tvůrčí pauzy známého italského autora Sveva. Také těžiště Pirandellovy tvorby, které ostatně spadá spíše do oblasti dramatické, se datuje až po první světové válce. Z osobností moderní italské prózy je na stránkách časopisu věnována podrobnější pozornost snad jedině D'Annunziovi. U něj však často jde o zhodnocení díla jako celku, tedy včetně poezie a dramatické tvorby.

Hledáme-li obtížně články zabývající se italskou prózou, je o poznání snazší nalézt práce věnující se autorům moderní prózy zahraniční. Velká pozornost byla věnována například Francouzi Péguyemu, a to jak jeho esejistické či básnické tvorbě, tak jeho postojům.²⁷⁸ Péguyho odchod do první světové války a tragická smrt byly zmiňovány v diskuzích týkajících se role intelektuálů ve válce.²⁷⁹ Mezi dalšími zahraničními

²⁷⁷ DE ROBERTIS, G. Il tecnicismo. Consigli del libraio. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 13, s. 831, C.I.A.R. vol. 4, s. 548.

²⁷⁸ Např. SOREL, G. Il risveglio dell'anima francese. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 18, s. 303, Antologia vol. 1, s. 167, dále CARDARELLI, V. Charles Péguy. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 36, s. 644, Antologia vol. 1, s. 249.

²⁷⁹ JAHIER, P. E' morto Péguy. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 18, s. 4, Antologia vol. 2, s. 512, nebo SERRA, R. Esame di coscienza di un letterato. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 10, s. 610, Antologia vol. 2, s. 582.

osobnostmi byli v časopisu představeni také André Gide, Romain Rolland či Rudyard Kipling. Přesto nacházíme v *La Voce* také ukázky italských prozaických textů. Nejde však o úryvky z děl většího rozsahu. Často jsou to naopak texty fragmentárního charakteru, vyjadřující reflexi, dojmy nebo autorovy pocity. Výrazný je také jejich lyrický tón. Próza se v těchto dílech významně přibližuje poezii, která zase tíhne k volnému verši. Formálně mají tyto texty často podobu zápisků v deníku či cestovních zápisků. Jako příklad můžeme zmínit třeba článek *Florence – Paříž; Zápisky z cesty* (Firenze – Parigi; Appunti di viaggio), jehož autorem je Ardengo Soffici.²⁸⁰ V posledních letech jsou to také zápisky z války.²⁸¹ Mezi dalšími autory těchto črt jmenujme alespoň Jahiera, Baldiniho či Bacchelliho.

Celkově můžeme říci, že mnohem více prostoru bylo v časopisu věnováno poezii, která také v tomto období prochází výrazným vývojem. Hlavními představiteli italské básnické tvorby na přelomu 19. a 20. století jsou Giosue Carducci, Giovanni Pascoli a Gabriele D'Annunzio. Těžiště jejich tvorby spadá do doby před vznikem časopisu. Carducci zemřel 16. února 1907, Pascoli umírá o pět let později 16. dubna 1912. Jediný, kdo z této trojice nějakým způsobem zasahuje do kulturního života v Itálii během osmiletí, kdy vychází *La Voce*, tak zůstává jen D'Annunzio. I ten navíc od roku 1910 do začátku první světové války pobývá ve Francii. V literárních kruzích tak nastává situace, kdy lze sice ještě zřetelně cítit vliv velkých vzorů, které jsou dále napodobovány, ale na druhé straně je už znatelná potřeba nové tvorby, nových postupů i nového chápání poezie. V tomto duchu nepřekvapí, že kritik Giuseppe Antonio Borgese v recenzi básní Martiniho, Morettiho a Chiavese uveřejněné v deníku *La Stampa* v září 1910 označí první výraznější básnické osobnosti, předzvěst nastupující avantgardy, za básníky soumraku, když přirovná italskou poezii k dlouhému dni, který postupně „...dohasíná v klidném a dlouhém

²⁸⁰ SOFFICI, A. Firenze – Parigi; Appunti di viaggio. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 9, s. 1023, Antologia vol. 1, s. 342.

²⁸¹ Například CASERMA A. S.. Taccuino. *La Voce* 1916, roč. 8, č. 3, s. 174, Antologia vol. 2, s. 640

soumraku.²⁸² Každý nový proud i každý jednotlivec, který není členem žádné umělecké skupiny či hnutí, se musí zákonitě nějakým způsobem vymezit nejen vůči těmto vzorům, ale i vůči dosavadní literární tradici. To pochopitelně platí i pro literární kritiku.

Časopis La Voce a moderní poezie

Chceme-li se zabývat tím, jak byla moderní poezie reflektována na stránkách časopisu La Voce, je třeba nejdříve rozlišit způsoby, jakými byla čtenářům zpřístupňována. Byly to jednak úvahy a eseje, zabývající se poezií jako takovou a jejím významem.²⁸³ Dále to byly články týkající historického vývoje italské poezie a literatury vůbec,²⁸⁴ rozборы děl jednotlivých básníků a literárních proudů včetně zahraničních,²⁸⁵ recenze²⁸⁶ a samozřejmě konkrétní ukázky moderní poezie.²⁸⁷ Poezii a literární kritice byly také věnovány různé poznámky a komentáře jak informačního, tak ironického a značně kritického charakteru.²⁸⁸ Podívejme se nyní podrobněji na jednotlivé případy v průběhu vývoje časopisu.

²⁸² Citováno podle PELLEGRINETTI, G. A. *Un secolo di poesia, Antologia della lirica italiana dal 1850 ad oggi*. Torino: G. B. Petrini, 1957.

²⁸³ Například: SLATAPER, S. Ai giovani intelligenti d'Italia. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 37, s. 149, C.I.A.R. vol. 3, s. 136; PAPINI, G. Le speranze di un disperato. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 24, s. 589, Antologia vol. 1, s. 230; PAPINI, G. Dacci oggi la nostra poesia quotidiana. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 14, s. 787, C.I.A.R. vol. 3, s. 448; DE ROBERTIS, G. Drammi spirituali. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 10, s. 640, C.I.A.R. vol. 4, s. 506 a další.

²⁸⁴ Například: CECCHI, E. Arte provvisoria. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 17, s. 557, Antologia vol. 1, s. 220; PAPINI, G. Le due tradizioni letterarie I. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 1, s. 727, Antologia vol. 1, s. 275; DE ROBERTIS, G. Collaborazione alla poesia. *La Voce* 1914, roč. 5, č. 1, s. 40, C.I.A.R. vol. 4, s. 413 a Antologia vol. 2, s. 531 a další.

²⁸⁵ Například: PAPINI, G. Il carduccianismo. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 14, s. 53, Antologia vol. 1, s. 81; BORGESE, G. A. Il dannunzianesimo. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 18, s. 69, část v Antologia vol. 1, s. 87; CECCHI, E. Giovanni Pascoli. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 39 a 40, s. 158 a 161, Antologia vol. 1, s. 122 a C.I.A.R. vol. 3, s. 142; DELAHAYE, E. Rimbaud. L'artista e l'essere morale. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 10, s. 771, Antologia vol. 1, s. 282 a další.

²⁸⁶ Například: BACCHELLI, R. Su un libro di versi di un giovane triestino, Umberto Saba. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 50, s. 956, Antologia vol. 1, s. 328; MONTEVERDI, A. C. Rebora, Frammenti lirici. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 7, s. 42 Antologia vol. 2, s. 481.

²⁸⁷ Například: SABA, U. Coi miei occhi. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 45, s. 928, Antologia vol. 1, s. 322; SBARBARO, C. Il Canto degli ubbriachi. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 3, s. 992, Antologia vol. 1, s. 341; REBORA, C. Dai Frammenti lirici. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 24, s. 1096, Antologia vol. 1, s. 379 a další.

²⁸⁸ Například SOFFICI, A. Il puro poeta. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 16, s. 63. C.I.A.R. vol. 3, s. 108 a další.

Úvahy a eseje zabývající se poezií a jejím historickým vývojem: Základy předválečné literární kritiky položil svým dílem Benedetto Croce, v jehož filozofickém systému zastává estetika zvláštní místo. Všichni, kdo budou usilovat o zhodnocení moderní básnické tvorby, budou vycházet především z jeho tezí. Přehledný a logicky vybudovaný systém přístupu k umění však bude interpretován a aplikován různými způsoby. Je to pochopitelné, uvědomíme-li si, že větší část textů publikovaných v *La Voce* lze snadno charakterizovat jako expresionistické a individualistické. Tato subjektivní složka bude charakteristická i pro kritiky, eseje a další úvahy.

Jaký význam byl tedy poezii připisován? Giovanni Papini píše, že po uspokojení potřeb materiálních a společenských (vzdělání, výchova) musí člověk ještě naplnit potřeby duše a poezii vnímá právě jako její potravu.²⁸⁹ Zůstává tu ovšem otázka vlastního obsahu poezie. Scipio Slataper²⁹⁰ tvrdí, že umění nelze oddělit od zájmu o svět a jeho bolesti. Když bude Papini dva roky poté psát o slepé uličce, ve které se ocitla italská poezie,²⁹¹ zkritizuje Carducciho, Pascoliho, D'Annunzia i Gozzana právě proto, že se podle něj příliš soustřeďují na běžná témata, jakými jsou milostné vztahy, válka a podobně. Jako východisko navrhone odvrátit pozornost od těchto vnějších věcí, nahlédnout do vlastního nitra a přiblížit tak poezii více filozofické reflexi. O další tři roky později tento názor potvrdí i Arturo Onofri,²⁹² když bude požadovat osvobození poezie od vnějších věcí. Rozhodujícím faktem přitom podle něj bude pouze schopnost lyrické tvorby. To, co však mohou mít i tato odlišná pojetí společné, je především předávání vlastní zkušenosti, vlastního zážitku, vlastních idejí. Zde začíná mít poezie značně osobní charakter. Toto obecné tíhnutí k autobiografičnosti zmíní i De Robertis ve svých

²⁸⁹ PAPINI, G. Dacci oggi lanostra poesia quotidiana. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 14, s. 787, C.I.A.R. vol. 3, s. 448.

²⁹⁰ SLATAPER, S. Ai giovani itelligenti d'Italia. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 37, s. 149, C.I.A.R. vol. 3, s. 136.

²⁹¹ PAPINI, G. Le speranze di un disperato. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 24, s. 589, Antologia vol. 1, s. 230.

²⁹² ONOFRI, A. Tendenze. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 12, s. 723, C.I.A.R. vol. 4, s. 523 a Antologia vol. 2, s. 595.

komentářích v rubrice *Consigli di libraio*,²⁹³ kde potvrdí užitečnost takového přístupu, pokud se ovšem nestane prvoplánovým a bude filtrován dostatečnou sebereflexí.

Dalším často zmiňovaným rysem moderní poezie je její fragmentární ráz. Ten je částečně důsledkem snahy o autentické vyjádření osobního prožitku. Tyto fragmenty nacházejí své uplatnění i v próze. Podrobněji se tímto rysem zabýval ve svém článku Tommaso Parodi,²⁹⁴ který dochází k názoru, že nejde jen o určitou charakteristiku nejnovější básnické tvorby, ale že ji v jisté formě můžeme identifikovat i v dílech předcházejících básníků. Jako nejtypičtější příklad uvádí Pascoliho, v jehož díle nachází více „nevyrovnaných“ básní, které tak nazývá proto, že často určitá část básně kvalitou značně převyšuje zbytek. Toto tvrzení se ostatně bude opakovaně vracet ve vícero člancích zabývajících se Pascoliho poezií.²⁹⁵

Pro lepší pochopení nové poezie byly rovněž hledány její předobrazy ve starší italské literatuře. Nejčastěji zmiňovanými básníky v této souvislosti jsou Dante, Foscolo a Leopardi. Tato tři jména spojuje a zároveň umožňuje postavit vedle nich osobnosti moderní poezie důraz na originalitu a vnitřní pravdivost tvorby. Z tohoto úhlu pohledu bychom Carducciho a D'Annunzia mohli nahlížet jako jakési jejich protiklady, protože u nich nad autentičností obsahu převládá hledisko formální a soustředění se na efekt, kterým mají básně na čtenáře zapůsobit.²⁹⁶ Giuseppe De Robertis²⁹⁷ označuje Danta a Leopardiho za výjimečné osobnosti v dějinách italské poezie a staletí mezi nimi považuje za období přechodu. Na rozdíl od něj rozlišuje Giovanni Papini²⁹⁸ v celém průběhu

²⁹³ DE ROBERTIS, G. L'autobiografico. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 13, s. 831-848, C.I.A.R. vol. 4, s. 549.

²⁹⁴ PARODI, T. Poesia frammentaria. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 26, s. 844, Antologia vol. 1, s. 303.

²⁹⁵ Např. CECCHI, E. Giovanni Pascoli. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 39 a 40, s. 158 a 161, C.I.A.R. vol. 1, s. 142, a Antologia vol. 1, s. 122, nebo ANGELINI, C. Pascoli moderno. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 9, s. 553, C.I.A.R. vol. 4, s. 687, a Antologia vol. 2, s. 573.

²⁹⁶ Srov. CECCHI, E. Arte provvisoria. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 17, s. 557, Antologia vol. 1, s. 220.

²⁹⁷ DE ROBERTIS, G. Collaborazione alla poesia. Conti con me stesso. *La Voce* 1914, roč. 7, č. 1, s. 40, C.I.A.R. vol. 4, s. 413, a Antologia vol. 2, s. 531.

²⁹⁸ PAPINI, G. Le due tradizioni letterarie. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 1, s. 727, Antologia vol. 1, s. 275.

vývoje italské literatury dva proudy. U zrodu prvního stojí podle něj Dante. Mezi jeho pokračovatele řadí Jacopona da Todi a dále pak například básníky lidové a dialektální tvorby, částečně také Foscola a Carducciho. Základem druhé tradice byla sicilská dvorní básnická tvorba, jejímž pokračovatelem byl Petrarca, všichni arkádové od čtrnáctého až do osmnáctého století a méně významní romantikové až po D'Annunzia.

Dalším faktorem, který ovlivnil přístup k modernímu umění, byl rozvoj některých věd, především sociologie a psychologie. Nakolik byl jejich význam uznáván, přetrvává snaha přísně je oddělovat od literární kritiky, která se má zabývat striktně jen uměním samotným.²⁹⁹ Ovšem i zde dochází vlivem vývoje poezie a její individualizace ke změnám. Formalistický přístup k umění ustupuje a hodnocení díla už není založeno na zvládnutí a splnění předem stanovených norem. Podle De Robertise³⁰⁰ je úkolem literární kritiky čtení, posouzení čteného, určení silných a slabých míst a jejich vysvětlení. Zde už začíná být poměrně subjektivní i kritika. Ještě lépe to vystihuje Emilio Cecchi, když v úvodu k nové rubrice zaměřené právě na moderní básníky a jejich tvorbu píše:

...Když se chystám studovat jeho dílo [Sema Benelliho], jako jedinou normu si kladu jeho vlastní slova: (...) 'Pamatuj, že největší útěcha, kterou můžeš umělci poskytnout, je hovořit o jeho díle způsobem, který prokáže, že jsi ho pochopil.'³⁰¹

V tomto úhlu pohledu můžeme říci, že úloha básníka spočívá v komunikaci vnitřního života prostřednictvím poezie, úloha kritika zase v tom, že v básni tento předkládaný obsah dešifruje, případně zhodnotí způsob, jakým je předáván.

²⁹⁹ Například DE ROBERTIS, G. Sfoghi, spine e verità. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 6, s. 372, C.I.A.R. vol. 4, s. 462.

³⁰⁰ Ibid a DE ROBERTIS, G. Drammi spirituali. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 10, s. 640, C.I.A.R. vol. 4, s. 506.

³⁰¹ CECCHI, E. Preliminari a una rassegna di poesia. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 30, s. 122, Antologia vol. 1, s. 114.

Rozbory díla jednotlivých básníků a literárních proudů: Mezi básníky, kterým byla na stránkách *La Voce* věnována asi největší pozornost, patří především Giosue Carducci a Giovanni Pascoli. Bylo to dáno tím, že vliv jejich tvorby byl ještě stále poměrně silný, zároveň však bylo jejich dílo již uzavřeno a zvláště po jejich smrti bylo možno přistupovat k jejich poezii s dostatečným odstupem a nadhledem.

Většina článků věnovaných Carducciho tvorbě velice kladně hodnotí především její formální stránku. De Robertis³⁰² píše, že jeho dílo bylo v tomto ohledu důležité pro nový vývoj poezie. Zároveň však zaměření na formální dokonalost vedlo k mnoha kompromisům z hlediska osobního poetického vyjádření. Tím se to, co dalo jeho poezii základ a určující charakter, zároveň stalo jistým omezením jejího dalšího vývoje.

Nejzmiňovanějším rysem Pascoliho tvorby je již dříve jmenovaná nevyváženost kvality různých částí jednotlivých básní. Cesare Angelini dokonce výslovně říká, že například konec básně *La fontana di Castelvecchio* je téměř nehodný toho nacházet se v blízkosti jejího geniálního začátku.³⁰³ Tato fragmentárnost ovšem neubírá hodnotu jeho dílu jako celku. Arturo Onofri³⁰⁴ k tomu dále poznamenává, že jsou-li v jeho básních geniální fragmenty, znamená to, že psal geniální básně.

Dalším básníkem, jehož jméno se na stránkách *La Voce* objevuje poměrně často, je Gabriele D'Annunzio. Jeho situace je poněkud jiná. Je to dáno tím, že na rozdíl od dvou předchozích básníků stále aktivně ovlivňoval nejen kulturní prostředí, ale i život společnosti na úrovni politické. Tím se pro kritiku mění situace, protože nelze ještě zcela dobře oddělit jeho aktivity politické a jiné od jeho literární tvorby. Často bývá kritizována jeho snaha prezentovat se a být chápán a přijímán jako národní básník – věštec.³⁰⁵

³⁰² DE ROBERTIS, G. Collaborazione alla poesia II. Carducci moderno. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 4, s. 223, C.I.A.R. vol. 4, s. 437.

³⁰³ ANGELINI, C. Pascoli moderno. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 9, s. 553, Antologia vol. 2, s. 573.

³⁰⁴ ONOFRI, A. Saggio di lettura poetica. Myricae e Canti di Castelvecchio. *La Voce* 1916, roč. 8, č. 1, s. 19, C.I.A.R. vol. 4, s. 572.

³⁰⁵ Například *La Voce*. Il Vate. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 5, s. 745, C.I.A.R. vol. 3, s. 416.

Na stránkách *La Voce* byla pochopitelně věnována pozornost i dalším významným osobnostem italské literární scény, jako byli například Guido Gozzano, Sem Benelli, Dino Campana, Arturo Onofri, Clemente Rebora, Umberto Saba, Scipio Slataper apod. Ze zahraničních básníků byla největší pozornost věnována Arturu Rimbaudovi.

Recenze, komentáře a ukázky: Kromě esejů, úvah a rozborů jednotlivých děl nebo uměleckých hnutí seznamovala *La Voce* společnost s moderní poezii i prostřednictvím inzerátů informujících o nových knihách, básnických sbírkách či kritikách. Na jejích stránkách můžeme také najít řadu recenzí na tyto publikace. Mezi jinými jmenujme například články Riccarda Bachelliho³⁰⁶ či Angela Monteverdiho.³⁰⁷ Kromě odkazů na „*dila hodná četby*“ otiskuje *La Voce* i seznamy a doporučení publikací vydávaných nově vzniklou „*Libreria della Voce*“. Pod De Robertisovým vedením přibude ještě celý jeden oddíl – *Consigli del librario* – který bude obsahovat krátké komentáře literárně kritického i obecnějšího charakteru. Častá v něm budou například pobídnutí k větší sebekritice začínajících básníků či spisovatelů, kteří žádají o uveřejnění vlastních prací.³⁰⁸

Kromě toho článkem ze dne 7. listopadu 1912 Prezzolini³⁰⁹ oznamuje některé změny, kterými má *La Voce* projít. Důležité je například uveřejňování jednotlivých ukázek moderní poezie. Hned v tomto čísle vychází ukázky Sofficiho prózy a poezie Umberta Saby. Od následujícího čísla se mohou čtenáři setkávat i s reprodukcemi moderních malířských či sochařských děl. Kromě již dvou jmenovaných budou v *La Voce* publikovány práce Papiniho, Rebory, Sbarbara, Palazzeschiho, Jahiera,

³⁰⁶ Například BACHELLI, R. „Il mio Carso“ di Scipio Slataper. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 35, s. 879, Antologia vol. 1, s. 310, nebo BACHELLI, R. Su un libro di versi di un giovane triestino, Umberto Saba. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 50, s. 956, Antologia vol. 1, s. 328.

³⁰⁷ MONTEVERDI, A. *Lirica: C.Rebora, Frammenti lirici*. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 7, s. 42, Antologia vol. 2, s. 481.

³⁰⁸ Například DE ROBERTI, G. Rondine che non fa primavera, *La Voce* 1915, roč. 7, č. 13, s. 831-848, C.I.A.R. vol. 4, s. 548.

³⁰⁹ PREZZOLINI, G. Come faremo *La Voce*. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 45, s. 925, C.I.A.R. vol. 3, s. 489, a Antologia vol. 1, s. 320.

Govoniho, Linatiho, Di Giacomu, Folgora, Campany, Onofriho, Ungarettiho, Vigola, Cardarelliho, Savinia či Apollinaira.

Výtvarné umění

Jak už jsme měli možnost pozorovat dříve, malířství a sochařství patří mezi oblasti, které na začátku 20. století procházejí rozsáhlou proměnou. La Voce představuje moderní umění prostřednictvím článků rozebírajících jak tvorbu konkrétních umělců, tak charakteristické rysy a význam jednotlivých proudů a směrů. Nechybí zde ani recenze knih zabývajících se uměním. Od roku 1912 vycházejí v časopisu i reprodukce malířských a sochařských děl.

Při představování moderních uměleckých směrů se články v La Voce zaměřují především na aspekty, které přispěly k pokroku v umění, a na vývoj jeho recepce. Podrobněji jsou zde rozebírány zejména impresionismus, kubismus a futurismus. Jeden ze Sofficiho článků na téma *Impresionismus a italské malířství* (L'impressionismo e la pittura italiana) nese přímo podtitul *Zásluhy impresionismu* (I meriti dell'impressionismo).³¹⁰ Jako jednu z hlavních zásluh tohoto uměleckého směru přitom uvádí odstranění estetických pravidel a hierarchií, které od dob renesance absolutním způsobem ovládly italskou malířskou tvorbu a způsobily tak její odtržení od života a od skutečného umění. Revoluce impresionismu spočívala mimo jiné ve způsobu pojetí zobrazovaného. Prostor, předměty a figury, dříve svázané striktními zákony viděného světa, se stávají plnohodnotným prostředkem pro vyjádření duchovní podstaty reality, která viděné přesahuje. Vypovídací hodnotu má teprve celek díla. Po objevu fotografie již nemá smysl usilovat v malířství o co možná nejpřesnější zobrazení vnější reality, ale pozornost se přesouvá na snahu o zachycení vnitřního obsahu, dojmů a pocitů, které daná scéna vyvolává v duši pozorovatele. Impresionismus tím zásadním způsobem změnil přístup k umělecké tvorbě a k chápání výtvarného díla a otevřel tak dveře dalším proudům, které měly přijít po něm.

³¹⁰ SOFFICI, A. L'impressionismo e la pittura italiana II. I meriti dell'impressionismo. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 18, s. 70, Antologia vol. 1, s. 89.

Kubismem a futurismem se zabýval například Roberto Longhi. V článku o futuristických malířích nabízí srovnání obou směrů a originálním způsobem přirovnává jejich vzájemný vztah ke vztahu baroka a renesance, když píše:

Otázka vztahu futurismu ke kubismu je tedy stejná jako otázka vztahu baroka k renesanci. Baroko nedělá nic jiného, než že uvádí do pohybu hmotu renesance: hladká fasáda kostela a masivní a silná kamenná deska se ohýbá, tlačena gigantickou silou. Z kruhu se stává elipsa. Kruh je něco statického, je to odevzdanost, odpočinek. Elipsa je stlačený kruh, síla v činnosti, pohyb. (...) Nyní, po kubistech, vedeni stejným prvotním lyrismem, noví malíři navrhnou zachovat kubistickou krystalizaci formy a uvést ji v pohyb.³¹¹

Prostředkem, jak toho dosáhnout, je používání linií a křivek, které mají kubisticky chápanou hmotu oživit.

Kromě uměleckých směrů a hnutí byla pozornost věnována i konkrétním umělcům a jejich dílu. Čtenářům časopisu tak byli představeni například Picasso, Braque, Gauguin, Renoir, Claudel či Henri Rousseau. Jako významná osobnost, v Itálii tou dobou neprávem přehlížená, byl představen také italský sochař Medardo Rosso.³¹²

Dílo moderních tvůrců či těch, kteří jim těsně předcházeli, však nebylo jediným námětem uměleckých statí v *La Voce*. Autoři se vraceli i k osobnostem z dějin italského umění. Příkladem je článek o M. Pretim, také z pera Roberta Longhiho.³¹³ Ten zasazuje jeho dílo do kontextu italského malířství a označuje ho jako třetího nejvýznamnějšího malíře 17. století v Itálii, hned po Caravaggiovi a Caracciolovi. Dalším takovým článkem je například příspěvek Carla Carrà o Giottovi.³¹⁴ Carrà nabízí nový způsob chápání jeho díla. Nalézá v něm rovněž stopy kubistické

³¹¹ LONGHI, R. I pittori futuristi. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 15, s. 1051, Antologia vol. 1, s. 367.

³¹² SOFFICI, A. Il caso Medardo Rosso. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 32, s. 129, Antologia vol. 1, s. 115.

³¹³ LONGHI, R. Mattia Preti. Critica figurativa pura. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 41, s. 1171, Antologia vol. 1, s. 404.

³¹⁴ CARRÀ, C. Parlata su Giotto. *La Voce* 1916, roč. 8, č. 3, s. 162, Antologia vol. 2, s. 634.

struktury, a řadí ho proto mezi osobnosti, které měly vliv na moderní umění a mohou na ně ještě dále pozitivně působit. Oba články mají společný jistý odhalující charakter, totiž odhalení významu méně známého, nebo lépe – méně uznávaného autora v případě prvním a odhalení dosud neobjevených kvalit v díle autora všeobecně oceňovaného. Tak zkušenost s moderním uměním na druhé straně otevírá nový pohled na umění dosavadní, nabízí jeho nové interpretace a přináší novou inspiraci.

Stejně jako u otázek společenských a politických existovalo mezi osobnostmi časopisu i v případě umění více názorů. Ukázkovým příkladem je problematický a nejednotný vztah k futurismu. Jelikož futurismus sám představuje v italském kulturním a uměleckém kontextu zvláštní fenomén, bude popsán ve zvláštní kapitole.

La Voce a futurismus

Ze soudobých literárních proudů a směrů je v časopisu nejpodrobněji sledován a komentován právě futurismus. Je to logické, uvědomíme-li si, že jde o jediný avantgardní směr mající v Itálii svůj původ a také drtivou část představitelů. Vývoj postoje k futurismu mezi jednotlivými osobnostmi *La Voce* se značně liší a zaslouží si větší pozornost.

První reakce nebyly vůbec příznivé. Scipio Slataper³¹⁵ hodnotí futurismus jako myšlenkově prázdný. Jeho snaha o změnu a osvobození se od staré poetiky selhává, protože nedokáže nabídnout alternativní poetiku nově vnímané reality. Když 22. června 1911 uveřejní Ardengo Soffici³¹⁶ v *La Voce* značně kritickou recenzi na výstavu futuristických maleb, vydají se dokonce Marinetti, Boccioni, Russolo a Carrà do Florencie, aby se s představiteli časopisu osobně setkali. Ke střetnutí došlo v kavárně Giubbe Rosse, kde se obvykle scházely významné osobnosti časopisu. Diskuze vygradovala ve rvačku a když se futuristé chystali k odjezdu, na nádraží Santa Maria Novella je již čekali

³¹⁵ SLATAPER, S. Il futurismo. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 16, s. 295, C.I.A.R. vol. 3, s. 203.

³¹⁶ SOFFICI, A. Arte libera e pittura futurista. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 25, s. 597.

Prezzolini, Soffici, Slataper a Palazzeschi a celá epizoda se opakovala. Tentokrát byl ale konec přeci jen smířlivější.³¹⁷

Jak jsme sledovali v rámci analýzy časopisu Lacerba, toto otevřené nepřátelství však netrvalo dlouho. Papini a Soffici, kteří brzy opustili Prezzoliniho kritický postoj a od roku 1913 začali vydávat časopis vlastní, prošli několika fázemi vzájemného přiblížení s futuristy, méně i více významnými konflikty až ke konečnému rozchodu s Marinettim. K hnutí jako takovému se však hlásili nadále. Přestože Prezzolini zastával názor, že futuristická estetika je prázdná, vymyšlená člověkem s malou kulturou a velkou výřečností,³¹⁸ fakt, že se k tomuto hnutí připojili právě i Papini a Soffici, mu dává naději, že se může ještě slibně vyvinout. V roce 1914 pak napíše komentář,³¹⁹ ve kterém kladně hodnotí přínos Lacerby především kvůli publikaci děl moderních umělců a moderní kritiky umění.

Ovšem již v roce 1913 se na stránkách *La Voce* objevuje článek Gian Pietra Luciniho,³²⁰ ve kterém ohlašuje svůj odchod z futuristického hnutí a vysvětluje své důvody. Jako hlavní uvádí především velký vliv Marinettiho a jeho autoritativní přístup. O rok později ho bude následovat i Aldo Palazzeschi,³²¹ když se bude distancovat jak od futurismu, tak od Marinettiho. Prezzolini ovšem už bude považovat za důležité toto Palazzeschiho oznámení doplnit jmény B. Corradiniho a E. Settimelliho, kteří se naopak k futurismu nově přihlásili. Palazzeschi pak do dalšího čísla³²² napíše dopis, ve kterém dodatečně vysvětlí motivaci svého odchodu. Pod vedením De Robertise v letech 1915 až 1916 vyjde v *La Voce* například popis a vysvětlení estetiky futurismu, kterou sepíše

³¹⁷ Srov. Marinetti e il futurismo a Firenze: qui non sic anta al modo delle rane: [catalogo della mostra, Biblioteca nazionale Centrale di Firenze, 19 dicembre-21 gennaio 1995] / Ministero per I Beni Culturali e Ambientali; mostra e catalogo a cura di Gloria Manghetti, Roma: De Luca, 1994. s.17.

³¹⁸ Srov. PREZZOLINI, G. Alcune idee chiare intorno al futurismo. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 15, s. 1049, Antologia vol. 1, s. 363.

³¹⁹ PREZZOLINI, G. Un anno di Lacerba. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 4, s. 33, část v Antologia vol. 2, s. 460.

³²⁰ LUCINI, G. P. Come ho sorpassato il futurismo. *La Voce* 1913, roč. 5, s. 1049, Antologia vol. 1, s. 364.

³²¹ PALAZZESCHI, A. Nel movimento futurista. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 8, s. 43, Antologia vol. 2, s. 489.

³²² PREZZOLINI, G., PALAZZESCHI, A. Avvertenza e una lettera di Palazzeschi. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 9, s. 47, Antologia vol. 2, s. 490.

Ardengo Soffici,³²³ který ovšem tou dobou už bude mít za sebou také vystřízlivění z marinettismu.

Hudba

Kromě literatury a výtvarného umění byla v časopisu představena i témata hudební. Hlavními představiteli *La Voce*, kteří se věnovali hudbě, byli Giannotto Bastianelli a Ildebrando Pizzetti. Postupně přiblížili čtenářům význam díla různých osobností hudebního světa. Mezi jinými to byli například Wagner, Beethoven, Mozart, Bach, Bellini, Puccini a další. Kromě jednotlivých osobností se zaměřili také na různé vlivy v hudbě – například v článcích *Hudební impresionismus* (*Impressionismo musicale*)³²⁴ či „Futuristická hudba“ (*La musica futurista*).³²⁵ Zároveň se však věnovali i situaci na italských hudebních institutech³²⁶ či způsobu referování o hudbě v italském tisku.³²⁷

Problém italského Jihu

Kromě umění se *La Voce* od svého založení intenzivně zabývala především tématy, která byla spojena s životem země a společnosti. Jedním z nejpálčivějších byl právě problém italského Jihu, proto mu v *La Voce* byla věnována velká pozornost. Téma samo je pochopitelně propojeno s řadou dalších témat jako vzdělávání, politika, emigrace a podobně. Postoj, s jakým k této otázce přistupoval Giovanni Amendola,³²⁸ se dobře shoduje s celkovým pojetím *La Voce*. Vychází totiž z přesvědčení, že kultura a společensko-politický život národa jsou úzce provázány a nelze je oddělovat. Při rozboru problému Jihu je třeba brát zřetel na obě tyto oblasti. V první řadě je nezbytné setřást letitý skepticismus, který zabraňuje dalšímu vývoji. Itálie bez Mezzogiorna nejenže nedokáže plně rozvinout a realizovat svůj potenciál, ale chudý jih

³²³ SOFFICI, A. Principi di una estetica futurista. *La Voce* 1916, roč. 8, č. 1, s. 42, č. 2, s. 119, č. 3, s. 140, č. 5, s. 229, C.I.A.R. vol. 4, s. 581.

³²⁴ BASTIANELLI, G. Impressionismo musicale. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 17, s. 66.

³²⁵ BASTIANELLI, G. La musica futurista. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 15, s. 1053.

³²⁶ PIZZETTI, I. I nostri istituti musicali. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 38, s. 154.

³²⁷ BASTIANELLI, G. Giornalismo e critica musicale. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 46, s. 1197.

³²⁸ AMENDOLA, G. Il Mezzogiorno e la cultura italiana. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 4, s. 13, Antologia vol. 1, s. 74.

jí bude přítěží. Přitom nelze pokračovat v řešení dalších oblastí jako školství, národní a sociální politika, protože ve všem se bude opětovně narážet na tento základní problém, který je v podstatě otázkou pojetí národa jako takového.

Protože je stav věcí takový, jaký je, je třeba jasně říci, že se nic nezmění – to znamená, že tento stát nebude skutečným národem –, jestliže nebude nejdříve vyřešena otázka Mezzogiorna. Nejsme tak bohatí ani tak moudří, abychom se mohli obejít bez spolupráce deseti či patnácti milionů Italů. Je jasné a nezpochybnitelné, že bez nich nedokážeme na naší cestě dojít dále, než kam jsme došli doposud.³²⁹

Jako řešení vidí Amendola kulturní výchovu Jihu, aby tak kultura celého národa byla zbavena polovičatosti a došla svého naplnění. V tomto smyslu je tedy otázka Jihu otázkou kultury.

Také Giustino Fortunato vidí problém Jihu jako problém národní. Ve svém článku přímo nazvaném *Dvě Itálie* (Le due Italie)³³⁰ hovoří o dvou kulturách a společnostech. Poukazuje na odlišný historický vývoj dvou hlavních celků Itálie i na rozdílné geografické a atmosférické podmínky obou částí. Italský Jih byl vždy suchý s nedostatkem srážek, ty jsou navíc častější spíše v zimním období. To znamená nepříznivé podmínky pro zemědělství, a naopak přispívá k šíření malárie a jiných nemocí. Tak se za dlouhá staletí vyprofilovaly dvě různé civilizace, které v současné chvíli kromě politické jednoty spojuje pouze jazyk. V závěru dokonce přirovnává postavení Mezzogiorna v rámci Itálie k postavení Irska k Británii.

Luigi Einaudi³³¹ si zase všímá konkrétních změn společnosti na jihu země, a jeho pohled je tak optimističtější. Píše, že za pozitivním vývojem nestojí vládní reformy, ale emigrace. Díky tomu, že mnozí odjíždějí ze země, zůstává v Itálii pracovat méně lidí, důsledkem čehož je růst mezd.

³²⁹ AMENDOLA, G. Il Mezzogiorno e la cultura italiana. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 4, s. 13, *Antologia* vol. 1, s. 76.

³³⁰ FORTUNATO, G. Le due Italie. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 11, s. 525, C.I.A.R. vol. 3, s. 305 a část v *Antologia* vol. 1, s. 214.

³³¹ EINAUDI, L. Le speranze del Mezzogiorno. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 11, s. 535, C.I.A.R. vol. 3, s. 316 a část v *Antologia* vol. 1, s. 216.

Navíc navrátilivší se emigranti z úspor nakupují pozemky, čímž se mění i poměry mezi společenskými stavy. Ze své vlastní zkušenosti tito lidé také vědí, jakou cenu má vzdělání a jaké velké komplikace představuje negramotnost. Proto posílají své děti do škol. Často se nespokojí ani se základním vzděláním, díky čemuž vzrůstá počet studentů z Jihu také na středních školách. Děti z městských rodin dávají přednost školám praktičtějšího charakteru na severu země, jako je polytechnika v Turíně či v Miláně, protože nechtějí promarnit svou šanci neúspěšným studiem na neapolské univerzitě. Zde se problém Jihu střetává s problémem vzdělávání, které nedosahuje potřebné kvality a spíše přispívá k morálnímu úpadku společnosti, jak o tom hovořil už Salvemini.³³² Einaudi³³³ si dále všímá státních reforem a kritizuje jejich nekompetentnost. Místo podpory těchto samočinných obrodných procesů společnosti totiž často způsobují pravý opak a někteří emigranti raději zemi opět opouští. Proto je třeba, aby stát nejen nekladl další překážky, ale napravit také již napáchané škody.

Vzdělávání – střední školy a univerzity

Jak již bylo naznačeno, jeden z hlavních problémů sjednocené Itálie představovalo školství. V prvních desetiletích po vzniku nového království šlo především o školy základní. Na začátku 20. století, kdy vychází *La Voce*, se do středu zájmu v oblasti vzdělávání dostávají školy střední a univerzity. Téma vzdělávání je navíc v zásadním souladu se zaměřením a posláním časopisu, není tedy divu, že se s ním v průběhu let setkáváme opakovaně. Pravidelně se vrací především upozornění na nutnost reformy středních škol. Nejdříve je třeba zdůraznit fakt, že základní školní docházka končila čtvrtou třídou, tedy zhruba v deseti letech věku žáků. Bezprostředně na ni pak navazovala středoškolská výuka, jejímž primárním cílem bylo připravit studenty na univerzitní studia. Podrobný rozbor situace středních škol v Itálii přinesl Gaetano

³³² SALVEMINI, G. Cocò all'Università di Napoli. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 3, s. 9, C.I.A.R. vol. 3, s. 83, a Antologia vol. 1, s. 68.

³³³ EINAUDI, L. Le speranze del Mezzogiorno. *La Voce* 1911, roč. 3, s. 11, s. 535, C.I.A.R. vol. 3, s. 316 a část Antologia vol. 1, s. 216.

Salvemini v článku *Reforma středních škol* (La riforma della scuola media).³³⁴ V jeho analýze můžeme vysledovat základní problematické body, na které narazil italský vzdělávací systém. Zjednodušeně lze říci, že byly dvojího typu – personální a institucionální.

Velký nárůst studentů středních škol: Zpřístupnění základního vzdělání širokým vrstvám lidí a postupné zvýšení jejich ekonomické úrovně byly hlavními faktory, které přispěly k většímu zájmu o navazující školní výuku. Samotné navýšení počtu žáků ovšem nebyl hlavní problém. Tento na první pohled jednoznačně pozitivní vývoj v sobě totiž zahrnoval i řadu různých těžkostí.

Rozdílný společenský původ studentů: Běžně se stávalo, že se na jedné škole setkávali studenti pocházející z velice rozdílných společenských poměrů. Na jedné straně této škály to byly děti z vyšších měšťanských kruhů, na straně druhé děti z chudých dělnických rodin. Augusto Monti, který se tomuto problému věnoval o čtyři roky později,³³⁵ poznamenává, že už toto samotné setkání představuje jeden z problematických bodů. Školní prostředí totiž nesmazává rozdíly společenského původu, ale naopak je ještě zvýrazňuje díky ostentativnímu odmítnutí komunikace ze strany obou skupin. Žáci ze skromnějších společenských poměrů revoltují způsobem chování, který se Monti neostýchá nazvat „barbarským“, jejich kolegové zase projevují tytéž sklony k anarchii povýšeneckým chováním i vůči učitelům. Přitom problém nespočívá jen v samotném setkání a (ne)komunikaci mezi studenty. Logickým důsledkem rozdílného rodinného zázemí je také odlišná úroveň připravenosti pro středoškolské studium. Děti pocházející z intelektuálních rodin pro ně mají nesporně lepší předpoklady než děti, jejichž rodiče jsou sami často ngramotní či mají jen nejzákladnější vzdělání.

Rozdílná očekávání a potřeby studentů: Gaetano Salvemini³³⁶ doplňuje ještě třetí skupinu studentů pocházející z nižší střední vrstvy měšťanstva.

³³⁴ SALVEMINI, G. La riforma della scuola media. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 24, s. 93, C.I.A.R. vol. 3, s. 110.

³³⁵ MONTI, A. La crisi della scuola media in Italia. *Questione di uomini*. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 14, s. 1046, C.I.A.R. vol. 3, s. 526.

³³⁶ SALVEMINI, G. La riforma della scuola media. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 24, s. 93, C.I.A.R. vol. 3, s. 110.

Srovnáme-li specifické podmínky a potřeby všech tří skupin, je zřejmé, že představitelé každé z nich přicházejí na střední školu s odlišnými očekáváními. Studenti pocházející z rodin s tradičním intelektuálním zaměřením a dobrým finančním zázemím mohou dále studovat a připravovat se na profesní dráhu v rámci univerzitního studia. U prostřední skupiny je však situace již jiná. Mnozí studenti totiž musí od osmnácti let začít sami pracovat. Proto potřebují vzdělání, které jim poskytne nejen všeobecný kulturní přehled a morální zásady, ale také konkrétní praktické znalosti, které mohou hned po jeho ukončení využít v praxi. A nakonec jsou zde studenti, kteří potřebují především dovednosti ryze praktického charakteru. Na studium nemají čas, protože se od nich očekává, že se od čtrnácti či patnácti let budou schopni uživit sami. Školy čistě technického zaměření jsou však pro ně složité, a snadnější je proto zvolit variantu nižšího stupně střední školy. Ten však nemá význam bez následného studia, které si už dovolit nemohou.³³⁷ Tak narůstá počet studentů na gymnáziích klasického typu, aniž by velká část studujících toto zaměření skutečně preferovala a potřebovala.

Problém „univerzitního monopolu“: Po problémech personálního rázu je zde navíc i otázka tzv. univerzitního monopolu. Klasická gymnázia totiž byla jedinými školami, jejichž absolvování opravňovalo ke studiu na univerzitě. Sama o sobě však nenabízela vzdělání v praktických oborech. Na druhé straně jedinou další alternativou byly již zmíněné střední technické školy, které však byly už příliš specificky zaměřené. Salvemini po zvážení těchto problémů dochází k názoru, že je zapotřebí tří typů středních škol:³³⁸ *lidové školy* (scuola popolare) pro ty, kdo mohou absolvovat čtyři roky návazného studia po základní škole, přičemž jejich cílem by bylo poskytnout průpravu ryze praktickou a specificky zaměřenou. Dále *školy střední kultury* (media coltura), pro ty, u nichž se předpokládá, že sami začnou pracovat před dovršením dvaceti let. První část studia by byla převážně intelektuální a zaměřená na morálku, konečná fáze by sledovala opět specifické profesní zaměření. A nakonec

³³⁷ Ibid s. 113.

³³⁸ Ibid s. 114.

školy vysoké kultury (alta coltura), jejichž úkolem by bylo především intelektuální a morální vzdělávání těch, kdo se chystají na univerzitní studia. U tohoto posledního typu škol navíc navrhuje vedle klasického typu založit i školy takzvaně *moderní*. Ty by se zaměřily více na přírodní vědy a moderní jazyky a nevěnovaly by takovou pozornost klasickému vzdělání, na které byl doposud kladen klíčový důraz. Jejich absolvování by také opravňovalo ke studiu na univerzitách. Tímto způsobem by se vyřešily i spory mezi zastánci klasického a moderního typu vzdělávání.

K této otázce se v článku *Po kongresu* (Dopo il Congresso)³³⁹ vyjádří i Giovanni Gentile, který souhlasí se Salveminim ohledně zřízení středních škol s profesním zaměřením, ale rozhodně odmítá školy moderního typu jako přípravu na univerzitu. Tvrdí, že humanitní zaměření může být jen jedno a že moderní filologii stejně nelze studovat bez filologie klasické.³⁴⁰ Salvemini, Gentile i ostatní osobnosti, které se tomuto tématu na stránkách *La Voce* věnovaly (například Giuseppe Lombardo-Radice,³⁴¹ Augusto Monti),³⁴² se nicméně shodují v tom, že nejde jen o specifický problém organizace tohoto typu škol, ale o mnohem složitější problém sociální.³⁴³

Salvemini se věnoval také situaci na univerzitách. Hned ve třetím čísle prvního ročníku vychází jeho článek mapující situaci na univerzitě v Neapoli.³⁴⁴ Zde se terčem kritiky stávají sami vyučující, kteří se často k akademické dráze uchylují proto, že se nebyli schopni uplatnit ve své profesi. Salvemini kritizuje také prostředí rozbujelého úplatkářství a klientelismu, které morálně deformuje nastupující generaci.

Kromě samotných článků, které na toto téma v časopise vyšly, se okruh osobností okolo *La Voce* do řešení otázky vzdělávání zapojoval

³³⁹ GENTILE, G. Dopo il Congresso. *La Voce* 1909 roč. 1, č. 44. s. 183, C.I.A.R. vol. 3, s. 162.

³⁴⁰ Ibid s. 166.

³⁴¹ LOMBARDO-RADICE, G. Verso una nuova pedagogia e una nuova educazione italiana. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 51, s. 966, C.I.A.R. vol. 3, s. 507.

³⁴² MONTI, A. La crisi della scuola media in Italia. Il rimedio. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 18, s. 1065, Antologia vol. 1, s. 371.

³⁴³ GENTILE, G. Dopo il Congresso. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 44, s. 183, C.I.A.R. vol. 3, s. 168.

³⁴⁴ SALVEMINI, G. Cocó all'Università di Napoli. *La Voce* 1908, roč. 1, č. 3, s. 8, C.I.A.R. vol. 3, s. 83, a Antologia vol. 1, s. 68.

také aktivně. Jedním ze způsobů bylo i konání kongresu na téma středních škol, který se uskutečnil v roce 1909 ve Florencii, na který také Prezzolini jako šéfredaktor reagoval článkem „U příležitosti kongresu profesorů“³⁴⁵ (Per il Congresso dei Professori), v němž tyto iniciativy hodnotil velmi kladně.

Začátek 20. století a Giolittiho éra

Téma italské politiky a politických hnutí patří mezi nejčastější náměty článků v *La Voce*. Nejvýraznější postavou italské předválečné politické scény byl Giovanni Giolitti, který několikrát zastával úřad předsedy vlády. Vyjadřoval zásadní přesvědčení, že Itálie potřebuje především mírové podmínky, aby mohla vyřešit své vnitrostátní problémy. Proto nepokračoval v předchozí imperiální zahraniční politice.³⁴⁶ Na mezinárodní scéně došlo v této době k opětovnému sblížení Itálie s Francií, Británií a nakonec i s Ruskem. Pod jeho vedením byly také schváleny některé důležité zákony týkající se italského Jihu, jejichž záměrem bylo podpořit modernizaci zemědělství v Basilicatě a průmyslový rozvoj v Neapoli prostřednictvím daňových úlev. Dále zpracoval projekt na zestátnění železnic, který však narazil na řadu překážek. Po jeho demisi ho dokončil kabinet Alessandra Fortise.³⁴⁷ Demise byly ostatně prostředkem, který Giolitti použil opakovaně, když byla jeho pozice otřesena. Po krátkém přechodném období, kdy se jeho nástupcům nepodařilo situaci vyřešit, se do své funkce opět vrátil, aby pokračoval v původním směru své politiky.³⁴⁸ Výhoda, kterou disponoval oproti svým politickým odpůrcům, spočívala ve schopnosti získat a udržet si parlamentní většinu. V tomto bodě ovšem tkví i největší slabost Giolittiho systému. Způsoby, jakými totiž získával hlasy poslanců – politické obchody, korupce, nátlak, byly často a neprávem terčem ostré kritiky. Gaetano Salvemini, který Giolittimu vytýkal především protekcionářskou politiku zvýhodňující

³⁴⁵ PREZZOLINI, G. Per il Congresso dei Professori. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 41, s. 165, C.I.A.R. vol. 3, s. 160.

³⁴⁶ PROCACCI, G. *Dějiny Itálie*. Op.cit. s. 310.

³⁴⁷ Srov. SABBATUCCI, G., VIDOTTO, V. *Il mondo contemporaneo. Dal 1848 a oggi*. Op.cit. s. 227.

³⁴⁸ Ibid.

průmyslové korporace a dělnické organizace ze severu země, ho neváhal nazvat „*ministrem podsvětí*“ (il ministro di malavita).

Jedním z největších Giolittiho úspěchů bylo zpracování zákona o všeobecném volebním právu mužů v roce 1911 a jeho schválení parlamentem o rok později. Volební právo bylo rozšířeno na všechny plnoleté gramotné muže. Právo volby měli dokonce i muži negramotní starší třiceti let za podmínky, že absolvovali vojenskou službu.³⁴⁹ Ať už za touto Giolittiho iniciativou stála politická strategie, jak naznačuje například Procacci, nebo ne, šlo rozhodně o pokrok, díky němuž se Itálie posunula na úroveň většiny ostatních evropských států. Tento krok byl ovšem na druhé straně vyvážen vyhlášením války Turecku za účelem obsazení Libye. Ani zde se hodnocení historiků nejeví jednoznačně. Procacci v něm vidí ústupek nacionalistům a dalším pravicovým odpůrcům Giolittiho režimu po uspokojení socialistického požadavku volební reformy.³⁵⁰ Sabbatucci naopak považuje libyjskou válku za dovršení dlouhého diplomatického procesu, který začal na konci devatenáctého století.³⁵¹

Časopis La Voce a italská vnitrostátní politika

Jaký postoj měl časopis typu La Voce, který se definoval jako kulturní a vzdělávací, k těmto událostem? Proč byla v periodiku tohoto druhu věnována taková pozornost právě politice? V článku *Od Giolittiho k Sonnini* (Da Giolitti a Sonino), za kterým tušíme velký vliv Prezzoliniho, na tyto otázky odpovídá redakce časopisu.

La Voce se dnes ani nikdy nestane časopisem politické kritiky či propagandy. Ale chce-li se věnovat všem problémům života Itálie, musí se čas od času zabývat také politikou. Ono neblahé oddělení politické činnosti od ostatních intelektuálních a morálních aktivit lidského ducha, které činí z tolika obyvatel cizince ve své vlasti a tak dobře vyhovuje politickým hrátkám, ono

³⁴⁹ Srov. PROCACCI, G. *Dějiny Itálie*. Op.cit. s. 320.

³⁵⁰ Srov. PROCACCI, G. *Dějiny Itálie*. Op.cit. s. 320.

³⁵¹ Srov. SABBATUCCI, G., VIDOTTO, V. *Il mondo contemporaneo. Dal 1848 a oggi*. Op.cit. s. 231.

neblahé oddělení života a myšlení, které bylo vždy jednou z nejhorších nemocí naší země, neexistuje v našem vědomí a nesmí existovat ani v našem časopisu.³⁵²

Dále v tomtéž článku nacházíme výtky vůči Giolittiho politice, která je charakterizována na prvním místě jako parlamentární a ne národní. Moc v rukou mu pomáhá udržet několik faktorů, z nichž nejvýznamnějšími jsou obsazování ministerstev lidmi nekompetentními, snadno ovladatelnými ze strany parlamentu, a dále korupce a nátlakové ovlivňování voleb, především na jihu země. Zároveň je zde jasně formulováno tvrzení o Giolittiho utilitaristických demisích a návratech do vlády poté, co za něj vytáhl horký brambor z ohně někdo jiný – v tomto případě je tím člověkem Sidney Sonnino. Ten je hodnocen velmi kladně jako osobnost, avšak jako politik za aktuálních podmínek v progolittiánském parlamentu nemůže uspět. Ke srovnání těchto dvou osobností se redakce časopisu vrátí ještě později v článku *Sonnino a Giolitti* (Sonnino e Giolitti),³⁵³ ve kterém nejenže tento svůj názor zopakuje, ale dokonce použije citaci z článku předcházejícího. Znamená to, že situace v Itálii se v tomto ohledu nezměnila, ba dokonce rozdíl mezi oběma státníky ještě vzrostl. Giolitti dosáhl konkrétních úspěchů, zatímco za Sonninem zůstaly pouze nerealizované plány, byť dobře míněné. Není proto důležité, jaký předvolební program Sonnino nabízí, není-li schopen jej zrealizovat. Další závěr, který z toho redakce vyvozuje, je nemožnost politické angažovanosti na vysoké úrovni, aniž by se člověk kompromitoval morálně.

Tyto dva články v podstatě shrnují postoj časopisu k parlamentní politice země. Je však třeba říci, že kromě kritiky zde nalezneme i kladná hodnocení. Příznivý ohlas měl například Giolittiho projev v Turíně na podzim 1911 u příležitosti představení volební reformy, na který redakce *La Voce* reagovala článkem *Giolitti* (Giolitti).³⁵⁴

³⁵² Da Giolitti a Sonino. *La Voce* 1909, roč. 2, č. 1, s. 225, C.I.A.R. vol. 3, s. 177.

³⁵³ Sonnino e Giolitti. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 40, s. 1167, C.I.A.R. vol. 3, s. 583.

³⁵⁴ Giolitti. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 41, s. 665, C.I.A.R. vol. 3, s. 376.

Časopis *La Voce* a socialistické hnutí v Itálii

Přestože si časopis střeží vlastní politickou neutralitu, sleduje také činnost jednotlivých stran. Mezi politickými hnutími je v *La Voce* největší pozornost věnována zřejmě socialistům. V článku *Socialistická strana v současné chvíli* (Il partito socialista nel presente momento)³⁵⁵ je uveřejněna část Salveminiho příspěvku, který pronesl na kongresu socialistů v Miláně na podzim roku 1910. Shrnuje v něm vývoj strany do současné chvíle a kritizuje její aktuální vnitřní rozdělení. Nejednotnost znemožňuje prosazení důležitých reforem a přispívá snazší ovlivnitelnosti jednotlivců ze strany různých zájmových skupin. Jako východisko navrhuje určit priority a koncentrovat síly na méně reforem, avšak zásadního významu pro vývoj společnosti. Podobným způsobem situaci zhodnotí i Ettore Ciccotti ve svém komentáři sjezdu socialistické strany v Reggiu.³⁵⁶ Zajímavý je také článek Benedetta Croceho na téma socialismu, uveřejněný v únoru 1911 s výmluvným titulem *Smrt socialismu* (La morte del socialismo).³⁵⁷ Croce zde vysvětluje vývoj socialismu od utopistického přes marxistický až po italský syndikalismus, který se objevuje v době po selhání socialismu v Německu. Jedním ze slabých bodů socialismu je podle něj idealizace dělníků, jimž jsou prisouzeny vlastnosti a charakteristiky, které reálně nemají. Přitom je opomíjen fakt, že hlavními přínosci socialismu jsou intelektuálové, nikoli dělníci. Socialistické hnutí na sebe navíc bere spíše podobu kritiky aktuálního režimu, která je však už vzdálena původní představě socialismu jako takového. Proto je třeba veřejně vyhlásit, že socialismus je mrtev.

Postoj redakce se v prvních letech blížil stanovisku Gaetana Salveminiho. Po názorových rozkolech v *La Voce*, ke kterým došlo v období kolem války v Libyi, zakládá Salvemini časopis *L'Unità* a odchází ze socialistické strany. Stanovisko redakce vůči socialistům se naopak postupně vylepší. Například před volbami v roce 1913 je strana

³⁵⁵ SALVEMINI, G. Il partito socialista nel presente momento. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 44, s. 501, C.I.A.R. vol. 3, s. 241.

³⁵⁶ CICCOTTI, E. Il bilancio del Congresso di Reggio. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 31, s. 863, C.I.A.R. vol. 3, s. 470.

³⁵⁷ Falea di Calcedonia. La morte del socialismo. Discorrendo con Benedetto Croce. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 6, s. 501, C.I.A.R. vol. 3, s. 291 a Antologia vol. 1, s. 205.

chválena za směr, který zvolila pro svůj vývoj. O rok později čteme v článku *Úkol socialistické strany* (Il compito del partito socialista)³⁵⁸ tvrzení, že socialismus je sice mrtev, ale socialistická strana ne. Ta zůstává podle mínění redakce jedinou skutečně aktivní stranou, ke všem důležitým změnám mohlo tedy dojít jen díky ní.

Italské nacionalistické hnutí a časopis La Voce

Přestože nacionalisté i okruh osobností kolem časopisu La Voce měli v podstatě stejný cíl, totiž obrodu italské společnosti a rozvoj země, byl vztah k nacionalistickému hnutí poněkud komplikovanější. Částečně to bylo dáno i faktem, že samo hnutí bylo ještě mladé a na vzniku Italské nacionalistické asociace se podílela různorodá skupina lidí – demokraté, příznivci koloniálních plánů či iredentisté.³⁵⁹ První nacionalistický sjezd se uskutečnil teprve v prosinci 1910. La Voce a nacionalisté se také zcela neshodovali ve způsobu, jakým měla národní obroda probíhat a jaké by měly být její priority. V článku *Kongres nacionalistů* (Il Convegno nazionalista)³⁶⁰ Giovanni Amendola porovnává národní zájmy hlášené nacionalisty se všudypřítomnou potřebou a vůlí zlepšit současný stav v Itálii a očekává, jakým způsobem se budou nacionalisté na sjezdu definovat a jaké si budou klást cíle. V budoucnosti se redakce časopisu La Voce velice distancovala od nacionalisty podporovaných kolonialistických nálad a tendencí, což se jednoznačně projevilo v době těsně před vyhlášením války Turecku a obsazením Libye.

Válka v Libyi

Časopis La Voce na rozdíl od většiny italského tisku nepodporoval koloniální válku v Libyi. Na svých stránkách vedl poměrně důslednou a argumenty dobře podpořenou kampaň proti této vojenské akci. Jedním z prvních článků, který vyvracel hlavní argument zastánců kolonizace – totiž územní zisky a materiální výhody z nich plynoucí, byl Amendolův

³⁵⁸ Il compito del partito socialista. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 7, s. 55, C.I.A.R. vol. 3, s. 659.

³⁵⁹ SABBATUCCI, G., VIDOTTO, V. *Il mondo contemporaneo. Dal 1848 a oggi*. Op.cit. s. 232.

³⁶⁰ AMENDOLA, G. Il Convegno nazionalista. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 51, s. 446, C.I.A.R. vol. 3, s. 259.

článek *Velká iluze* (La grande illusione).³⁶¹ Jde v podstatě o recenzi knihy *The Great Illusion* anglického novináře Normanna Angella žijícího v Paříži. Ten se snaží vysvětlit, že z ekonomického hlediska není válka nikdy výhodná a že pro státy a jejich hospodářský rozvoj jsou vždy příhodnější mírové podmínky, které spíše přispívají ke zvýšení životní úrovně obyvatel. Amendola hodnotí knihu pozitivně tam, kde jsou analyzovány ekonomické argumenty. Po stránce filozofické však není podle něj dostatečně podložená. Největší slabinu spatřuje ve faktu, že války vznikají a vyvíjejí se v důsledku různých příčin, nikoli pouze z ekonomických zájmů. Přesto je kniha v momentální situaci přínosem i proto, že zdůrazňuje a vysvětluje, jak ekonomická spolupráce a rovnováha mezi národy vytváří zároveň zázemí solidarity.

V článku *Tripolská iluze* (L'illusione tripolina)³⁶² čteme vyjádření redakce, které rovněž vyvrací údajné materiální a praktické výhody. Dále otevřeným způsobem kritizuje nacionalisty za jejich krátkozrakost, kdy pro jakési iluzorní hodnoty ignorují reálný stav věcí a zpochybňují tak svůj vztah k vlastnímu národu. Nabízí se nám tu rozdíl mezi skutečným nacionalismem a nacionalistickým programem.

Znamená-li láska k vlasti snahu ušetřit vlastní zemi katastrofálních a politováníhodných dobrodružství, je-li povinností občanů, tak jako všech lidí, jednat s osvícenou myslí a kontrolou nad jednoduchými sentimentalismy, tedy prosím nacionalisty, aby dobře zvážili, co dělají, a uznali svůj omyl.³⁶³

A dále:

Nacionalisté takto neuvažují. Jde jim jen o jednu věc: narazit hlavou. Jakákoli zeď je k tomu vhodná. Problém je, že hlava, která na ni narazí, nebude jejich, ale hlava jejich národa. Ale co je pro nacionalistu národ, ne-li záminka k řečnění?³⁶⁴

³⁶¹ AMENDOLA, G. La grande illusione. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 9, s. 517, C.I.A.R. vol. 3, s. 298.

³⁶² L'illusione tripolina. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 20, s. 574 C.I.A.R. vol. 3, s. 336.

³⁶³ Ibid s. 340.

³⁶⁴ Ibid s. 342.

Na tento příspěvek navázala redakce sérií článků pod názvem *Proč nejt do Tripolisu* (Perché non si deve andare a Tripoli),³⁶⁵ kde vychází z nejpřesnějších a nejaktuálnějších údajů získaných komisí Ito (Jewish Territorial Organisation), která libyjské území zkoumala s vyhlídkou na případné přesídlení židovského národa. Dalším zdrojem informací je zpráva plukovníka Murdocha Smithe z roku 1860, který byl anglickou vládou pověřen archeologickým výzkumem na tomto území, ale i výzkumy Haimana a Camperia pro Milánskou výzkumnou společnost z roku 1882. Všechny uvedené zdroje se shodují v základní charakteristice – velké sucho, nedostatek vody, málo srážek. Zvláště výzkumy komise Ito potvrdily vědeckými metodami dřívější pozorování cestovatelů. *La Voce* poukazuje také na nekompetentnost italských novinářů a nacionalistů, kteří opěvují bohatou úrodnou zemi, jak ji znají z klasických autorů, a staví je proti odborníkům, ať už z řad italských či zahraničních. Zvláště autoři studie pro Ito patří mezi světově uznávané vědce a odborníky ve svých oborech, jako jsou geologie, zemědělství, inženýrství atd., a zastávají důležité funkce na univerzitách, v muzeích či společnostech zabývajících se výzkumem. Ignorovat tyto varovné hlasy považuje *La Voce* za bláznovství a provinění vůči Itálii, proto se i prostřednictvím svých článků distancuje od většiny italského tisku, který kolonizaci Libye podporuje. Zvláště se staví do opozice vůči tendencím vidět v ní Eldorádo italských emigrantů.³⁶⁶

Postoj osobností okruhu *La Voce* však také nebyl zcela jednotný. Například Giovanni Papini se s Prezzolinim a Salveminim v názoru rozchází a zcela otevřeně v článku *Vítězná válka* (*La guerra vittoriosa*)³⁶⁷ souhlasí s vysláním vojska do Libye. Válku zde hájí nikoli z praktického hlediska obchodního či hospodářského, ale především vzhledem k jejímu přínosu pro oživení národního vědomí a hrdosti. Tyto účely ospravedlňují i vojenskou akci, která je z rozumového hlediska nerentabilní. Pokračuje tezí, že válka přesto nebyla ani tak vyvolána vnitřní potřebou a veřejným

³⁶⁵ Perché non si deve andare a Tripoli. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 33, s. 631, č. 35, s. 639, č. 36, s. 643, C.I.A.R. vol. 3, s. 350.

³⁶⁶ Srov. A Tripoli. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 40, s. 661 C.I.A.R. vol. 3, s. 373.

³⁶⁷ PAPINI, G. La guerra vittoriosa. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 42, s. 669, C.I.A.R. vol. 3, s. 385.

míněním, jako spíše vyplynula z mezinárodní diplomatické situace. Každopádně v tomto případě nejde o uskutečnění mýtu vítězné války hlásaného Corradinim. Futurista by tuto válku nazval dokonce pacifistickou. Proto: „*je výprava do Tripolisu vítězstvím Itálie, ale je také zklamáním a porážkou nacionalistické ideologie.*“ Toto konstatování oslabení nacionalistů potvrdí i redakce časopisu v článku přímo nazvaném *Konec nacionalismu* (La fine del nazionalismo).³⁶⁸

Zároveň s porážkou nacionalistické ideologie přišlo i odhalení italské národní nemoci – rétoriky. Literární nadsázka novinových pisálků význam událostí přeháněním jen snižuje a z války vítězné činí válku směšnou.³⁶⁹ Na kritiku zaujatosti a nekompetentnosti italského tisku před válkou i na jejím konci navazuje opět tatáž kritika, která odmítá přehlížení reálných problémů na základě nadšení z vyhrané války.³⁷⁰ A problémy na sebe nedaly dlouho čekat. Lidé, kteří se vraceli z války domů, nepřinášeli s nadějí očekávané zprávy o nové zemi, která vyřeší problémy chudých rolníků, ale o zemi ještě chudší, navíc bez vody. Rok po začátku války, která neměla podle propagandy tak dlouho trvat, nebyly ještě ani dojednány podmínky míru. Itálie nedokázala jasně využít výhod svého vítězství a ve hře bylo i odškodné, které měla Turecku zaplatit.³⁷¹ Tón Prezzoliniho článku *Selhání války* (Il fallimento della guerra) z října 1912 je už daleko od představy optimistického vítězství. Avšak ani po skončení války nebyly vojenské operace v Libyi ukončeny. Místní arabské kmeny nedaly italským oddílům odpočinout. Italští velitelé navíc nebyli schopni poučit se z jednotlivých strategických chyb, jak naznačuje článek *Dernská chyba* (L'errore di Derna),³⁷² kde Ambrosini vyčítá velení, že v boji o Dernu opakovalo chybu, která už v minulosti stála životy italských vojáků, když upadli do stejné léčky.

³⁶⁸ La fine del nazionalismo. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 19, s. 807, Antologia vol. 1, s. 302.

³⁶⁹ PAPINI, G. La guerra vittoriosa. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 42, s. 669, C.I.A.R. vol. 3, s. 392.

³⁷⁰ PREZZOLINI, G. La guerra e la critica. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 32, s. 867, C.I.A.R. vol. 3, s. 477.

³⁷¹ PREZZOLINI, G. La pace. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 36, s. 885, C.I.A.R. vol. 3, s. 478.

³⁷² AMBROSINI, L. L'errore di Derna. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 22, s. 1085, Antologia vol. 1, s. 374.

Kromě celkového rozčarování italské společnosti, zklamaných nadějí a nepotvrzeného očekávání chudých rolníků, především z italského Jihu, byl cenou za libyjskou válku také rozkol v řadách parlamentu a politických hnutí. Na sjezdu socialistické strany v Reggio Emilia byli poraženi reformisté, o které se opírala Giolittiho vláda. Více než kdy jindy se projevila různorodost většiny, díky které zvítězil ve volbách. Navíc po odhalení tzv. Gentiloniho paktu, který zajišťoval podporu katolických voličů některým poslancům, pokud budou respektovat jejich určité podmínky, byla Giolittiho politika stále problematičtější. Když se situace po válce opět vyhrotila, podal v květnu 1914, jako už několikrát předtím, demisi. Vypuknutí první světové války však neumožnilo jeho návrat jako v dřívějších případech.

Situace v Itálii na začátku 1. světové války

První světová válka tedy zastihla italskou politickou scénu nejednotnou. Hned po jejím začátku vyhlásil nový kabinet předsedy vlády Antonia Salandry neutralitu Itálie, která byla ve shodě s defenzivním charakterem úmluv Trojspolku.³⁷³ Od té doby se politici i veřejné mínění rozdělili na dvě skupiny – neutralisty, kteří preferovali zachování neutrality, a intervencionisty, kteří chtěli vstoupit do války po boku Francie a Anglie proti Rakousko-Uhersku a Německu. Z politických stran podporovali neutralitu především Giolittiho stoupenci a Italská socialistická strana spolu s Všeobecnou konfederací práce. Na rozdíl od jiných států, kde se socialistické strany vyprofilovaly spíše patrioticky, v Itálii postoj socialistů odrážel pacifismus rolníků a dělníků.³⁷⁴ K nim se připojil i neutralistický postoj Vatikánu. Jako intervencionisté se naopak projeví republikáni ctící garibaldiovskou tradici, radikální socialisté, Bissolatiho reformisté, různé iredentistické asociace a samozřejmě nacionalisté, vždy připravení svést svou „vítěznou válku“, jak o ní psal Papini³⁷⁵ už v souvislosti s válkou v Libyi. V této nejednoznačné situaci

³⁷³ Srov. SABBATUCCI, G., VIDOTTO, V. *Il mondo contemporaneo. Dal 1848 a oggi*. Op.cit. s. 247.

³⁷⁴ Ibid s. 248.

³⁷⁵ PAPINI, G. La guerra vittoriosa. *La Voce* 1911, roč. 3, č. 42, s. 669. C.I.A.R. vol. 3, s. 392.

jedná italský předseda vlády Salandra a ministr zahraničí Sonnino jak se státy Dohody o poválečném vyrovnání v případě zapojení Itálie do války na jejich straně, tak s Německem a Rakouskem o územní kompenzaci za zachování neutrality. Jednání jsou tajná a výsledné rozhodnutí pro Dohodu, stvrzené podpisem tzv. Londýnského paktu v dubnu 1915, bude zaštitěno jen souhlasem krále, bez vědomí parlamentu či dalších členů vlády. Parlament nakonec vládě plnou moc k zahájení války odhlasoval; částečně pod vlivem dvora, částečně pod vlivem veřejného mínění, které bylo postupně více nakloněno intervenci, a to i díky kampaním časopisů jako byly *Lacerba* a *La Voce* a díky působení řady uznávaných osobností z řad italské inteligence, mezi nimi například Giovanni Gentile, Gaetano Salvemini či Luigi Albertini, ředitel *Corriere della Sera*, nejvýznamnějšího a nejvlivnějšího deníku v zemi. Velký podíl na propagandě vojenské intervence měl i Benito Mussolini, který původně na stránkách novin *Avanti!* zastával socialisty hlášanou neutralitu. Po svém odchodu ze strany založil nový deník *Il popolo d'Italia*, který se stal hlavní tribunou intervence. Podobný přechod od levice k pravici nebyl mezi italskými intelektuály ničím ojedinělým. Pozorovat ho můžeme mimo jiné i u Prezzoliniho.

1. světová válka na stránkách časopisu *La Voce*

Postoj redakce časopisu k italské účasti v první světové válce se značně liší od postoje k válce v Libyi. Za touto proměnou stojí bezpochyby i fakt, že názor redakce se teď více než kdykoli předtím shoduje s Prezzoliniho názorem. O proměně jeho vlastního přesvědčení mluví Angelo Romanò v úvodu k antologii časopisu.³⁷⁶ Prezzolini vychází z Croceho idealismu, který je ale silně ovlivněn Gentilem. Filozofická diskuze, která proběhla na stránkách *La Voce* na přelomu let 1913 a 1914,³⁷⁷ odhalila rozdíly mezi oběma filozofy. Důkazem jejich odlišeného vývoje byl nakonec i jejich rozdílný postoj k účasti ve válce. Benedetto

³⁷⁶ C.I.A.R. vol. 3, s. 78.

³⁷⁷ CROCE, B. *Intorno all'idealismo attuale*. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 46, s. 1195, C.I.A.R. vol. 3, s. 595; GENTILE, G. *Intorno all'idealismo attuale. Ricordi e confessioni*. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 50, s. 1213, C.I.A.R. vol. 3, s. 608 a CROCE, B. *Intorno all'idealismo attuale*. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 1, s. 4, C.I.A.R. vol. 3, s. 630.

Croce patřil k několika málo intelektuálům, kteří upřednostňovali zachování neutrality Itálie. Gentileho aktualismus více odpovídal Prezzoliniho představě o intelektuální činnosti a jejímu praktickému působení na obrodě národa. Tento posun připravil také půdu pro snazší přijetí fašistické ideologie. Nebezpečný směr, který aktualismus začal nabírat, vycítil i Giovanni Boine a z jeho námitek se v *La Voce* vyvinula významná diskuze s ředitelem časopisu.³⁷⁸ Čas dokázal, že Boinovы obavy nebyly liché. Stránky časopisu se tak stávají zajímavým a důležitým svědectvím o vnitřních proměnách postojů italské inteligence, které umožňují nejen změnu názoru ohledně účasti ve válce – odmítavý postoj z doby libyjské války se mění na intervencionistický –, ale vedou až k rozšíření fašistické ideologie po první světové válce.

V rámci časopisu najdeme různé typy článků, které se zabývají válkou. Ještě za doby Prezzoliniho vedení jsou to nejdříve články mapující italskou politickou scénu.³⁷⁹ Dále zde nacházíme články reflektující postavení a úlohu intelektuálů ve válce,³⁸⁰ články vypovídající o situaci časopisu samotného ve válečné době³⁸¹ a konečně krátká zamyšlení a úvahy.³⁸² Kromě jmenovaných vycházely v *La Voce* také příspěvky z fronty, především ve formě fragmentárních prozaických textů.³⁸³

Články mapující politickou scénu: Vycházejí ještě v době před vstupem Itálie do války. V prvních člancích je neutralita považována za nejlepší stav, na který však Itálie není připravena. Přesto Prezzolini považuje

³⁷⁸ L'amico Boine. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 5, s. 52, C.I.A.R. vol. 3, s. 639; BOINE, G., PREZZOLINI, G. Ringraziamento. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 7, s. 2, C.I.A.R. vol. 3, s. 640; BOINE, G. Pensiero e azione. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 9, s. 18, C.I.A.R. vol. 3, s. 661 a další.

³⁷⁹ Například PREZZOLINI, G. Facciamo la guerra. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 16, s. 1, C.I.A.R. vol. 3, s. 703; Partiti e gruppi italiani avanti alla guerra. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 17, s. 4 C.I.A.R. vol. 3, s. 707.

³⁸⁰ Například PREZZOLINI, G. La pagina di Prezzolini III. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 3, s. 199, Antologia vol. 2, s. 554; SERRA, R. Same di coscienza di un letterato. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 10, s. 610, Antologia vol. 2, s. 582.

³⁸¹ Například DE ROBERTIS, G. La realtà e la sua ombra. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 11, s. 683, C.I.A.R. vol. 4, s. 513; DE ROBERTIS, G. La Voce in tempo di guerra. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 12, s. 770, C.I.A.R. vol. 4, s. 529 a Antologia vol. 2, s. 598.

³⁸² Například DE ROBERTIS, G. Non dimenticarsi. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 13, s. 831-848, C.I.A.R. vol. 4, s. 551; DE ROBERTIS, G. Il signor pubblico. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 13, s. 831-848, C.I.A.R. vol. 4, s. 553.

³⁸³ Například TACCUINO, A. S. *La Voce* 1916, roč. 8, č. 3, s. 174-190, Antologia vol. 2, s. 641.

vyhlášení neutrality za dobré, protože bylo potvrzením autonomie státu a jeho vlastních zájmů v této válce.³⁸⁴ Zde byla ovšem neutralita jen dočasným řešením, než bude nezávislost na jiných státech dokázána aktivním způsobem – tedy vstupem do války. Přitom není rozhodující volba mezi Francií a Německem, ale mezi Anglií a Rakouskem.³⁸⁵ Celou otázku zapojení Itálie do války pak staví jako otázku národní identity, když říká:

Musíme projít naší zkouškou. Až doposud jsme byli národem aspirujícím na přídomek *velký*. Dnes jde ještě o něco zcela jiného: jde o to zjistit, zda jsme národ.³⁸⁶

Poměrně smířlivý tón tohoto článku se s každým dalším číslem stává ostřejším a kritičtější. Ve srovnání postoje politických stran před válkou³⁸⁷ zcela prohráli socialisté, protože jako jediní socialisté v Evropě odmítli chopit se zbraně. K jejich kritice se vrátí ještě v článku *Socialisté nejsou neutrální* (I socialisti non sono neutrali),³⁸⁸ kde obviňuje socialistickou stranu, že podporou neutrality nahrává Rakousku. Nacionalisté jsou kritizováni za původní návrh vstoupit do války na straně Německa. Republikáni se sice chtějí bít proti Rakousku, z jejich řad ostatně čerpal iredentismus, avšak bojovat nyní proti Rakousku znamená zároveň posílit monarchii, čímž stojí proti sobě. Již další článek nese přímo název *Zrazená válka* (La guerra tradita)³⁸⁹ a vyjadřuje rozhořčení nad odkládáním jejího začátku. Na konci článku je však dovětek, kde Prezzolini uvádí, že podle nejnovějších zpráv je začátek války na spadnutí a za těchto okolností naopak chválí vládu, že jednala v tajnosti bez zbytečných kompromisů.

³⁸⁴ PREZZOLINI, G. Facciamo la guerra. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 16, s. 1, C.I.A.R. vol. 3, s. 704.

³⁸⁵ Ibid.

³⁸⁶ Ibid s. 706.

³⁸⁷ PREZZOLINI, G. Partiti e gruppi italiani davanti alla guerra. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 17, s. 4, C.I.A.R. vol. 3, s. 709.

³⁸⁸ PREZZOLINI, G. I socialisti non sono neutrali. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 19, s. 2, C.I.A.R. vol. 3, s. 714.

³⁸⁹ PREZZOLINI, G. La guerra tradita. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 18, s. 2, C.I.A.R. vol. 3, s. 712.

Úloha intelektuálů ve válce: Po vstupu do války si lidé kladli otázku po své vlastní úloze ve válce. Prezzolini předává vedení *La Voce De Robertisovi* a tento krok odůvodňuje ve své nové rubrice *Prezzoliniho stránka* (*La pagina di Prezzolini*),³⁹⁰ kde píše, že odjíždí do Říma pomáhat Mussolinimu v nově založeném časopise *Popolo d'Italia*. To má být jeho způsob přispění. Dále se k této otázce vrací ještě ve třetím díle své rubriky, kde uvažuje nad důležitostí činnosti intelektuálů v zemi, mimo bojiště. Na druhé straně považuje za důležitý i osobní příklad lidí, kteří odešli bojovat dobrovolně a inspirují tak další.³⁹¹ Událostí, která obrátila už v minulosti pozornost k tomuto tématu, byla smrt Charlese Péguyho ve válce. P. Jahier v oznámení o jeho smrti napsal: „*Ve chvíli, kdy Francie už nepotřebovala jeho duši, dal tělo, které potřebovala.*“³⁹² Další z osobností, jejichž tragický konec na bojišti zasáhne italské intelektuální kruhy, bude například Renato Serra, kterému *La Voce* věnuje jedno celé číslo.

La Voce a válka: Od vstupu Itálie do války ujišťuje redakce časopisu čtenáře o svém odhodlání pokračovat s jeho vydáváním. Prakticky se toto období shoduje s obdobím vedení *La Voce De Robertisem*. Opakovaně je zdůrazňována role literatury a kultury i v době války.³⁹³ De Robertis se dokonce snaží šířit časopis i na válečné území jako podporu vojákům.³⁹⁴ Někteří z nich do redakce také sami píší. Zároveň se však častěji objevuje i prosba o nové předplatitele a finanční podporu. Ta se sice čas od času vyskytla i dříve, ale nyní dokládá skutečné finanční potíže časopisu. Válečné výdaje samozřejmě zvýšily cenu všeho zboží, takže jen papír podražil několikanásobně.

Postřehy a úvahy: Byly uveřejňovány hlavně v rubrice *Rady knihkupce* (*Consigli del libraio*) a často přesahovaly oblast literatury či kultury. Byla

³⁹⁰ PREZZOLINI, G. *La pagina di Prezzolini*. *La Voce* 1914, roč. 7, č. 11, s. 683, C.I.A.R. vol. 4, s. 411.

³⁹¹ PREZZOLINI, G. *La pagina di Prezzolini III*. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 3, s. 199, Antologia vol. 2, s. 554.

³⁹² JAHIER, P. *È morto Peguy*. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 18, s. 4, Antologia vol. 2, s. 512.

³⁹³ Například DE ROBERTIS, G. *La realtà e la sua ombra*. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 11, s. 683, C.I.A.R. vol. 4, s. 513.

³⁹⁴ DE ROBERTIS, G. *La Voce in tempo di guerra*. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 12, s. 770, C.I.A.R. vol. 4, s. 530.

to prakticky jediná rubrika po odchodu Prezzoliniho, ve které mohli čtenáři nalézt komentáře k aktuálnímu dění. Většinou však šlo o otázky morálky. Tak jako Prezzolini, chtěl i De Robertis poskytnout čtenářům jakousi orientaci. Vysvětluje to v úvodu rubriky v čísle 13,³⁹⁵ když poznamenává, že knihkupec je přece člověk s vlastními zájmy a názory, a ty proto také patří do této rubriky a bez problémů sem mohou být zařazeny.

Další témata a monotematická čísla

Jednotlivých témat, která byla na stránkách časopisu rozebrána, bylo pochopitelně více. Dosud jsme se zabývali tématy hlavními, kterým byla také v samotném časopisu věnována největší pozornost. Žádné společenské, a jak jsme viděli, ani umělecké téma však nemůže být zcela odděleno od ostatních. Tak se tyto základní okruhy určitým způsobem odrážely i v dalších článcích, věnovaných už specifickým problémům italské či evropské společnosti.

Filozofie

Vzhledem k zaměření časopisu a jeho hlavním představitelům není velkým překvapením, že jedním z témat, které se také opakovaně na jeho stránkách objevovalo, byla filozofie. Zmínili jsme již důležitou diskuzi, která proběhla mezi Benedetto Crocem a Giovanni Gentilem³⁹⁶ na přelomu let 1913 a 1914, a další diskuzi, která z ní vzešla, totiž mezi Prezzolinim a Boinem.³⁹⁷ Kromě těchto diskuzí se v časopisu objevily i další příspěvky jako recenze knih s filozofickou tematikou³⁹⁸ či naopak obrany nebo vlastní filozofické úvahy.³⁹⁹ Vychází zde například úryvek

³⁹⁵ DE ROBERTIS G. Accompagnamento – Consigli del libraio. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 13, s. 831-847, C.I.A.R. vol. 4, s. 541.

³⁹⁶ CROCE, B. Intorno all'idealismo attuale. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 46, s. 1195, C.I.A.R. vol. 3, s. 595 a další.

³⁹⁷ BOINE, G., PREZZOLINI, G. Ringraziamento. *La Voce* 1914, roč. 6, č. 7, s. 2, C.I.A.R. vol. 3, s. 640.

³⁹⁸ VOSSLER, K. Il sistema della filosofia dello spirito. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 40, s. 393, Antologia vol. 1, s. 180.

³⁹⁹ Například CROCE, B. Postilla. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 40, s. 394, Antologia vol. 1, s. 187.

„*De Consolatione Philosophiae*“⁴⁰⁰ od Benedetto Croceho, kde se zabývá významem filozofie a jejího postavení v praktickém životě. Najdeme zde i Prezzoliniho úvahy vycházející z Croceho idealismu ovlivněného Gentilem, mimo jiné článek *Idealistická výchova* (Educazione idealista).⁴⁰¹

V rámci tématu filozofie byla sledována i situace výuky filozofie na školách.⁴⁰² Na konci roku 1912 vyšlo také monotematické číslo věnované současné italské filozofii.⁴⁰³ Hovoříme-li o společnosti na začátku 20. století, je třeba si opět připomenout, že filozofie a různé filozofické proudy byly základem postojů intelektuálů jak v oblasti umělecké, tak společensko-praktické, jak jsme mohli pozorovat na příkladech všech předchozích zkoumaných časopisů. Proto také v příspěvcích s jiným námětem můžeme v podtextu vytušit filozofické postoje, ze kterých autor vychází.

Morálka

Další příspěvky lze nejvhodněji zařadit do oblasti morálky, přičemž to jsou především příspěvky týkající se sexuality. Nové poznatky v oblasti psychologie upozornily především díky Freudovým výzkumům a sekularizaci společnosti na nutnost přehodnocení chápání lidské sexuality. Tomuto tématu bylo věnováno dokonce celé číslo *La Voce* z února 1910. Například v článku *Názory Sigmunda Freuda o sexualitě* (Le idee di Sigmund Freud sulla sessualità)⁴⁰⁴ bylo italskému neodbornému publiku vysvětleno dílo Sigmunda Freuda. Roberto Assagioli, autor článku, přitom zdůrazňuje důležitost nezaujatosti při jeho studiu. Píše:

Mají-li Freudovy výzkumy neobyčejný praktický význam, tím spíš musí být takové studium provedeno moudře a obezřetně. Aplikace jeho metod a zásad

⁴⁰⁰ CROCE, B. *De Consolatione Philosophiae*. *La Voce* 1910, roč. 1, č. 26, s. 105, Antologia vol. 1, s. 107.

⁴⁰¹ PREZZOLINI, G. *Educazione idealista*. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 35, s. 1145, C.I.A.R. vol. 3, s. 578, a část v Antologia vol. 1, s. 395.

⁴⁰² Například GENTILE, G. *La filosofia che s'insegna*. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 51, s. 960, C.I.A.R. vol. 3, s. 501.

⁴⁰³ *Filosofia contemporanea in Italia*. *La Voce* 1912 roč.4 č.51.

⁴⁰⁴ ASSAGIOLI R. G. *Le idee di Sigmund Freud sulla sessualità* (1910 roč.2 č.9 s.262) v Antologia vol.1 s.157.

může totiž podle způsobu provedení působit buď jako prevence či pomoc při mnoha nervových potížích, nebo (naopak) přivodit nemocným vážné potíže a rozšířit nepřesné a nebezpečné domněnky.

Další zajímavý názor na význam sexuality v moderní společnosti čteme v tomtéž čísle časopisu v Sorelově článku *Společenský význam čistoty* (Il valore sociale della castità).⁴⁰⁵ Sorel je přesvědčen, že úspěch dělnického hnutí bude do jisté míry záviset i na správném pojetí sexuálního chování lidmi z dělnické třídy. Upozorňuje na neblahé důsledky novodobého „pohanství“ právě v této oblasti a dodává, že v zachování čistoty v křesťanském smyslu, tedy projevení sexuality v rámci chápání tradičních hodnot a rodiny, vidí předpoklad zdravého vývoje společnosti.

Kromě čistoty a sexuality bychom do této kategorie článků mohli zařadit i příspěvky zabývající se problémem prostituce a jeho řešení.⁴⁰⁶

Církev a náboženství

Mnoho článků se, ať už přímo či nepřímo, věnuje vztahu státu a církve, respektive vztahu moderní společnosti a víry. Je to pochopitelné, uvědomíme-li si, že *La Voce* vycházela v době, kdy ještě nebyly uzavřeny Lateránské dohody, na jejichž základě došlo k urovnání vztahů mezi Itálií a Vatikánem. Pokud na poli politickém představoval časopis jakési neutrální území otevřené všem názorům, pak v oblasti náboženského vyznání to platí také. Mezi přispěvateli byl například Clemente Rebora, později vysvěcený na kněze, či Giovanni Boine blízky pozicím modernistického proudu v církvi. Známa je především pozdější Papiniho konverze. Přesto je až překvapivé, jak často byly postoje časopisu antiklerikální. Zde hraje jistě roli vypořádání se s politickou mocí církve, které v případě mnoha osobností mohlo způsobit záměnu víry za ideologii či filozofický názor. Zřejmě i tento faktor vedl Prezzoliniho k vyjádření,

⁴⁰⁵ SOREL, G. Il valore sociale della castità. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 9, s. 259, Antologia vol. 1, s. 156.

⁴⁰⁶ Například PANZINI, A. Alfonsismo. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 49, s. 947, Antologia vol. 1, s. 326.

že křesťanství, nebo ještě lépe katolictví je již překonáno a moderní demokratická společnost musí být nutně antiklerikální.

Z tohoto úhlu pohledu se antiklerikalismus jeví jako základní bod demokratické činnosti. Nebude demokracie, ne-li antiklerikální, a bude jen natolik demokratická, nakolik bude antiklerikální.⁴⁰⁷

Doplňuje též, že antiklerikální společnost znamená také nenáboženská. Přesto v tomtéž článku bojuje proti antiklerikalismu prvoplánovému, založenému na nesnášenlivosti nebo politice.⁴⁰⁸ Oponenta našel opět v osobě Giovanni Boina,⁴⁰⁹ který odmítá Prezzoliniho filozofickou argumentaci jako účelovou.

Mezi dalšími osobnostmi, které se věnovaly problematice církve a společnosti, jmenujme alespoň Amendolu⁴¹⁰ či Romola Murriho.⁴¹¹ V rámci obecného tématu církve byla pozornost věnována i modernistickému hnutí v církvi.⁴¹²

Národ a stát

Do této kategorie spadá různorodější skupina článků než v předcházejících případech. Jsou to jednak články týkající se Italů jako národa, jednak články pojednávající o Itálii jako o zemi. Do první kategorie spadají například příspěvky zabývající se *iredentismem*. Této problematice bylo také věnováno tematické číslo, které vyšlo v prosinci 1910 a kde byl tento problém rozebrán z různých hledisek. Například

⁴⁰⁷ PREZZOLINI, G. Parole d'un uomo moderno. Religione. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 11, s. 1033, C.I.A.R. vol. 3, s. 524 a Antologia vol. 1, s. 353.

⁴⁰⁸ Srov. také PREZZOLINI, G. Verso anticlericalismo? *La Voce* 1913, roč. 5, č. 6, s. 1003, C.I.A.R. vol. 3, s. 512.

⁴⁰⁹ BOINE, G. Parole d'un uomo moderno. *La Voce* 1913, roč. 5, č. 18, s. 1065, C.I.A.R. vol. 3, s. 533.

⁴¹⁰ Například AMENDOLA, G. La politica di Leone XIII. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 11, s. 775, C.I.A.R. vol. 3, s. 441.

⁴¹¹ Například MURRI, R. L'anticlericalismo dello Stato italiano. *La Voce* 1912, roč. 4, č. 2, s. 731, C.I.A.R. vol. 3, s. 407.

⁴¹² FRACASSINI, U. La bibbia modernista. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 21, s. 315, Antologia vol. 1, s. 170.

příspěvek Angela Vivanteho⁴¹³ poskytl analýzu ekonomických faktorů majících vliv na postoje a preference obyvatel Terstu.

Jiným problémem, který byl často zmiňován především v článcích hovořících o politických tématech, byl silný vliv *zednářství* a zednářských lóží na dění ve státě. Toto téma se přitom nevyskytovalo jen druhotně v jiných příspěvcích, ale bylo i námětem zvláštních příspěvků.⁴¹⁴

Další oblast, zabývající se životem obyvatel Itálie, může reprezentovat článek Piera Jahiera⁴¹⁵ o životě a tradicích valdenských. Ten shledává jejich způsob života velmi inspirativní především z morálního hlediska. Je však třeba najít cestu, jak neizolovat jejich život od vývoje moderní společnosti. Právě tato izolovanost jim umožnila zachovat si svou charakteristiku, brání však dalšímu vývoji. Zajímavý je také postřeh, že v údolích, kde žili valdenští, byla téměř nulová negramotnost díky důrazu, který kladli na četbu Písma.

Do druhé skupiny článků by patřily příspěvky věnující se charakteristikám a zvláště kulturnímu životu jednotlivých regionů italského království. Tuto rubriku uvádí Prezzolini článkem *Regioni e città d'Italia* (Reggioni e città d'Italia),⁴¹⁶ ve kterém vysvětluje, že jejím cílem je seznámit Italy s nimi samými. Jako podmínku klade upřímnost a snahu o podnětné a praktické připomínky a návrhy.

Zvláštní místo by v této skupině patřilo Římu, který si jako hlavní město království vysloužil mimo jiné i řadu kritik především pro svou centralizaci. Například Giovanni Amendola bude považovat tuto kritiku za natolik přehnanou a prvoplánovou, že na obranu Říma napíše Prezzolinimu otevřený dopis.

⁴¹³ VIVANTE, A. Il fattore economico e l'irredentismo triestino. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 52, s. 453, C.I.A.R. vol. 3, s. 263.

⁴¹⁴ CASTELLANI, G. Massoneria e Socialismo. Colloquio con B. Croce. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 50, s. 441

⁴¹⁵ JAHIER, P. I valdesi nelle valli. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 8, s. 255, C.I.A.R. vol. 3, s. 184 a Antologia vol. 1, s. 148.

⁴¹⁶ PREZZOLINI, G. Reggioni e città d'Italia. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 42, s. 173, Antologia vol. 1, s. 131.

Žurnalistika

Velká pozornost byla věnována také sledování úrovně italské žurnalistiky a jednotlivých periodik. Kromě samostatných zmínek v různých kontextech nacházíme v *La Voce* i řadu článků zaměřených primárně na italský tisk. Patří sem na prvním místě články Ambrosiniho,⁴¹⁷ který srovnával jednotlivé italské deníky a to jak po stránce obsahové, tak po stránce personální. Díky tomu nám dnes časopis *Voce* nabízí mimo jiné i zajímavý pohled na periodika Itálie začátku dvacátého století. Kromě těchto příspěvků zde můžeme najít také články hodnotící přínos jiných kulturních či společensko-politických časopisů a srovnávají je s *La Voce*. Jako příklad uveďme Prezzoliniho články *La Voce a Lacerba* (*La Voce e Lacerba*)⁴¹⁸ a *K sedmému výročí vzniku časopisu Regno* (*Nell VII anniversario della nascita del „Regno“*).⁴¹⁹

3. 4. 5. Ukončení časopisu

Až dosud jsme mohli sledovat, jakými změnami časopis během osmi let svého života procházel. Poslední dva roky byly jistě těžkou zkouškou, a to z několika důvodů. Dlouholetý ředitel a jeden z hlavních představitelů *La Voce*, Giuseppe Prezzolini, odešel z vedení redakce. Do časopisu sice dále sám přispíval, ale jeho pozornost a energie, jež udržovaly při životě celý okruh, který kolem časopisu vznikl, se zaměřily jiným směrem. Ze skupiny osobností časopisu také řada lidí odešla bojovat do války, ze které se bohužel už všichni nevrátili. Ještě v roce 1915 bylo zářijové a říjnové dvojčíslo věnováno Renatu Serrovi, který na bojišti zahynul.

Výše zmíněné ztráty znamenaly však pouze personální problémy v redakci. Úbytek lidí byl ale citelný i v ostatních oblastech. Muži, kteří odešli bojovat do války, chyběli například i v tiskárnách a celkové

⁴¹⁷ Například Cepperello (Ambrosini L.) *Nel giornalismo torinese. La Stampa*. (1909 roč.1 č.10 s.39, č.12 s.47) v C.I.A.R. vol.3 s.95 a CEPPERELLO (Ambrosini L.) *La famiglia del „Corriere“*. *La Voce* 1909, roč. 1, č. 18, s. 71, *Antologia* vol. 1. s. 94.

⁴¹⁸ PREZZOLINI, G. *La Voce e Lacerba. La Voce* 1913, roč. 5, č. 23, s. 1094, *Antologia* vol. 1, s. 378.

⁴¹⁹ PREZZOLINI, G. *Nell VII anniversario della nascita del „Regno“*. *La Voce* 1910, roč. 2, č. 51, s. 445, C.I.A.R. vol. 3, s. 253.

náklady na vydávání časopisu také neustále stoupaly. Připočteme-li dále ne vždy dobrou platební morálku předplatitelů časopisu, na kterou poukazoval za svého vedení už Prezzolini, lze snadno domyslet, že se časopis potýkal s vážnými finančními problémy. To se projevilo mimo jiné i v řadě „žebrevých“ článků, prosících o finanční příspěvky. Jeden přímo nese název *Natažená dlaň* (La mano stesa).⁴²⁰ Můžeme říci, že finanční důvody byly nakonec faktorem, který vedl k ukončení vydávání časopisu. Zajímavé je, že v posledním čísle nenajdeme žádný článek, který by konec časopisu vysvětloval nebo by obsahoval rozloučení se čtenáři. U nadpisu „Rozloučení“ (Congedo)⁴²¹ čteme jen krátkou větu: „*Tímto číslem La Voce končí svou publikaci.*“

S ukončením vydávání časopisu La Voce se uzavřela i významná kapitola italských kulturních dějin. První světová válka proměnila svět i italskou společnost a nebylo už možné navázat tam, kde byl vývoj přerušen.

⁴²⁰ La mano stesa. *La Voce* 1915, roč. 7, č. 18, s. 1176.

⁴²¹ Congedo. *La Voce* 1916, roč. 8, č. 11-12, s. 417.

3. 5. Zhodnocení přínosu časopisů

V předcházející části jsme měli možnost sledovat, jak bylo dění v jednotlivých oblastech danými časopisy zachyceno, jak v nich bylo komentováno a prezentováno čtenářům. Nyní se pokusíme zhodnotit způsob, jakým naopak zkoumaná periodika do tohoto dění vstupovala a případně jaký měla vliv na jeho další vývoj.

3. 5. 1. Časopis Leonardo

Jak jsme viděli v analýze časopisu, byli Papini a Prezzolini motivováni k založení Leonarda hlavně snahou vyburcovat duši Italů a podpořit proměnu společnosti. Cestou k tomuto probuzení pro ně byla na prvním místě obnova myšlení, které mělo napomoci zpřístupnění nových filozofických a myšlenkových směrů právě prostřednictvím časopisu. Přestože nebyli sami vybaveni univerzitním vzděláním k tomu, aby díky své reflexi a bádání v této oblasti dokázali formulovat základy vlastní filozofické školy, ukázala se nakonec tato nevýhoda jako přínosná. Absence určitých limitů a apriorních stanovisek jim umožnila otevřeně a bez předsudků zkoumat různé proudy a skrze filtr své zkušenosti je dále zprostředkovat čtenářům. Byli tak konkrétním příkladem, že i člověk bez oficiálního vzdělání může vést dialog s předními představiteli filozofického myšlení své doby, a to dialog hodnotný a přínosný pro obě strany. Velkou pomocí jim v tomto ohledu jistě byla podpora Vailatiho, který i díky věkovému odstupu měl v rámci *Florentského pragmatického klubu* roli jakéhosi mentora. O tom, že jejich hledání bylo hluboké a upřímné, svědčí nicméně i zájem dalších filozofů, s nimiž udržovali písemný kontakt a mezi něž patřili například Bergson a Unamuno⁴²². Tyto vlivy pak pomáhaly formovat zvláště Papiniho živelný intelekt, který se kromě svého temperamentu vyznačoval i velkou mírou intuice. Významným svědectvím této skutečnosti je i dopis Williama Jamese adresovaný Papinimu, ve kterém píše:

⁴²² Srov. MADDALENA, G., TUZET, G. *I pragmatisti italiani. Tra alleati e nemici*. Milano: Edizioni Albo Versorio, 2007.

Zrovna čtu Váš Soumrak filozofů a únorové číslo Leonarda, které jsou velkou posilou pro mou duši. Jak úžasná věc je génius, a Vy jste skutečný génius! Já se zde ve své intelektuální ostýchavosti a svědomitosti snažím objasnit pár kroků na cestě vedoucí k novému systematizovanému světónázoru a Vy se několika odvážnými skoky dostanete za tuto stezku do úplné svobody celého systému, do otevřené krajiny. A je to právě Vaše bezstarostná povaha, stejně jako Vaše osobité formulace, co má tak osvobozující účinek na mou inteligenci. Budou Vás obviňovat z extravagance, a právem: budou Vás nazývat Cyranem pragmatismu apod., ale jeho abstraktní program musí být načrtnut extravagantně. „Korektnost“ je jedním ze standardů starého způsobu filozofování, které v konkrétním faktu hledá přízrak nějakého „principu“, jež by ospravedlnil jeho existenci, čímž vytrhává tvorstvo z reality. [...] Brzy napíšu o Soumraku a Leonardu do Woodbridge Journal a nazvu Vás aktuálním mistrem hnutí.⁴²³

To je jistě ze strany jednoho z nejvýznamnějších představitelů pragmatismu nemalé ocenění, které navíc dosvědčuje i skutečnost, kterou jsme naznačili již v analýze Leonarda: časopis totiž nebyl pouze zprostředkovatelem, kanálem, kterým do Itálie plynuly poznatky moderní filozofie, ale jeho tvůrci vedle odkazů na originální texty nabízeli i jejich interpretaci. Zda lze hovořit přímo o italském pragmatismu jakožto samostatném proudu v rámci hnutí, na to v této práci nelze poskytnout odpověď, protože ta by si vyžadovala analýzu mnohem podrobnější a jinak zaměřenou. Nicméně z textů, které jsme mohli sledovat v rámci časopisu, vyplývá značná názorová nejednotnost mezi čtyřmi hlavními osobnostmi, které v Itálii pragmatismus zastupovaly, a absence nějakého zastřešujícího systému. Kloníme se tedy spíše k variantě specifické interpretace v rámci italského prostřední než k samostatné škole. Faktem zůstává, že prostřednictvím Leonarda se jeho zakladatelé zasloužili o popularizaci nových myšlenkových proudů v celé škále, v jaké se počátkem dvacátého století objevovaly na mezinárodní scéně. Působnost časopisu se přitom neomezovala pouze na Florencii, ale uplatňovala se v celonárodním měřítku a dokonce i

⁴²³ Dopis W. Jamese adresovaný G. Papinimu ze dne 27. 4. 1906. Citováno podle: *Il tempo de „La Voce“, editori, tipografi e riviste a Firenze nel primo Novecento*. Catalogo della mostra a cura di Nozzoli A., Simonetti C. M. Firenze: Nuovedizioni Vallecchi, 1982. s. 55.

v zahraničí, jak o tom vypovídají některé komentáře v rubrice *Schermaglie*⁴²⁴ nebo oznámení o ukončení činnosti v posledním čísle *Leonarda*⁴²⁵. Tyto články zároveň svědčí o zájmu, který časopis vyvolal a který dokonce „hrozil“ i finančním úspěchem výdělečného podniku. Pozitivní tlak zájmu veřejnosti o další publikace vedl spolu s faktem, že Papini s Prezzolinim zůstali po rozchodu s okultisty v redakci na uspokojování této poptávky sami, k úvahám o ukončení činnosti. Jedním z rozhodujících faktorů, které přispěly k definitivnímu rozhodnutí, zřejmě byla i určitá krize ve vývoji myšlení obou zakladatelů, na kterou poukazují především jejich vlastní slova na rozloučenou, zmiňující nutnost hlubší reflexe a přezkoumání závěrů, ke kterým během svého filozofického bádání dospěli. Jejich odmlka ovšem netrvala dlouho, a když koncem následujícího roku společně založili další časopis *La Voce*, oslovovali již společnost přece jen o poznání připravenější vést dialog o problémech a směřování Itálie.

3. 5. 2. Časopis *Il Rinnovamento*

Podobně jako hlavní zásluhou *Leonarda* byla popularizace filozofických směrů, zasloužilo se *Rinnovamento* zásadním způsobem o šíření myšlenek katolické obnovy. Svým čtenářům přináší skutečně plošný přehled vývoje, objevů, myšlenek, knih a článků. Na prvním místě tu byla publikace nejnovějších poznatků z oblasti historie a biblistiky. Důležitým faktorem bylo také rozšíření tohoto specializovaného okruhu o témata bezprostředně zasahující do každodenního života katolíků, tedy o reflexi osobního prožívání víry a zapojení v rámci církve včetně nového uchopení vztahu k její hierarchii. Můžeme říct, že jedním z hlavních akcentů byl důraz na morální rovinu, který se týkal problému střetu osobní svobody s podřízeností církevním autoritám. Otázka zněla, kdy bylo správné popřít raději vlastní přesvědčení a nedostat se do křížku s konzervativním Vatikánem, a kdy naopak bylo morálně ospravedlnitelné hájit upřímné a vědecky poctivé hledání pravdy za cenu porušení poslušnosti a v krajním případě tím riskovat exkomunikaci. Tato

⁴²⁴ PREZZOLINI, G. Gli ultimi commenti al Leonardo., *Leonardo*, 1906, roč. 4, č. 2, s. 168. Antologia Leonardo, s. 208.

⁴²⁵ PAPINI, G., PREZZOLINI, G. La fine. *Leonardo*, 1907, roč. 5, č. 3, s. 257. C.I.A.R. vol. 1, s. 361, Antologia Leonardo, s. 275.

většinou skutečně upřímná snaha konfrontovat tradici víry s poznáním moderní doby mohla končit, a v nemálo případech doopravdy končila tím, že se člověk ocitnul mimo společenství, v němž se jeho zkušenost víry měla primárně odehrávat a naplňovat. Toto dilema můžeme velice citelně sledovat na osudech časopisu a jeho představitelů a v jeho historii se setkáváme s různými způsoby řešení této situace, od podřízení se po „vzpouru“. Velkým přínosem Rinnovamenta tak je prostor svobody nejen pro pravdivé bádání, ale také pro případné chybování a omyl. V úvodu jednoho svého článku to Tyrrell vyjádřil slovy: „*Alespoň zde, na stránkách tohoto časopisu, naleznou shovívavost a jistou svobodu dopustit se omylu, která mi jinde byla odeprána.*“⁴²⁶ Kromě Tyrrella se této svobodě těšili i další představitelé modernismu, se kterými by se jinak italští čtenáři setkali jen stěží. Vliv Rinnovamenta na dění v církevním prostředí spočívá právě v tom, že se jeho prostřednictvím mohly myšlenky obnovy šířit a že tyto zásadní otázky budoucnosti církve přeneslo i na úroveň řadových věřících. O tom, jak velké téma toto hnutí obnovy představovalo, podává obrázek Bedeschi, když ve své knize⁴²⁷ popisuje, jak se katoličtí věřící často scházeli v soukromých domech, aby diskutovali o situaci církve a víry v moderním světě. Nebylo výjimkou, že si na tato neoficiální setkání zvali odborníky, spisovatele, kněze apod. Něco podobného líčí také Fogazzaro ve zmiňovaném románu, který byl právě při podobných příležitostech často čten a diskutován. Ze zájmu kněží i laiků o knihy a časopisy modernistických autorů můžeme odvodit, jak mocně tyto myšlenky v italské společnosti zapůsobily. Zde je patrný i jistý rozdíl mezi modernismem italským a francouzským.⁴²⁸ Zatímco ve Francii nabyla snaha o katolickou náboženskou obrodu podoby spíše intelektuální a byla omezena víceméně na několik jedinců z řad teologů, biblistů a dalších vědecky činných osobností, v Itálii se tento zájem rozšířil mezi lidem, řeholníky a klérem, a to takovou měrou, že vatikánská kurie, která se s ním neztotožňovala, musela odpovědět velmi tvrdými a razantními kroky. Už sama tato reakce nejvyšších církevních kruhů naznačuje, že si byly vědomy potenciálu, který se v těchto touhách skrýval, a zároveň viděly, že není možné podat na palčivé aktuální

⁴²⁶ TYRRELL, G. Da Dio o dagli uomini. *Il Rinnovamento*, 1907, roč. 1, č. 4, s. 393.

⁴²⁷ BEDESCHI, L. *Modernismo a Milano*, op.cit.

⁴²⁸ Srov. FOGAZZARO, A. *Il Santo*. Op. cit. Postfazione di Lorenzo Bedeschi, s. 396.

otázky dostatečně uspokojující odpovědi, které by zároveň nevedly k hlubokým změnám v církvi. To opět komentuje Tyrrell, když říká:

Tak encyklika *Pascendi* se všemi svými důsledky je podle mě jen ranou z milosti, avšak ne modernismu, nýbrž medievalismu. Kdyby modernisté neudělali nic jiného, než že vyvolali tato opatření, už tak by ospravedlnili svou existenci. Donutili protivníka odhodit masku modernity a objevit se v celé nahotě svého středověkého barbarství. [...]

Ale modernismus se tímto nevyčerpal, naopak dosáhl uvědomění, znalosti a zájmu veřejnosti jako nikdy předtím. Namísto jednoho člověka, který ho studoval dříve, ho dnes studuje tisíc dalších. Je o něm hojná literatura a napsal do historie církevních dějin kapitolu, která bude čtena až do konce časů.⁴²⁹

Svědectvím o tom, že se v tomto ohledu nemýlil, jsou slova jiného autora z období po první světové válce, Romana Guardiniho, který na začátku dvacátých let napsal: „*Začal náboženský proces nedozírného dosahu. V duších se probouzí církev.*“⁴³⁰ Ovšem to skutečné a neodvolatelné potvrzení nejen Tyrrellových slov, ale také všech snah o obnovu církve přišlo až téměř po šedesáti letech na Druhém vatikánském koncilu, kde byla řada dříve sporných a odsuzovaných bodů oficiálně uznána.

3. 5. 3. Časopis Lacerba

Když Papini zakládá Lacerbu, navazuje na zkušenosti získané svou činností při vydávání Leonarda a díky několikaletému působení v La Voce. Ze všech analyzovaných časopisů je Lacerba charakteristická zřejmě nejvygradovanějšími postoji a formou dialogu se společností, jejíž tradiční hodnoty zpochybňuje ve snaze je radikálně přehodnotit. Vzhledem k desetiletému odstupu od začátku publikace prvního časopisu se již nabízí jistá možnost zhodnocení pokroku. Zatímco aktivita intelektuálů usilujících o obrodu sílí, společnost na první pohled stagnuje. Kritizováno je politikaření, které vyhovuje zájmům určitých skupin, ale nepřispívá k rozvoji společnosti.

⁴²⁹ Srov. TYRRELL, G. In difesa dei modernisti. *Il Rinascimento*, 1909, roč. 3, č. 5, s. 174.

⁴³⁰ GUARDINI, R. *Vom Sinn der Kirche. Fünf Vorträge*. Mainz, 1922, s. 1. Citováno podle: GUARDINI, R. *O podstatě uměleckého díla*. Praha: Centrum teologie a umění, Triáda, 2009.

Snaha vyburcovat lidi z pasivity a netečnosti se stupňuje a tomu odpovídá i jazyk. Zatímco v *Leonardu* a *La Voce* čteme úvahy a eseje, v *Rinnovamentu* vědecké články a reflexe aktuálního dění, příspěvky v *Lacerbě* lze nejlépe charakterizovat jako názory a argumentaci až militantního vyznění. Relativně kultivovaný jazyk předchozích periodik je zde vystřídán jazykem hovorovějším, nezdědka prokládaným vulgarismy. Ostatně vulgarismům a jejich obhajobě věnoval Papini dokonce samostatný článek⁴³¹. Primárně provokativní články přinesly časopisu nakonec i soudní spory. Redakce se nejen konfrontace nebojí, ale svým způsobem ji vyvolává. Nejedná se však o prvoplánovou rebelii proti všem pořádkům. Motivací je „*razantní probuzení*“⁴³² a snaha pomoci Italům dohnat náskok, který mají ostatní evropské státy v čele s Francií. Tento náskok se týká především oblasti kulturní a umělecké. Není tedy divu, že se za těchto okolností redaktoři *Lacerby* snadno sblížili s futuristy. Z analýzy, ve které jsme porovnávali také oblasti společné těmto dvěma skupinám, vyplynuly zároveň podstatné rozdíly. Marinetti, který znal francouzskou uměleckou scénu a pozoroval zrod kubismu, se rozhodl pomoci Itálii k vlastnímu avantgardnímu směru a jen dva roky po představení Picassova obrazu *Avignonské slečny* uvádí do evropského kulturního dění nový směr – futurismus. Je nutno přiznat, že přípravu tohoto kroku nikterak nezanedbal. Zakládající manifest publikuje na stránkách francouzského deníku *Le Figaro*, aby získal co největší okruh čtenářů. Prezenci hnutí doprovází shazování letáků či kulturní futuristické večery. S trochou nadsázky lze říci, že zorganizoval dokonalou reklamní kampaň a sám představuje kromě zakladatele hnutí také jeho manažera. K úspěchu nicméně pomohla i spolupráce vynikajících umělců, jakými byli Boccini, Severini, Carrà a další. Představitelé *Lacerby* se ve své snaze o povznesení italské kultury na současnou moderní úroveň přiklání k futurismu jako k jediné variantě, jedinému proudu, který má v Itálii potenciál dohnat tuto uměleckou zaostalost. *Lacerba* se pak sice na čas stala významným médiem šířícím myšlenky futuristického hnutí, ale zároveň si uchovala samostatnost, což vygradovalo zmíněnými spory a konečným odklonem od marinettismu.

⁴³¹ PAPINI, G. Le parolacce. *Lacerba*, 1913, roč. 1, č. 4, s. 32.

⁴³² PAPINI, G. Campagna per il forzato risveglio. *Leonardo*, 1906, roč. 4, č. 3, s. 193. C.I.A.R. vol. 1, s. 312, Antologia s. 219.

Časopis tak zároveň představuje i určitou opozici vůči tomuto avantgardnímu směru, respektive vůči jeho zakladateli. Na rozdíl od ostatních kritiků se však jedná o opozici fundovanou. Soffici, sám malíř, byl také v kontaktu s francouzskými umělci. Sám měl možnost sledovat vznik slavného Picassova plátna a Papini s Picassem rovněž diskutuje o vývoji moderního výtvarného umění⁴³³. Díky těmto skutečnostem se přínos Lacerby italskému uměleckému dění neomezuje pouze na futurismus, ale časopis přispěl k podpoře schopnosti veřejnosti vývoj v umění vnímat a hlavně přijímat, což už byl oproti začátku století velký pokrok. Připomeňme, jak ještě v první ročníku časopisu Leonardo kritizoval De Carolis nové umění a přikláněl se k tradičním ideálům⁴³⁴. Zásadní vliv měl ovšem časopis i na úrovni společensko-politické, zvláště díky své kampani za zrušení neutrality Itálie a vstup do války na straně Anglie a Francie. V tomto úsilí se redakce připojila k dalším intelektuálním kruhům a aktivitám podporujícím válku proti Německu. Zajímavé je, že většinový názor společnosti byl opačný. Odpůrci války, nebo spíše zastánci neutrality však nebyli zdaleka tak aktivní a jejich postoj vycházel často spíše z již zmíněné celkové pasivity a rezignace. Ačkoli by bylo smělé tvrdit, že politické rozhodnutí, které nakonec padlo, se opíralo o vliv společensko-kulturních časopisů, jakými byly Lacerba či La Voce, jejich úloha ve formulaci tohoto rozhodnutí nebyla zanedbatelná.

3. 5. 4. Časopis La Voce

Mezi zkoumanými časopisy zaujímá La Voce velice specifické postavení. Je to dáno několika faktory, z nichž dva jsou stěžejní. Především jde o hledisko časové: La Voce uzavírá řadu vydávaných časopisů a navíc vychází ze všech nejdéle. Doba publikování dosáhne osmi let. Prvních pět let La Voce navíc vychází jako týdeník a poskytuje tak skutečně bohatou zásobnici dobového materiálu. Tím se dostáváme k druhému faktoru, totiž že tento materiál se oproti ostatním periodikům neliší pouze kvantitou, ale také růzností témat. Z uvedené analýzy vyplývá, že La Voce je syntézou dobového dění, a to v celé jeho mnohohrstevnatosti. Zatímco ostatní časopisy prezentují

⁴³³ Srov. PAPINI, G. Cerchi aperti. *Lacerba*, 1914, roč. 2, č. 6, s. 83. C.I.A.R. s. 280.

⁴³⁴ Srov. DE CAROLIS, A. L'Arte nuova. *Leonardo*, 1903, roč. 1, č. 1, s. 5. C.I.A.R. s. 101.

svou oblast a s ostatními vedou dialog nebo se s nimi okrajově překrývají, zde vidíme všechny problematiky postavené vedle sebe. Tyto dva hlavní faktory navíc doplňuje hledisko ideové. Na rozdíl od Leonarda a Lacerby pozorujeme u La Voce snahu poskytnout prostor různým názorům a proudům. Jedná se však o neutralitu časopisu, nikoli redaktorů. Ti komentují dění a postoje ostatních tak, jako tomu je i v případě zbývajících časopisů. Snad jen Rinnovamento nabízí svým přispěvatelům podobnou svobodu a umožňuje publikaci i názorů odlišných od přesvědčení redaktorů. Srovnáme-li činnost La Voce s Leonardem, na kterého navazuje, vidíme také rozdílné zapojení jejich autorů. Zatímco Leonarda založil více méně Papini a Prezzolini ho doplňoval jako společník, pak v La Voce je tento vztah obrácen. Hlavní postavou je Prezzolini a tomu také odpovídá orientace a důraz na praktickou rovinu. Papiniho přístup je často teoretický, i když se zabývá otázkami životní praxe, společnosti a politiky. Prezzolini však usiluje o skutečný, hmatatelný dopad aktivit intelektuálů. O jistém názorovém pnutí mezi hlavními představiteli svědčí Papiniho úvaha citovaná pro dokreslení motivace vzniku Lacerby⁴³⁵, v níž líčí spory o zastoupení umění v rámci časopisu. Ostatně to nebyl jediný případ; snaha různých členů skupiny La Voce více v časopisu prosadit linii vlastního zájmu vedla k založení dalších periodik, jako byla L'Animia, kterou jeden rok vydává Papini s Amendolou, nebo L'Unità založená Salveminim. Nespornou Prezzoliniho zásluhou je, že dokázal časopis řídit tak, aby si dlouho udržel celou šíři témat a zdůrazňovanou neutralitu. Až po jeho odchodu z vedení redakce po začátku první světové války se pod De Robertisovým vedením časopis vymezil jako umělecko-kritický. Vliv časopisu na společnost můžeme spatřovat hlavně v mnohem užším kontaktu, který měl s italskou veřejností a který byl také především zásluhou Prezzoliniho. Viděli jsme to již v *Relaci za rok 1910* (Relazione dell'anno 1910)⁴³⁶, kde se píše, že La Voce nemá být jen pouhým časopisem. Záhy se její působnost rozšířila z obyčejného periodika na centrum kritiky, kulturní centrum a dokonce na centrum organizační, které kromě publikací v rámci Libreria della Voce

⁴³⁵ Srov. PAPINI, G., SOFFICI A. "Lacerba", il Futurismo e "Lacerba" *Lacerba*, 1914, roč. 2, č. 24, s. 323, C.I.A.R. vol. 4, s. 343.

⁴³⁶ PREZZOLINI, G. Relazione dell'anno 1910. *La Voce*, 1910, roč. 2, č. 55, s. 478, Antologia vol. 1, s. 199.

zajišťovalo také pořádání výstav či kongresů. Řada spolupracovníků časopisu patří mezi osobnosti, které se velmi výrazným způsobem zapsaly do italských kulturních dějin. Můžeme tedy směle označit celý okruh La Voce ne-li přímo za hnutí, tedy jistě za fenomén, který velkou měrou ovlivnil přeměnu italské společnosti.

3. 5. 5. Časopisy a jejich vliv na proměnu italské společnosti

Když se Prezzolini ve svých vzpomínkách⁴³⁷ vrací k tomuto období, můžeme v jeho slovech pozorovat jisté zklamání ze způsobu, jakým italská měšťanská společnost přijímala časopisy a aktivity kolem nich. Píše, že se na jejich tvorbě podílela intelektuální menšina, která neviděla jiný způsob, jak se k dění vyjádřit. Podobně většinové společnosti zase připadaly časopisy jakoby psané cizí řečí a nepoznávala se v nich. Nicméně záhy poznamenává, že na jejich tvorbě spolupracovali významní představitelé italského umění, filozofie, kritiky, pedagogiky a politiky, z nichž někteří darovali stránkám těchto periodik své nejsilnější texty. Jiní zde naopak začínali a účast na tomto společensko-vzdělávacím procesu pomohla formovat jejich vlastní osobnost a názor. Zároveň si je Prezzolini vědom zájmu o časopisy, který se objevil s odstupem několika desetiletí. Faktem zůstává, že působení Leonarda, Lacerby, La Voce i Rinnovamenta představuje důležitý fenomén, který v dějinách Itálie nejenže nelze pominout, ale navíc poutá stále pozornost, která poukazuje na to, že jejich vliv na společnost měl mnohem zásadnější dopad, než si uvědomoval jeden z jejich tvůrců. Je těžké odhadovat, jak by vypadal vývoj společnosti bez jejich vlivu, domníváme se ale, že bez informací a znalostí, které tato periodika zprostředkovala, by vývoj v umělecké, literární a náboženské sféře nedokázal tak rychle navázat a reagovat na situaci v okolních státech. Tím se dostáváme k další zajímavé skutečnosti. Ačkoli Papini, Prezzolini, ani lidé z okruhu Rinnovamenta nepatřili mezi hlavní umělce či politiky, kteří posouvali vývoj svým vlastním dílem, byla jejich role nezastupitelná ve zprostředkování tohoto vývoje „obyčejným“ Italům, ve formování povědomí italské společnosti o těchto

⁴³⁷ Srov. PREZZOLINI, G. *L'italiano inutile*. Firenze: Vallecchi editore, 1972.

oblastech a v „modernizaci“ jejího myšlení. Můžeme to formulovat i opačně, že totiž tato formace společnosti k modernizaci probíhala prostřednictvím časopisů. To je na italské kulturní scéně důležitý jev. Je dobré si v této souvislosti opět připomenout, že teprve v době, o které hovoříme, zásadně vzrostl počet gramotných lidí. Zároveň se rozšířily možnosti nakladatelů distribuovat publikace po celém území Itálie. Značná část literární produkce je spojena právě s deníky a časopisy, což byl také jeden z faktorů podílejících se na oblibě krátkých textů, povídek, fragmentů a zápisků⁴³⁸. Využití periodik se tedy zpětně jeví jako nejefektivnější způsob, jakým mohly skupiny intelektuálů na italské mínění působit. Zájem o jejich studium, který se opakovaně obnovuje, i obsahy antologií a dalších přehledových děl ukazují, že jejich působení bylo účinné a že i díky nim dokázala Itálie zareagovat na kulturní vývoj v Evropě.

⁴³⁸ Srov. CERINA, G., MULAS, L. *Modi e strutture della comunicazione narrativa*. Torino: Paravia, 1978. s. 10.

4. ZÁVĚR

Proud vědomí, Avignonské slečny a Pius X. – co mohou mít společného? Existuje něco, co může tak různorodé prvky postavit vedle sebe? Odpovědí na tyto otázky je jediné slovo – modernismus. Hovoříme o modernistické literatuře, modernismu ve výtvarném umění a dokonce o modernistické krizi v katolické církvi. Je ale stejné pojmenování důkazem vnitřní souvislosti, nebo se jedná jen o používání jednoho výrazu pro skutečnosti, které spolu jinak nemají nic společného? Cílem této práce bylo zkoumat oblasti označované jako modernistické a zjistit, zda je skutečně možné je propojit i na základě jiných souvislostí než samotného faktu, že se objevily v jednom historickém momentu. Metodou, kterou jsme pro toto zkoumání zvolili, bylo sledování proměn v oblasti filozofie a myšlení, umění, náboženství a života společnosti tak, jak je zaznamenaly dobové časopisy. Důvodem, proč jsme se rozhodli právě pro tento způsob, je dlouhodobější působení periodik, které umožňuje zkoumat procesy v jejich průběhu. V italském kontextu má navíc působení časopisů a intelektuálních center, která se kolem nich utvářela, velký význam. Zjednodušeně můžeme dokonce říci, že i na základě sledování koncentrace časopisů a deníků na území Itálie můžeme identifikovat důležitá centra kulturního života. Mezi nejvýznamnější města v tomto ohledu patří Florencie a Milán, kde vycházejí i námi studované časopisy – *Leonardo*, *La Voce* a *Lacerba* v prvním a *Il Rinnovamento* v druhém jmenovaném. Díky jejich analýze jsme měli možnost pozorovat, jakým způsobem časopisy reagovaly na změny, které se ve sledovaných oblastech odehrávaly, a jak do tohoto dění svou činností vstupovaly. Z rozboru vyšly najevo některé momenty společné všem sledovaným oblastem, jimž dávají společný základ a tím je propojují. Podívejme se nyní, v čem tyto spojitosti spočívají. V každé oblasti pozorujeme na počátku změnu způsobu myšlení. To jednak odmítavě reaguje na pozitivistickou filozofii a jednak je pod vlivem nových objevů ve vědách jako fyzika a matematika konfrontováno s odlišným vnímáním reality. Staré způsoby jejího pojetí již nestačí, neboť se mění chápání hmoty, prostoru i času. Je třeba formulovat vztah člověka k této „nové“ realitě. Pozornost se stále více zaměřuje na vnímání jako takové. Místo abstraktní všeobecné roviny se do

popředí zájmu dostává osobní prožitek a vztah jednotlivce ke světu, který ho obklopuje. Tato zkoumání vedou k rozvoji psychologie, mezi jejíž největší autority patří William James. Ten je zároveň významným představitelem jednoho z nejvlivnějších filozofických proudů – pragmatismu. Ve svém díle formuluje například pojem „proud vědomí“, který byl z psychologické oblasti vypůjčen pro označení způsobu psaní, uměleckého projevu typického právě pro modernistickou literaturu. Vedle literatury reaguje na ono proměněné vidění okolního světa také výtvarné umění. Mění se jednak perspektiva a prostorové vztahy jsou také chápány odlišně. Dílo zároveň více odráží vnitřní zkušenost umělce. Zobrazované je z realistické podoby posouváno, deformováno, analyzováno a opět nově skládáno dle logiky vnitřních vazeb a dynamiky, které autor identifikuje na základě vlastní reflexe a osobního prožitku. Revolučním dílem je v tomto ohledu Picassovo plátno *Avignonské slečny*, které dalo vzniknout kubismu. Na ten zareagovali italští umělci tím, že založili vlastní avantgardní směr – futurismus, který na teoretické rovině opřeli o myšlenky Henriho Bergsona. Do kubisticky krystalizované formy vložili pohyb, prostorové působení těles a důraz na trvání. Umělecké dílo pak mělo diváka stavět doprostřed obrazu, aby zobrazované děje také prožíval. Zkoumání zaměřené na vnímání a vnitřní prožitek nemohlo nechat stranou aspekt víry a religiozity. Zde se můžeme opět vrátit k Jamesovi, který byl jedním z hlavních inspirátorů zakladatelů analyzovaných časopisů. Významná část jeho filozoficko-psychologického bádání se týkala právě víry a náboženské zkušenosti. Tím se jeho dílo ve spojení s dalšími filozofickými vlivy, reprezentovanými především Blondelem a opět Bergsonem, stalo podnětem pro novou reflexi víry také v katolické církvi. Tyto úvahy vedly jednak k opětovnému zdůraznění osobního prožitku a dále podpořily důraz na zodpovědnost jednotlivce za aktivní postoj jak s ohledem na osobní rovinu, tak i co se týče zapojení v církvi. Dochází tak ke snaze nově formulovat úlohu laiků a jejich vztah k církevní hierarchii. Revizi je podrobena také morální otázka konfliktu poslušnosti a osobní svobody, především ve vztahu k hledání pravdy. Zmíněný myšlenkový vývoj doplněný navíc o nové objevy v archeologii a jejich důsledky na poli biblistiky daly impulz pro hnutí usilující o obnovu náboženského myšlení, které svými kroky nezabránil ani

papež Pius X. Tato proměna šla pak ruku v ruce s dalšími proměnami společnosti. Tommaso Gallarati Scotti to komentuje slovy: „*Proces vnitřního vývoje katolictví nemůže být plně vysvětlen, nebude-li zasazen do kontextu celého myšlenkového hnutí dnešní doby.*“⁴³⁹ Rostoucí aktivita laiků v církvi není nepodobná sílícímu zapojování občanů v rámci života společnosti. Moderní člověk není už jen pasivním příjemcem, ale hledá své uplatnění ve společnosti, jejíž vývoj chce ovlivňovat. Dochází k její demokratizaci. Roste skupina italské inteligence, která se již neskládá pouze z univerzitních a aristokratických elit, ale podílí se na ní běžní členové měšťanské společnosti. Svou činností v časopisech pak intelektuální kruhy působí na zbytek společnosti ve snaze tento vývoj uspišit a zpřístupnit všem. Angažovanost je dalším prvkem, se kterým se setkáváme napříč různými oblastmi, od umělců propagujících vstup Itálie do první světové války po věřící snažící se vyvolat diskuzi o reformulaci dogmat.

Když už víme, jaké souvislosti spojují papeže s obrazem a psychologickým procesem myšlení a tvůrčího psaní, můžeme se pokusit formulovat odpověď na otázku, kterou jsme si položili v úvodu této práce: Existuje jeden modernismus, nebo je nutné definovat modernismů více? Co má společného vývoj ve výtvarném umění či literatuře s krizí v církvi? Na základě údajů, které jsme mohli v této práci zkoumat a analyzovat, se domníváme, že jakkoli se jedná o různorodé oblasti a procesy, mají společného jmenovatele, kterým je proměna myšlení. Ta je daná zcela konkrétními okolnostmi, na které dané oblasti reagují. Tento počáteční bod tedy všechny oblasti sdílí, ale jejich vývoj pak už probíhá vlastním směrem. A ačkoli se do jisté míry vzájemně prolínají a reagují na sebe, jsou v podstatě nezávislé. Modernismus tak pro nás nemá podobu nějakého konkrétního hnutí s jednotným cílem a programem, ale spíše dějinné epochy konfrontované s určitými výzvami a přinášející impulzy, které pak každá z oblastí života společnosti rozvine svým specifickým způsobem. V tomto ohledu spolu studované oblasti souvisí a jen do této míry jsou spojené.

⁴³⁹ GALLARATI SCOTTI, T. Cronaca di vita e pensiero religioso. *Il Rinnovamento*, 1907, roč. 1, č. 1, s. 67.

Bibliografie

Časopisy

Leonardo 1903-1907 roč. 1-5
Il Rinnovamento 1907-1909 roč. 1-3
Lacerba 1913-1915 roč. 1-3
La Voce 1908-1916 roč. 1-8

Antologie časopisů:

FRIGESSI, D. *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste. Leonardo, Hermes, Regno*. Torino: Einaudi editore, 1960, vol. 1.

ROMANÒ, A. *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste. La Voce (1908-1914)*. Torino: Einaudi editore, 1960 vol.3.

SCALIA G. *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste. Lacerba. La Voce (1914-1916)*. Torino: Einaudi editore, 1960 vol.4.

FERRATA, G. *La Voce 1908/1916*. Roma: Landi editore, 1980. vol.1 a vol.2.

BALLERINI, C. *Antologia del Leonardo*. Galatina: Edizioni dell'albero, 1957.

Další prameny:

BEDESCHI, L. *Modernismo a Milano*. Milano: Pan editrice, 1974.

BERGSON, H. *Čas a svoboda. O bezprostředních datech vědomí*. Praha: Filosofía, 1994.

BERGSON, H. *Vývoj tvořivý*. Praha: nákladem Jana Laichtera, 1919.

BINNI, W. *Critici e poeti dal Cinquecento al Novecento*. Firenze: La Nuova Italia, 1963.

BINNI, W. *La poetica del decadentismo*. Firenze: Sansoni, 1968.

BIROLI, V. *Manifesti del futurismo*. Milano: Abscondita, 2008.

BOCCIONI, U. *Pittura, Scultura futuriste (dinamismo plastico)*. Milano: Edizioni futuriste di „Poesia“, 1914.

CERINA, G., MULAS, L. *Modi e strutture della comunicazione narrative. Il racconto breve da Dossi a Pirandello*. Torino: Paravia, 1978.

CONTARINI, S. *La Femme futuriste. Mythes, modèles et representations de la femme dans la théorie et la littérature futuristes (1909-1919)*. Paris: Publidix – Presses Universitaires de Paris, 2006.

DE CASTRIS, L. *Il decadentismo italiano. Svevo, Pirandello, D'Annunzio*. Bari: De Donato, 1974.

DE MAURO, T. *Storia linguistica dell'Italia unita*. Bari: Editori Laterza, 2003.

DE VILLERS, J.-P. A. *Le premier manifest du futurisme, édition critique avec, en fac-similé, le manuscrit original de F. T. Marinetti*. Ottawa: Éditions de l'Université d'Ottawa, 1986.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995.

FARINA G. *Enciclopedia della letteratura italiana Garzanti*. Milano: Garzanti, 1997.

FERRONI G., CORTELLESSA A. aj. *Storia e testi della letteratura italiana. La nuova Italia (1861-1910)*. Mondadori Università, 2004.

FERRONI G., CORTELLESSA A. aj. *Storia e testi della letteratura italiana. Guerre e fascismo (1910-1945)*. Mondadori Università, 2004.

FLOREANI, R. *I futuristi e la grande guerra*. Pasion di Prato: Campanotto Editore, 2014.

FOGAZZARO, A. *Ascensioni umane*. Sesto S.Giovani : Casa Editrice Madella, 1913.

FOGAZZARO, A. *Il Santo*. Postfazione di Lorenzo Bedeschi, Reggio Emilia: Città armoniosa, 1991.

FOGAZZARO, A. *Světce*. Přeložil R. Klement. Praha: nákladem Karla Stanislava Sokola, 1911.

FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

GALLARATI SCOTTI, T. *La vita di Antonio Fogazzaro*. Milano, Mondadori, 1920.

GIBELLINI, R. *Teologické směry 20. století*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011.

GIUDICI, Paolo. *I romanzi di Antonio Fogazzaro e altri saggi*. Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1969.

- GUARDINI, R. *O podstatě uměleckého díla*. Praha: Centrum teologie a umění, Triáda, 2009.
- HAL, F. a kol. *Umění po roce 1900. Modernismus, antimodernismus, postmodernismus*. Praha: Sloart, 2007.
- ISNENGHI, M. *Giovanni Papini*. Firenze: La Nuova Italia, 1967.
- JAMES, W. *Pragmatismus. Nové jméno pro stare způsoby myšlení*. Brno: Centrum pro stadium demokracie a kultury, 2003.
- Kolektiv autorů pod vedením Jiřího Pelána. *Slovník italských spisovatelů*. Praha: Libri, 2004.
- LISTA G., BALDACCIO P., VELANI, L. *Balla, La modernità futurista*. Milano: Skira editore, 2008.
- MADDALENA, G., TUZET, G. *I pragmatisti italiani. Tra alleati e nemici*. Milano: Edizioni Albo Versorio, 2007.
- MANGHETTI, G. *Marinetti e il futurismo a Firenze: qui non sic anta al modo delle rane*: [catalogo della mostra, Biblioteca nazionale Centrale di Firenze, 19 dicembre-21 gennaio 1995] / Ministero per I Beni Culturali e Ambientali; Roma: De Luca, 1994.
- NARDI, Pietro, *Antonio Fogazzaro. Vol. 12.: Monografia biografico-critica..* Milano: Mondadori, 1938
- NIETZSCHE, F. *Antikrist*. Olomouc: Votobia, 2001.
- NIETZSCHE, F. *Ecce Homo*. Praha: Naše vojsko, 1993.
- NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: Votobia, 1995.
- NOZZOLI, A., SIMONETTI C. M. *Il tempo de „La Voce“, editori, tipografi e riviste a Firenze nel primo Novecento*. [Catalogo della mostra] Firenze: Nuovedizioni Vallecchi, 1982.
- OTTINGER, D. *Futurismo, Avanguardia - Avanguardie* Parigi: Éditions du Centre Pompidou, 2009.
- PAPINI, G. *Hotový člověk (L'Uomo finito)* Přeložil Jaroslav Skalický. Praha: Ladislav Kuncíř, 1926.
- PELLEGRINETTI G. A., *Un secolo di poesia, Antologia della lirica italiana dal 1850 ad oggi*. Torino: G.B. Petrini, 1957.
- PETRÁČEK, T. *Bible a moderní kritika: Česká a světová progresivní exegeze ve víru (anti-) modernistické krize*. Praha: Vyšehrad, 2012.

PETRÁČEK, T. *Výklad Bible v době (anti-) modernistické krize: Život a dílo Vincenta Zapletala OP (1867–1938)*. Praha: Krystal OP, 2006.

PIROMALLI, Antonio. *Miti e arte in Antonio Fogazzaro*. Firenze: La nuova Italia, 1972.

PREZZOLINI, G. *Gobetti e La Voce*. Firenze: Sansoni, 1971.

PREZZOLINI, G. *L'italiano inutile*. Firenze: Valecchi editore, 1972.

PROCACCI, G. *Dějiny Itálie. (Storia degli italiani)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

RAINEY, L., POGGI, CH., WITTMAN, L. *Futurism. An Anthology*. New Haven & London: Yale University Press, 2009.

RAVEGNANI, G. *I futuristi*. Milano: Nuova academia editrice, 1963.

REGINA, V. *Giovanni Papini dal Leonardo a Lacerba (1902-1913) attraverso i suoi carteggi inediti ed editi*. Napoli: Università degli studi di Napoli Federico II, anno accademico 2005-2006.

ROMANATO, G. *Pio X. La vita di papa Sarto*, Milano: Rusconi, 1992.

ROSA A. A. *Letteratura italiana. Storia e geografia. Volume terzo – l'età contemporanea*. Torino: Giulio Einaudi editore, 1989

SABBATUCCI G., VIDOTTO V. *Il mondo contemporaneo. Dal 1848 a oggi*. Bari: Editori Laterza, 2004.

SALE, G. *'La civiltà cattolica' nella crisi modernista (1900-1907)*. Milano: Jaca Book, 2001.

SALVE: Revue pro teologii a duchovní život: (Anti-)modernismus. (2007/3).
SALVE: Revue pro teologii a duchovní život: Jeruzalémská biblická škola. (2009/3).

STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1993.

VERDONE, M. *Manifesti futuristi e scritti teorici di Arnaldo Ginna e Bruno Corra*. Ravenna: Longo Editore, 1984.

VIOLA, G. E. *Gli anni del futurism. La poesia italiana nell'età delle avanguardie*. Roma: Edizioni Studium, 1990.

Internetový zdroj:

Futurismo italiano [online] [citované 2016-03-15] Dostupné z:
<http://www.futurismo.altervista.org/manifesti.htm>

Seznam citací

Str. 18

Tra l'”Hermes” il “Leonardo” e “Il Regno” sarà scambievolmente collaborazione. Il “Leonardo” in un ambito più strettamente filosofico, “Il Regno” in un ambito più strettamente politico proseguono fini non lontani e non dissimili da quelli dell'”Hermes”. I tre fratelli areranno da buoni vicini ciascuno il suo proprio campo.

Str. 20

E non era differenza che contasse poco: sostenere l'importanza, il primato del pensiero, significava rivendicare la necessità di una rivoluzione di valori. Poteva derivarne il riconoscere l'opportunità dell'”impegno”, della lotta infine ideologica per l'intellettuale: che sarà, come si è accennato, istanza precipua, con l'eccezione della “Voce” derobertisiana, di tutto il gruppo delle riviste fiorentine, alla radice della loro esistenza.

Str. 20

... siamo accomunati qui nel “Leonardo” più dagli odi che dai fini comuni; miglior cemento in verità; e ci riuniscono più le forze del nemico che le nostre. Positivismo, erudizione, are verista, metodo storico, materialismo, varietà borghesi e collettiviste della democrazia – tutto questo puzzo di acido fenico, di grasso e di fumo, di sudor popolare, questo stridor di macchine, questo affaccendarsi commerciale, questo chiasso di réclame – sono cose legate non solo razionalmente, ma che si tengon tutte per mano, strette da un vincolo sentimentale, che ce le farebbe avere in disdegno se fosser lontane, che ce le fa invece odiare perché ci son vicine.

Str. 22

Un gruppo di giovini, desiderosi di leberazione, vogliosi d'universalità, anelanti ad una superior vita intellettuale si son raccolti in Firenze sotto il simbolico nome augurale di “Leonardo” per intensificare la propria esistenza, elevare il proprio pensiero, esaltare la propria arte.

Str. 22

Il mio programma rispetto all'Italia è tanto semplice che ai soliti molti sembrerà assurdo: *Io voglio che alcune centinaia di giovani italiani perdano certe qualità e ne acquistino certe altre.* [...] Modificare uomini, amputare e ingrandire anime, trasformare spiriti: ecco l'arte mia favorita.

Il mio scopo è dunque ben preciso: non si tratta di un moto politico o religioso, ma puramente spirituale e interno. Morale soprattutto, ma non nel senso comune della parola, vale a dire precettivo e restrittivo. Anzi una delle cose che farà la mia propaganda ben diversa da tutte le altre è questa: ch'io non vengo per proclamare verità belle e fabbricate, per imporre dogmi, per stabilire norme, ma soltanto per svegliare delle anime, per eccitare delle forze, per suscitare sentimenti, per tonificare degli uomini.

Str. 24

... i pragmatisti italiani capivano del pragmatismo molto più di quanto non si sia detto. Papini e Prezzolini erano giovani, ma non erano sprovveduti, e l'amicizia con Vailati li aiutò molto a crescere e a individuare i punti salienti dei problemi filosofici che avvertivano.

Str. 24

Del pragmatismo si discorre e si scrive parecchio in questi tempi agli Stati Uniti, in Inghilterra e anche, soprattutto per colpa del "Leonardo", in Italia.

Il focolare del pragmatismo italiano si è così trovato ad essere Firenze e a Firenze si è formato una specie di club, che per quanto non abbia né presidenti né segretari e neppure una sede fissa, è riuscito a mettere in chiaro parecchie questioni che si riferiscono alla fortunata dottrina.

Str.26

Ho detto che il pragmatismo muta. Infatti avviene in esso – o meglio si accentua – la differenziazione. [...] Queste opposizioni si vanno chiarendo ogni giorno di più e in questi ultimi tempi soprattutto due: quella fra pragmatisti puritani e pragmatisti conciliatori e quella fra pragmatisti sociali e pragmatisti magici. C'è un contrasto, cioè, tanto sui limiti del pragmatismo come sulla funzione di esso. Vi sono di quelli (Calderoni) i quali sostengono che sotto lo stesso nome non si possono tenere unite tante cose; che il pragmatismo genuino è quello di Peirce e consiste semplicemente nel voler precisare il senso delle teorie, e non è, insomma, che un metodo logico, un perfezionamento del positivismo, ed è in piena contraddizione con le pericolose teorie del Will to believe, le quali si preoccupano più del buono che del vero. Ci sono invece altri (Vailati) i quali riconoscono, sí, che ci sono due tipi ben distinti di pragmatismo – il logico e lo psicologico – ma che nonostante vi sono fra i due dei legami, dei punti di contatto, delle "affinità elettive", che non si possono negare e che scusano l'unicità del nome.

Tra quelli poi che accettano in blocco, all'incirca, le teorie pragmatiste, c'è il secondo contrasto. Vi sono di quelli (Vacca) che vedono nel pragmatismo soprattutto una teoria adatta alle mentalità degli uomini pratici e perciò raccomandabile agli uomini politici, agli organizzatori sociali ecc. D'altra parte ci sono coloro (Papini) che nel pragmatismo vedono il lato eccitante, creativo, magico; [...]

Str. 28

Ecco dunque capovolta la vecchia filosofia. Oggi la filosofia tende all'unico, alla teoria, alla conoscenza della realtà, all'animazione del concreto – domani dovrà dirigersi al particolare, alla pratica, alla creazione della realtà [...].

Str. 28

L'Uomo-Dio non è un ideale, ma una realtà; ideale infatti è cosa non raggiunta [...] Il super uomo ci vien presentato come il non plus ultra, come il tipo massimo e completo dell'esistenza, cui sacrificare nel presente le nostre

forze, i nostri desideri, la nostra vita; l'Uomo-Dio invece non è schiavo del futuro, ed ha tuttavia spezzato le catene del passato.

Str. 29

[Concludo:] unico esistente, creatore del mondo, universale, infinito ed eterno, capace di miracolo, signore della verità padrone del mondo per mezzo della scienza, profeta delle cose avvenire, - nulla più manca a l'essere assoluto, a l'Uomo cosciente della propria divinità per essere Dio.

Str. 31

Il nostro individualismo non è così antiquato e ristretto da aver la spada per simbolo, ma qualcosa di più profondo, che sfugge ad ogni figurazione. Se in qualche ora di giuoco ci assale un pensiero di dominio noi non ci curiamo di questi tristi dissimili che ci attorniano, ma aspiriamo a preda più vasta e più degna: all'Impero intellettuale di tutte le essenze dell'universo.

Str.31

Per noi altri giovani italiani del secolo XX quale può essere la cosa importante da compiere? Un nuovo rinascimento ideale dell'Italia. Far dell'Italia un grande centro di cultura, e di alcuni italiani i generali di nuove conquiste dello spirito. Ridare all'Italia il primato intellettuale poiché non può riavere né quello politico né quello economico.

Str. 32

L'anima italiana presente è vile: l'ho detto più volte e lo ripeterò finché non avrò attenuto che la mia condanna sia falsa. [...] Ma bisogna che tutto ciò cambi e che l'amore del rischio, della ventura, dello sbaraglio, della carica a fondo, dei sogni enormi e dei programmi eterni entri nell'animi di una parte dei giovani d'Italia. Solo a questo patto noi potremo fondare la nuova civiltà italiana; il secondo rinascimento degli spiriti.

Str. 33

Io voglio soltanto esprimere la mia ammirazione per due cose che sono in questo libro e che rivelano un'anima più forte che non supponessi.

La prima è la grandiosità della prospettiva. [...] Immaginare un santo nella nostra società moderna, farlo agire e parlare, fargli fare dei miracoli, farne il simbolo di una riforma profonda di una delle più grandi religioni del mondo; metterlo faccia a faccia, a dire il suo pensiero, dinanzi al Pontefice e al primo ministro, cioè dinanzi ai più altri poteri che siano in Roma; è una concezione che pochi avrebbero avuto il coraggio di esprimere. [...]

L'altra cosa bella che ho trovato in questo libro è l'aver avuto la forza di porre il problema del cattolicesimo a fondo di un romanzo e di aver mostrato il cattolicesimo [...] come una grande istituzione che si può, forse, rianimare e rinnovare. [...] Per quelli che conoscono già il movimento riformista, che si va diffondendo dappertutto malgrado i timori del Vaticano, il Santo non apporta molto di nuovo ma il Fogazzaro ha fatto bene ad usare la sua popolarità di scrittore per rivolgere l'attenzione degli italiani ad una cosa alla quale alcuni pensano troppo poco e i più non pensano mai.

Str.35
Notizie meravigliose

Gian Falco ha abolito il pronome “Io” nei suoi scritti.
G.A. Borgese ha lasciato che G. D’Annunzio pubblicasse un volume senza parlarne.
I letterati italiani hanno deciso di astenersi per un anno dal dare alle stampe contributi danteschi.
Si sono scoperti due numeri del Leonardo che vanno d’accordo fra loro.

Str. 35
Cominciamo pure, senza complimenti, dalle cose più volgari! Il Leonardo non muore per mancanza di denaro. Muore, piuttosto, per una certa minaccia di futura prosperità.

Str. 36
Un’altra delle ragioni del suicidio del Leonardo è la cattiva riuscita dei connubi che abbiamo fatto con altri gruppi. A causa appunto dell’interesse da noi svegliato non è stato possibile, meno che per un brevissimo periodo, fare una rivista assolutamente personale, vale a dire scritta interamente da noi due. Per tre volte abbiamo accolto con noi uomini diversi e per tre volte abbiamo dovuto riconoscere l’impossibilità delle mescolanze.

Str. 36
I risultati di queste nostre associazioni momentanee sono stati poco piacevoli e per quanto fino all’ultimo il Leonardo non abbia perduto quella fierezza e quella spontaneità, che furono fra le sue doti migliori, pure le varie influenze che in esso si sono avvicendate hanno lasciato le loro tracce e in certi momenti il Leonardo è stato un po’ troppo agghindato e decadente – in altri troppo serio e quasi accademico – e perfino, per quanto ci meravigli questa confessione, troppo assurdo e fantastico.

Str. 36
[...] le idee non sono delle parole che s’imparano ma delle cose vive che si possono vivere, godere ed uccidere.

Str. 36
[...] in ogni numero bisognava trovare una straniero da rivelare all’Italia; un programma nuovo da gettare davanti ai nostri simili e quella certa quantità di sdegno e di rabbia che dovevan contenere le schermaglie.

Str. 41
L’esperienza di fede a cui p. Gazzola avvia questi giovani, è del tutto diversa dalla linea dominante nel cattolicesimo del tempo, piuttosto moralistica e disciplinare. Egli la fonda chiaramente sulla libertà e sul primato della coscienza con solide motivazioni bibliche. Perciò raccomanda ai giovani di “salvare l’anima nella verità e di scoprire in se stessi la voce della coscienza. Dalle sue prediche e dai suoi colloqui esce un cattolicesimo meno

sistema e più religione, meno teologia e più patria di anime, meno istituzione e più lievito spirituale.

Str. 42

Era piuttosto l'espressione di libere coscienze che sentivano fortemente due cose [...] Primo: che era necessario che il laicato sentisse e studiasse i grandi problemi religiosi come problemi fondamentali della vita e che per studiarli era necessario una libertà di ricerca che ci era stata negata, ciò che ci aveva condotti a quella separazione del laicato dalla vita religiosa e della religione dalla cultura moderna, di cui soffrono la religione non illuminata dal pensiero, e la scienza non illuminata dal lume delle grandi sintesi religiose. Secondo: che l'Italia era spiritualmente più povera di altre nazioni, appunto per il mancato contrasto di coscienze religiose.

Str. 43

Ogni concezione religiosa che pretendesse in nome della fede di legare l'intelletto a determinate dottrine filosofiche o sociali, e credesse possibili una scienza, un'arte, o un'apolitica specificamente ortodossa, sarebbe falsa nella sua radice. E se noi crediamo possibile una nuova civiltà cristiana, è a un patto solo: che lo spirito di Cristo significhi spirito di liberazione, senza che nessuno lo pieghi a teorie, ipotesi o sistemi suoi, ma sentendolo ciascuno nel cuore come un immanente comando di elevazione della vita in tutte le sue attività.

Str. 45

La sorgente di questa confusione è forse da ricercare nella stessa enciclica Pascendi: la quale, avendo consacrato il nome di Modernismo e dotatolo di una definizione rigorosa e scolastica, in pratica poi l'estende indistintamente a quanti in un modo o in un altro non approvano una qualsiasi idea o costumanza ricevuta comunemente nel Cattolicesimo; tanto a chi mette in dubbio l'esistenza di Dio che quella di S. Filomena, tanto agli agnostici ed atei che agli "amanti di novità in materia di archeologia".

Str. 45

Oggi abbiamo in Italia due periodici che passano per modernisti, che anzi stanno, si può dire, a capo di tutto il movimento modernista: il Rinnovamento a Milano e il Nova et Vetera a Roma. Francamente però a me pare che i due periodici rappresentino due tendenze non solo distinte di grado e di colore, ma radicalmente diverse e perfino contrarie. Mentre il Rinnovamento tende a rinnovare le idee e l'azione dei cattolici sulla base di uno spiritualismo il più puro, è ormai chiaro che il Nova et Vetera professa tanto in religione che in filosofia un pretto naturalismo, il quale in pratica si risolve nel socialismo più spinto.

Str. 49

Non essendo soliti, se non per motivi straordinari di mettere all'Indice fascicoli staccati di riviste in corso di pubblicazione, gli E.mi Padri hanno voluto soprassedere a questo modo di condanna relativamente ai numeri finora pubblicati della suddetta rivista. Ma non possono astenersi dall'esprimere all'Eminenza V. Rev.ma il disgusto che hanno provato, vedendo pubblicata da

sedicenti cattolici una rivista notabilmente opposta allo spirito e all'insegnamento cattolico. [...]

Ed è doloroso che, tra costoro che sembrano volersi arrogare un magistero nella Chiesa e far scuola al Papa stesso, si trovino dei nomi già noti per altri scritti dettati dal medesimo spirito, come il Fogazzaro, il Tyrrel, il Von Hügel, il Murri ed altri. [...] Insomma non si può dubitare che la rivista sia fondata con lo scopo di coltivare una spirito pericolosissimo di indipendenza dal magistero della Chiesa, e la prevalenza del giudizio privato su quello della Chiesa medesima, e di erigersi in iscuola che prepari un rinnovamento anticattolico degli spiriti.

Str. 50

[...] riaffermando il pieno ossequio di cattolici all'autorità ecclesiastica, esprimiamo profondo dolore perché all'opera nostra vengono attribuite intenzioni che ci furono sempre estranee e che sono in contraddizione col nostro sincero amore per la Chiesa, e neghiamo nel modo più pieno ed esplicito la pretesa di arrogarci in essa funzioni di magistero.

Ma non crediamo di dover desistere dalla iniziata pubblicazione, perché questo nostro atto implicherebbe il riconoscimento di un diritto della Congregazione dell'Indice a imporre ai laici l'interruzione di studi scientifico-religiosi, politici e sociali, i quali debbono essere e apparire indipendenti, per non giustificare l'accusa che solo fuori della Chiesa possa svolgersi con libertà di metodi e con tranquilla continuità di ricerca una serena e severa attività di pensiero.

Str. 51

[...] avrei preferito che il Rinnovamento cessasse, in silenzio, le sue pubblicazioni, per riprenderle con immutato animo a suo tempo, piuttosto che continuarlo tra inevitabili equivoci, o che correre il rischio di vederlo piegare di fronte a circostanze che – mutandone il significato e il valore rappresentativo – dovessero rendere inefficace la sua azione.

Str. 51

Rimane intatta la solidarietà profonda nel comune ideale di rinnovamento, e io non saprei riconoscermi se fosse venuta meno in me la coscienza del dovere che abbiamo di combattere con tutte le nostre energie le cause di quella miseria intellettuale che soffoca e comprime nella Chiesa le attività più generose, che rende antipatica o incomprensibile la professione di fede cattolica nella società moderna, che segrega il credente dalla civiltà nella quale vive e per la quale lavora, mettendolo in una condizione di anormalità e di inferiorità evidente di fronte al mondo scientifico. Ma credo che non saprei lavorare efficacemente e logicamente, secondo quelle intenzioni che ci unirono nell'opera comune, se non rimanendo nella società religiosa con quei pieni diritti che solo con qualche sacrificio – senza menzogna – possono essere conservati.

Str. 51

Non diciamo che gli atti dell'autorità non abbiano in noi provocato il più grave problema di coscienza, e che il proseguimento dell'opera non sia

senza una sofferenza profonda della nostra anima di cattolici; ma non ci pare che potremmo sacrificare oggi all'autorità questo nostro lavoro, se non rinnegandone nell'atto stesso quel carattere che con assoluta sincerità e con seria riflessione gli demmo, e per cui l'opera del Rinnovamento è del tutto fuori del campo dell'autorità religiosa. Se una cosa ci è di conforto, è che quasi nessuno fra quanti finora ci hanno seguito da vicino, ha mostrato di attendere da noi una diversa condotta.

Str. 53

[...] dovrebbero anche poter servire a chi volesse un giorno trovare raccolto il materiale più interessante per studiare il fenomeno religioso in questo grave momento della sua storia [...] La Chiesa attraversa uno dei momenti più gravi della sua storia. Dalla Riforma nessuna crisi della sua vita interna e della sua elaborazione dogmatica è stata più profonda e più estesa.

Str. 54

Se la teologia ha il compito di guidare le anime degli uomini, essa deve accingersi alla ricerca di tutto ciò che è vero nel nome del Signore. Essa deve edificare le sue dottrine su base solida, scindere i principi essenziali dalle forme transitorie che ne furono un tempo l'espressione adeguata, e nel dar nuova veste a questi principi per renderli intelligibili alle menti moderne.

Str. 63

Per un pezzo l'accordo fu quasi perfetto e si creò un'armonia di volontà che rese possibili molte campagne, anche letterarie ed artistiche, che non rimasero senza frutti, ma a poco a poco, sotto l'influenza personale del direttore, si rafforzarono nella "Voce" quelle correnti e quelle persone che mettevano al disopra di tutto le questioni pratiche, sociali, economiche, pedagogiche e morali. L'arte era sempre tollerata ma senza entusiasmo e non era ammessa altra teoria che non avesse colore o bollo idealistico. Perciò sul finire del 1912 noi sottoscritti tornammo a pensare sul serio a una rivista più libera e più artistica.

Str. 66

Queste pagine non hanno affatto lo scopo né di far piacere, né d'istruire, né di risolvere con ponderatezza le più gravi questioni del mondo. Sarà questo un foglio stonato, urtante, spiacevole e personale. Sarà uno sfogo per nostro beneficio e per quelli che non sono del tutto rimbecilliti dagli odierni idealismi, riformismi, umanitarismi, cristianismi e moralismi.

Str. 67

Nell'anno che comincia non abbandoneremo il nostro programma di svecchiare l'arte e il pensiero con la negazione de' principi e degli uomini sorpassati e colla rivelazione di forme e di forze nuove ma daremo molto posto alla vita di tutti i giorni, alla politica nazionale, a quella che si chiama, in gergo giornalistico, l'attualità.

Str. 68

Abbiamo detto più volte che “Lacerba” è la rivista più importante e avanzata che si pubblichi nel mondo. Se riandiamo a quel che s’è fatto in questi ventiquattro mesi siamo costretti a riconoscere di non aver sbagliato.

Str. 71

Noi vogliamo distruggere i musei, le biblioteche, le accademie d’ogni specie, e combattere contro il moralismo, il femminismo e contro ogni viltà opportunistica o utilitaria.

Str. 71

È dall’Italia che noi lanciamo pel mondo questo nostro manifesto di violenza travolgente e incendiaria, col quale fondiamo oggi il Futurismo, perché vogliamo liberare questo paese dalla sua fetida cancrena di professori, d’archeologi, di ciceroni e d’antiquari.

Str. 72

La carne crea come lo spirito crea. La loro creazione di fronte all’Universo è uguale. L’una non è superiore all’altra, e la creazione spirituale dipende dalla creazione carnale. Noi abbiamo un corpo e uno spirito. Restringere l’uno per moltiplicare l’altro è una prova di debolezza e un errore. Un essere forte deve realizzare tutte le sue possibilità carnali e spirituali.

Str. 64

Noi vogliamo glorificare la guerra – sola igiene del mondo. [...]

I più anziani fra noi hanno trent’anni: ci rimane dunque un decennio, per compier l’opera nostra. Quando avremo quarant’anni, altri uomini più giovani e più validi di noi ci gettino pure nel cestino, come manoscritti inutili. Noi lo desideriamo!

Str. 80

Non essendo io né futurista né firmatario di nessun manifesto futurista né autore di nessun libro pubblicato fra l’edizioni di *Poesia* – avendo anzi criticato liberamente in queste medesime pagine alcune forme ed attitudini del Futurismo – posso tranquillamente illudermi di conservare ancora una certa obiettività e serenità di spirito per rispondere con calma quasi passatista alle più comuni accuse che si muovono dalle “persone serie” a questo movimento.

Str. 81

In conclusione: da tutti questi discorsi [...] vien fuori la necessità, per gli uomini intelligenti – cioè che tengono più alla libertà dello spirito che all’agiatezza e alla vanità – di non occuparsi di quella che oggi si chiama politica e di non andare a eleggere i deputati il 26 di questo mese. O si vada o non si vada le cose andranno giùpersù lo stesso. O vengano eletti venti neri di meno o trenta rossi di più l’intreccio della rappresentazione non cambierà profondamente. Cambieranno alcuni personaggi e certe battute: e basta. [...] E non val la pena di perdere una domenica mattina per eleggerne uno.

Str. 82

Io son futurista perché Futurismo significa aspirazione a una civiltà più vasta, a un'attività più intensa, a un'arte più nostra, a una sensibilità più ricca, a un pensiero più eroico. Io son futurista perché Futurismo significa Italia – un'Italia più grande dell'Italia passata, più degna del suo avvenire e del suo futuro posto nel mondo, più moderna, più avanzata, più all'avanguardia delle altre nazioni. Il fuoco più vivo di questa Italia è, oggi, tra i Futuristi ed io mi compiaccio e mi vanto d'esser andato e di rimanere con loro.

Str. 83

Il Futurismo non è un reggimento prussiano o una scuola chiusa dove un capo solo disponga o comandi, [...] Marinetti è un uomo d'ingegno, un poeta novatore, un cervello in ebollizione perpetua, un amico eccellente, un organizzatore energico, un apostolo instancabile ma non è né un pontefice, né un capo scuola, né un generale, né un profeta geloso, né un despota, né un capo ufficio.

Str. 84

Sono, saranno ammessi e rimarranno nel Gruppo direttivo soltanto quei futuristi che, anche giovanissimi e sconosciuti, abbiano dimostrato forza creatrice futurista, spirito e muscoli aggressivi, fede entusiastica nei Manifesti ed in noi, iniziatori del Futurismo.

Str. 85

Resta dunque inteso che gli otto artisti e pensatori sunnominati – fra i quali siamo noi tre – sono e rimangono Futuristi e che tutti gli altri e quelli che verranno seguono le istruzioni e gli esempi di F.T. Marinetti e perciò devono essere chiamati più esattamente Marinettisti. “Lacerba”, dunque, è fatta da futuristi e rimane nella linea futurista [...] e si riserva perciò ogni libertà di giudizio verso i Marinettisti e il Marinettismo.

Str.89

Ora, per intenderci, noi siamo per l'uomo primo contro l'uomo secondo – siamo per i selvaggi, per i bambini, per i delinquenti, per i pazzi e per i geni, contro i civili, gli adulti, i vecchi, i morali, i moralisti, i saggi, i ragionevoli e i normali. E noi vorremmo dissotterrare in qualcuno dei secondi l'anima libera e creatrice dei primi – e vorremmo ristabilire contro il regime attuale della ragione il regime eterno del sogno.

Str. 93

[...] “Lacerba” è stata la più nuova e robusta esplosione dello spirito italiano di questi tempi. Non abbandoniamo perciò la nostra opera. La riprenderemo con nuove forze, senza nulla rinnegare e molto, speriamo, aggiungendo. Questo non è un addio ma una pausa e una sosta. [...] A tutti gli amici conosciuti e sconosciuti che fin qui ci seguirono ed aiutarono diamo appuntamento qui, nello stesso posto, il giorno dopo la pace.

Str. 96

...promettiamo di essere onesti e sinceri. (...) Crediamo che l'Italia abbia più bisogno di carattere, di sincerità, di apertezza, di serietà, che di intelligenza e di spirito. Non è il cervello che manca, ma si pecca perché lo si adopra per fini frivoli, volgari e bassi. (...) Noi sentiamo fortemente l'eticità della vira intellettuale. (...) Di lavorare, abbiamo voglia. Già ci proponiamo di tener dietro a certi movimenti sociali che si complicano di ideologie, come il modernismo e il sindacalismo; senza troppa smania di novità, di quel che di meglio si fa all'estero; di proporre riforme e miglioramenti alle biblioteche pubbliche; di occuparci della crisi morale delle università italiane; di segnare le opere degne di lettura e di commentare le viltà della vita contemporanea.

Str. 96

... trattare tutte le questioni pratiche che hanno riflessi nel mondo intellettuale e religioso ed artistico; di reagire alla retorica degli italiani obbligandoli a veder da vicino la loro realtà sociale;

Str. 97

Ho escluso, anzitutto, ogni scritto puramente artistico, (...) rompendola così con l'abitudine di tutti i settimanali che sorgevano e sorgono in Italia. Non già per un disprezzo, ingiustificato, anzi ridicolo, in chi scrive questa prosaica relazione, ma per un concetto altissimo dell'arte, per quel concetto severo e grande che ci ha mosso alla critica delle manifestazioni artistiche contemporanee.

Str. 99

Nel campo dell'educazione, della coltura, del bello, non saremo trattenuti da criteri empirici di lingua o di dottrina: ogni manifestazione spirituale che possa contribuire al progresso estetico, filosofico, politico, sociale, sarà libera di presentarsi con tutte le sue caratteristiche. Perciò La Voce aprirà le sue colonne, fin da questo numero, come finora non aveva fatto, alla creazione artistica dei suoi collaboratori. Essa pubblicherà non soltanto novelle, racconti, versi, non soltanto disegni originali e riproduzioni di quadri o di sculture, ma ogni forma di lirica...

Str. 100

La Voce insomma vuol essere una rivista di critica e d'arte moderna; meglio, con spiriti moderni; e vuol raccogliere insieme quel che di più vivo, maturo o in germe, possa offrire la giovine letteratura a un osservatore disinteressato e esatto: Ance se discordante, - persuasi come siamo che sempre, e più in un tempo di formazione e di rinnovamento come questo, i risultati più sicuri, e le rivelazioni, si hanno non per una sola via, ma per diverse vie, e che la verità non è una, ma son molte: - e vi possono bene collaborare uomini di tendenze opposte purché profondamente serii, e ognuno capace a suo modo di controllo.

Str. 101

Inutile che vi rifaccia la storia di questa annata: l'avete seguita e ricordate. (...) Occorre che i lettori della Voce diventino sempre più degli amici della Voce.

Str. 101

Sono molti, inoltre, i nuovi abbonati, specialmente in certe regioni dove contiamo amici carissimi, che s'occupano della diffusione, non dirò delle nostre idee, ché qui v'è posto per le più diverse, ma del modo di intendere il lavoro che deve compiere un giornale di coltura.

Str. 103

La neutralità politica della Voce, così come l'abbiamo capita, non porta tuttavia di conseguenza la neutralità politica dei suoi scrittori, e nemmeno degli articoli ch'essa pubblica.

Str. 109

Accingendomi a studiarlo, unica norma mi tengo le sue parole (...) «Pensa che il conforto migliore che tu possa dare all'artista è quello di parlare dell'opera sua, mostrando di averla compresa».

Str. 113

E bene: il problema del futurismo rispetto al cubismo è quello del Barocco di fronte al Rinascimento. Il Barocco non fa che porre in moto la massa del Rinascimento: la liscia facciata di chiesa, una tavola di pietra spessa e robusta s'incurva pressa da una forza gigantea. Al cerchio, succede l'ellisse. Cerchio è staticità abbandono riposo. Ellisse è cerchio soppresso, energia all'opera, movimento. (...) Ora, venendo dopo i cubisti, intendo animati inizialmente dallo stesso lirismo, i Nuovi pittori si propongono: conservare la cristallizzazione cubistica della forma, e imprimerle moto.

Str. 117

Poiché le cose stanno a questo modo occorre dir forte ch'esse non cambieranno – che cioè questo Stato non diventerà una vera nazione – se prima non sarà risolta la questione del Mezzogiorno. Noi non siamo tanto ricchi, o tanto savi, da poter fare a meno della cooperazione di dieci o quindici milioni di italiani. È chiaro e manifesto che senza questi assenti noi non riusciremo ad andare, nel nostro cammino, molto più avanti del punto al quale siamo giunti.

Str. 123

La Voce non diventa oggi e non diventerà mai rivista di critica o di propaganda politica. Ma volendo trattare di tutti i problemi della vita italiana, non può non occuparsi di tanto in tanto anche di politica. Quel divorzio funesto fra l'attività politica e le altre attività intellettuali e morali dello spirito umano, che rende tanti cittadini stranieri alla loro patria e fa così bene il gioco dei politicanti, quel divorzio funesto fra la vita e il pensiero, che è stata sempre una delle malattie peggiori della nostra

patria, non esiste nella nostra coscienza; e non deve esistere nel nostro giornale.

Str. 127

Se amore di patria significa voler risparmiare al proprio paese avventure disastrose e vergognose; se dovere di cittadino, come d'ogni uomo, è quello di agire con la mente eliminata e con controllo sopra i facili sentimentalismi; io prego i nazionalisti di riflettere bene a quello che fanno e di ricredersi.

Str. 127

I nazionalisti queste considerazioni non le fanno. Essi non desiderano che una cosa sola: rompersi la testa. Qualunque muro è buono allo scopo. Il guaio è che non è la testa loro che andrebbe rotta: è la testa della loro nazione. Ma per un nazionalista che cosa è la nazione, se non un pretesto per far della letteratura?

Str. 133

Si tratta di passare il nostro esame. Fummo, finora, una nazione aspirante al grado di grande. Oggi non si tratta neppure di questo ma di ben altro: si tratta di sapere se siamo una nazione.

Str. 136

E con tanto maggiore serietà e prudenza va fatto tale studio, in quanto le ricerche del Freud hanno una straordinaria importanza pratica. Infanti l'applicazione dei suoi metodi e dei suoi precetti può, secondo il modo nel quale vien fatta, sia servire alla prevenzione ed al sollievo di molti disturbi nervosi, sia arrecare gravi danni agli ammalati e diffondere concezioni inesatte e pericolose.

Str. 138

Sotto questo aspetto l'anticlericalismo si rivela come il punto fondamentale di una azione democratica. Non vi sarà democrazia che anticlericale e in quanto anticlericale.

Str. 143

I have just been reading your *Crepuscolo dei Filosofi*, and the February number of *Leonardo*, and great is the resultant fortification of my soul. What a thing is genius! and you are a real genius! Here have I, with my intellectual timidity and conscientiousness, been painfully trying to clear a few steps of the pathway that leads to the systematized new *Weltanschauung*, and you with a pair of bold strides, get out in a moment beyond the pathway altogether into the freedom of the whole system, into the open country. It is your temper of carelessness, quite as much as your particular formulas, that has had such an emancipating effect on my intelligence. You will be accused of extravagance, and correctly accused; you will be called *Cyrano de Bergerac* of Pragmatism, etc.; but the abstract program of it must be sketched extravagantly. "Correctness" is one of the standards of the older way of philosophizing, that looks in the

particular fact for the ghost of some “principle” that legitimates its being, and takes creation out of reality. [...] I shall soon write a notice of the *Crepuscolo & Leonardo* for Woodbridge’s journal, and call you the master of the movement now.

Str. 146

Così l’enciclica Pascendi e tutti i suoi corollari sono per me il colpo di grazia non del modernismo, ma del medioevalismo. Se i modernisti non avessero fatto altro che provocare quelle misure, avrebbero giustificato la loro esistenza. Hanno obbligato l’avversario a gettar via la maschera di modernità e ad apparire in tutta la nudità del suo barbarismo medioevale; [...]

Ma il modernismo non si è esaurito nell’assicurare questa fine. Al contrario è arrivato alla consapevolezza, e alla conoscenza e all’interesse del pubblico, come mai per l’innanzi. Per uno che prima lo studiava, mille lo studiano adesso. Ha suscitato una copiosa letteratura e ha scritto nella storia ecclesiastica un capitolo che sarà letto fino alla fine dei tempi.